

87

PROPOZYCJE I MATERIAŁY

MODELE WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK PUBLICZNYCH

Modele współpracy bibliotek publicznych

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

87

Propozycje i Materiały

Modele współpracy bibliotek publicznych

Czy razem możemy więcej, szybciej, lepiej?

X Ogólnopolska Konferencja
„Automatyzacja bibliotek publicznych”
Warszawa, 7-8 listopada 2012 r.

Warszawa 2013

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
«Propozycje i Materiały»

Elżbieta STEFAŃCZYK (przewodnicząca), Lucjan BILIŃSKI,
Janina JAGIELSKA, Jerzy KRAWCZYK, Krzysztof MARCINOWSKI,
Janusz NOWICKI (sekretarz), Marzena PRZYBYSZ, Stanisław TUREK,
Elżbieta Barbara ZYBERT

Redaktor tomu
Lilia MARCINKIEWICZ

Projekt graficzny okładki
Studio KAŁAMARNICA

Redakcja techniczna i korekta
Elżbieta MATUSIAK

© Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

ISBN 978-83-61464-75-4
ISBN 978-83-61464-79-2 – wersja elektroniczna EPUB
ISBN 978-83-64203-00-8 – wersja elektroniczna Mobi Pocket

CIP - Biblioteka Narodowa
Modele współpracy bibliotek publicznych : czy razem
możemy więcej, szybciej, lepiej? : X Ogólnopolska
Konferencja „Automatyzacja Bibliotek Publicznych”
Warszawa, 7-8 listopada 2012 r. / red. tomu Lilia
Marcinkiewicz. - Warszawa : Wydawnictwo
Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2013. -
(Propozycje i Materiały / Stowarzyszenie
Bibliotekarzy Polskich ; 87)

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7, tel. (22) 827-52-96
Warszawa 2013. Wyd. I. Ark. wyd. 10. Ark. druk. 11,25.
Łamanie: Robert Lis
Druk i oprawa: TOTEM s.c. ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław,
tel. (52) 35 400 40, totem@totem.com.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	7
---------------------	---

Katarzyna Winogrodzka

Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych 2012	9
---	---

REGIONALNE SYSTEMY INFORMACYJNE – MODELE WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK

Paweł Braun

Moc Kultury – Moc Biblioteki. Integracja działań biblioteki w woj. pomorskim na przykładzie Karty do Kultury.	35
---	----

Krzysztof Janczewski

MetaLib Primo – zastosowanie w katalogu bibliotek publicznych Mazowsza	37
--	----

Lilia Marcinkiewicz

Współtworzenie sieciowych systemów informacyjnych w Książnicy Pomorskiej ...	40
--	----

Wojciech Kowalewski

Ponadregionalna współpraca bibliotek w <i>Konsorcjum SOWA</i>	47
---	----

MAK+ W BIBLIOTEKACH

Tomasz Cieślik

MAK+ wczoraj i dziś. Rozwój systemu, planowane nowości	57
--	----

Andrzej Dominik Jagodziński

System biblioteczny MAK+ – problemy i nadzieje małych i średnich bibliotek, na przykładzie MiPBP w Kolbuszowej	61
---	----

Bolesława Nawrocka

„Jak to z MAK-iem+ było” – o wdrażaniu systemu w Bibliotece Publicznej w Swarzędzu.	70
---	----

INFORMACJA I KOMUNIKACJA W ŚWIECIE CYFROWYM

Agnieszka Strojek

Internet w pracy bibliotekarza 77

Małgorzata Michalska, Danuta Szczechowska-Frączyk

Passim – odpowiedź na potrzeby informacyjno-wyszukiwawcze bibliotekarzy 84

Hanna Jamry

Bibliografie regionalne w internecie, przegląd stron WWW bibliotek publicznych w Polsce 92

Dariusz Florek

Rozwój integracyjnych funkcji systemów bibliotecznych w powiecie białogardzkim. Przygotowania biblioteki do wdrożenia nowego systemu bibliotecznego. 97

Anna Miklas

System biblioteczny MATEUSZ (na przykładzie funkcjonowania w Bibliotece Publicznej Mokotów) 100

NORMY, STANDARDY, PRAWO

Wanda Klenczon

Międzynarodowe i krajowe standardy i zalecenia dla bibliotek publicznych 107

Magdalena Rowińska

NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej: rola standardów w tworzeniu katalogów bibliotecznych 119

Lidia Derfert-Wolf

Badanie efektywności bibliotek publicznych i pedagogicznych 133

BIBLIOTEKI CYFROWE

Henryk Hollender

Polska specjalność – biblioteki cyfrowe. Jak się przyłączyć? Jak skorzystać? 145

Cezary Mazurek, Marcin Mielnicki, Marcin Werla

Federacja Bibliotek Cyfrowych: Stan obecny i kierunki rozwoju 155

Agnieszka Leszyńska

Biblioteka Narodowa jako centrum kompetencji digitalizacji zbiorów bibliotecznych. Dokonania i zamierzenia 162

Dariusz Paradowski

Jak przechowywać sto kilogramów świeżych truskawek? O przechowywaniu obiektów cyfrowych 168

Malwina Tomala-Pietrzak

Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa 176

SŁOWO WSTĘPNE

Szanowni Państwo,

Obecna konferencja z cyklu „Automatyzacja bibliotek publicznych” jest jubileuszową, dziesiątą z kolei konferencją poświęconą sprawom komputeryzacji i cyfryzacji bibliotek. Tematyka tej konferencji jest kontynuacją problematyki podjętej w latach ubiegłych i pozwala zaprezentować ciekawe oraz nowatorskie rozwiązania przyjęte w celu kompleksowej komputeryzacji bibliotek w województwach, tworzenia regionalnych, krajowych i zagranicznych modeli współpracy, przyjętych dla budowy wspólnych kolekcji elektronicznych (bibliotek cyfrowych) oraz katalogów centralnych i regionalnych, w celu usprawnienia pracy oraz zapewnienia użytkownikom bibliotek szerokiego wachlarza usług bibliotecznych. Celem konferencji było również wskazanie korzyści dla bibliotek i ich użytkowników, które osiągamy dzięki podejmowanym inicjatywom współpracy.

Podobnie jak w latach poprzednich, organizatorami konferencji był Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Komisja Nowych Technologii ZG SBP (poprzednia nazwa Komisja Automatyzacji) oraz Centralna Biblioteka Wojskowa.

Od 1991 r., konferencje poświęcone komputeryzacji bibliotek odbywają się co dwa lata. Ich uczestnikami są dyrektorzy i specjaliści odpowiedzialni za procesy związane z komputeryzacją bibliotek. W ciągu tych lat mieliśmy okazję obserwować jak postępują procesy komputeryzacji w naszych bibliotekach, jak zmienia się na polskim rynku oferta systemów bibliotecznych i ich możliwości – od najprostszych systemów umożliwiających jedynie katalogowanie zbiorów w pojedynczej bibliotece, po zintegrowane systemy biblioteczne, które oferują możliwości tworzenia katalogów centralnych i rozwijanie usług elektronicznych. Obserwowaliśmy również rosnące zainteresowanie wykorzystaniem Internetu oraz proces powstawania bibliotek cyfrowych.

Obecnej konferencji towarzyszył również Interaktywny Salon Nowych Technologii, gdzie uczestnicy mogli się zapoznać z różnymi systemami bibliotecznymi, zabezpieczaniem zbiorów lub najnowszą ofertą wydawniczą.

Wymiana doświadczeń, podejmowane na konferencji tematy oraz omawiane problemy mają przyczynić się do przyspieszenia procesu komputeryzacji w polskich bibliotekach publicznych oraz umożliwić im zapoznanie się z najnowocześniejszymi trendami technologicznymi. Wiedza w tym zakresie ma również pomóc bibliotekom w podejmowaniu decyzji związanych z komputeryzacją biblioteki oraz cyfryzacją zbiorów. W ostatnich latach biblioteki mają ogromną szansę na rozwój, dzięki możliwości pozyskania środków finansowych z różnych źródeł, w tym z MKiDN, które ogłosiło Program Wieloletni KULTURA+. W ramach tego Programu realizowane są dwa priorytety. Pierwszy z nich to „Biblioteka+. Infrastruktura bibliotek”. Zarządzany on jest przez Instytut Książki w Krakowie. W ramach tego priorytetu wspierany jest remont, przebudowa, rozbudowa i budowa budynków bibliotek w małych gminach. Drugim priorytetem jest „Digitalizacja”, zarządzana przez Narodowy Instytut Audiowizualny. Priorytet ten ma na celu poszerzenie i ułatwienie dostępu do cyfrowych zasobów polskiego dziedzictwa kulturowego, poprzez digitalizację zbiorów i rozbudowę pracowni digitalizacyjnych. Program ten ma na celu przekształcenie bibliotek gminnych i wiejskich w nowoczesne centra życia społecznego realizujące swoje cele z wykorzystaniem technologii informacyjnych i komunikacyjnych.

Materiały ze wszystkich dotychczasowych konferencji zostały opublikowane przez Wydawnictwo SBP i ukazały się w serii „Propozycje i Materiały”. Od roku 2012, dzięki Porozumieniu podpisanemu przez ZG SBP z Książnicą Pomorską, dostępne są one również w wersji elektronicznej w Zachodniopomorskiej Bibliotece Cyfrowej „Pomerania”. Materiały te dostępne są w specjalnie wydzielonej kolekcji pod nazwą *Zbiory Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich* (adres kolekcji: <http://zbc.książnica.szczecin.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=43>).

Dodatkowo, na portalu SBP, na stronie Komisji Nowych Technologii dostępne są też wersje elektroniczne Raportów o stanie komputeryzacji w polskich bibliotekach publicznych, które na każdą konferencję z cyklu „Automatyzacja bibliotek publicznych” przygotowywane były przez panią Katarzynę Winogrodzką. Raporty te są cennym źródłem informacji na temat stanu zaawansowania komputeryzacji w bibliotekach publicznych oraz oceny zmian zachodzących w tej dziedzinie.

Mam nadzieję, że opublikowane materiały z tej konferencji będą służyły całemu środowisku bibliotekarskiemu.

Lilia Marcinkiewicz

Przewodnicząca

Komisji Nowych Technologii ZG SBP

Katarzyna Winogrodzka

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Włochy m.st. Warszawy

RAPORT O STANIE KOMPUTERYZACJI BIBLIOTEK PUBLICZNYCH 2012

Prezentowany raport został opracowany na podstawie badania ankietowego, skierowanego do wszystkich bibliotek wojewódzkich, które koordynowały zbieranie danych z bibliotek terenowych i opracowały dane zbiorcze. Jest kontynuacją badań ankietowych prowadzonych przez Komisję Automatyzacji SBP od 2000 r., prezentowanych na poprzednich konferencjach z tego cyklu. Wyniki tych badań są opublikowane w materiałach konferencyjnych, na portalu SBP, a także na łamach „Bibliotekarza” i „Poradnika Bibliotekarza”¹.

Ankieta, tak jak w poprzednich latach, zawierała 8 grup pytań, które dotyczyły:

- I – stanu komputeryzacji WBP,
- II – stanu komputeryzacji bibliotek publicznych w województwie,
- III – programów bibliotecznych,
- IV – komputeryzacji czynności bibliotecznych,

¹ 1. Górska, E., Winogrodzka, K. Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych 2002. – *Bibliotekarz* nr 7-8/2002 oraz http://ebib.oss.wroc.pl/raporty/raport_kbp.html.

2. Winogrodzka, K. Stan komputeryzacji bibliotek publicznych. W: *Komputeryzacja i informacja elektroniczna w bibliotekach publicznych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2003, s. 20-38.

3. Winogrodzka, K. Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2004. W: *Automatyzacja bibliotek publicznych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2005, s. 10-28 oraz *Bibliotekarz* nr 2/2005, s. 5-15, *Poradnik Bibliotekarza* nr 2/2005, s. 7-13.

4. Winogrodzka, K. Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2006. W: *Praktyczne aspekty automatyzacji bibliotek publicznych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2007, s. 11-32 oraz *Bibliotekarz* nr 2/2007, s. 2-6, nr 3/2007, s. 6-10.

5. Winogrodzka, K. Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych w 2008 roku. W: *Nowe technologie w bibliotekach publicznych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2009, s. 11-34 oraz *Bibliotekarz* nr 7-8/2009, s. 10-19.

6. Winogrodzka, K. Stan komputeryzacji i dostępu do Internetu bibliotek publicznych (w świetle okresowych badań). W: *Vademecum bibliotekarza*. Dział 5.1.9.1.

7. Winogrodzka, K. Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2010. W: *Regionalne sieci współpracy – strategie, narzędzia, realizacje*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2011, s. 13-39 oraz *Bibliotekarz* nr 3/2011, s. 5-12.

- V – digitalizacji,
- VI – finansowania komputeryzacji,
- VII – pomocy w komputeryzacji świadczonej przez WBP na rzecz bibliotek niższego stopnia,
- VIII – przeszkód w komputeryzacji.

Powtarzalność badania ma zapewnić możliwość oceny skali postępu wdrażania nowych technologii w bibliotekach publicznych.

Niestety, w bieżącym roku z Książnicy Kopernikańskiej otrzymałam jedynie, pierwszą stronę ankiety (z sześciu), na której są zawarte najbardziej ogólne dane o bibliotece wojewódzkiej, bibliotekach powiatowych oraz ogólnej liczbie bibliotek w tej części województwa, którą merytorycznie opiekuje się ta biblioteka.

W konsekwencji, zmuszona byłam dokonać również zmian w danych za rok 2010, polegających na usunięciu informacji o części wrocławsko-toruńskiej województwa kujawsko-pomorskiego. W przeciwnym wypadku nie byłoby możliwości dokonania oceny postępu wdrażania nowych technologii. Zestawienia pozbawione powyższych informacji są oznaczone gwiazdką (*).

Ponadto, analiza odpowiedzi udzielanych w poprzednich ankietach skłoniła mnie do kolejnego, dokładniejszego określenia niektórych pytań, m.in. zmieniłam określenie „pozostałych bibliotek” w części dot. komputeryzacji czynności bibliotecznych na „pozostałe placówki biblioteczne”, dodałam też kilka nowych pytań.

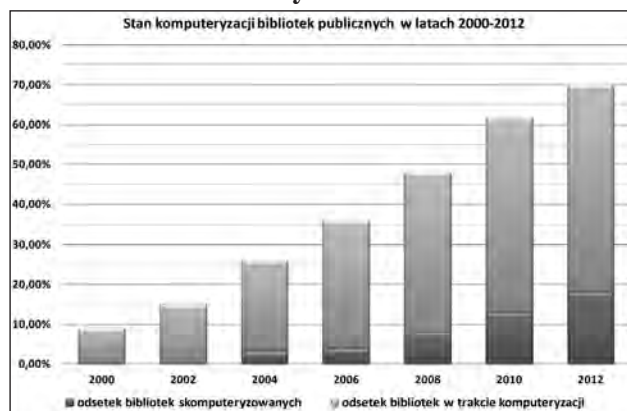
Na podstawie danych uzyskanych z badania na dzień **30 czerwca 2012 r.** w Polsce było 8261 placówek bibliotecznych. Zmiany w liczbie placówek uczestniczących w komputeryzacji przedstawia poniższe zestawienie:

Tabela 1

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Liczba bibliotek publicznych i ich filii	8946	8858	8663	8509	8429	8310	8261
W tym skomputeryzowanych i komputeryzujących się	831	1336	2223	3063	4043	5142	5721
Procent skomputeryzowanych i komputeryzujących się	9%	15%	26%	36%	48%	62%	70%
W tym skomputeryzowanych w 100%	-	-	294	380	679	1074	1492
Procent skomputeryzowanych w 100%			3%	4%	8 %	13%	18%

Co graficznie prezentuje się w sposób następujący:

Wykres 1

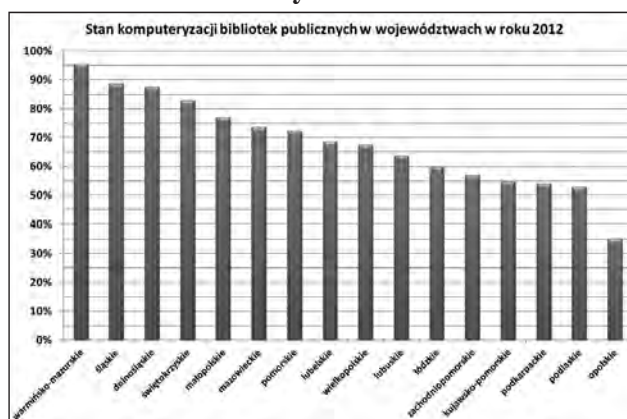

W ankiecie zdefiniowano biblioteki „skomputeryzowane w 100%” jako takie placówki, które mają skomputeryzowane wszystkie procesy biblioteczne (**takie jak gromadzenie i ewidencja, opracowanie, udostępnianie**) przy pomocy **jednego** systemu bibliotecznego.

Natomiast, biblioteki w trakcie komputeryzacji nie były definiowane w sposób ścisły, tym samym pozostawiliśmy dowolność instruktorom w ocenie i kwalifikacji bibliotek do tej grupy.

Kolejny wykres prezentuje stan komputeryzacji bibliotek publicznych w poszczególnych województwach i istniejące, w dalszym ciągu, ogromne dysproporcje pomiędzy nimi – w województwie warmińsko-mazurskim komputeryzacja bibliotek publicznych jest na poziomie 95% , a w województwie opolskim na poziomie 35%. Należy zauważyć, że oba województwa mają prawie tyle samo placówek bibliotecznych – warmińsko-mazurskie 318, a opolskie 317.

Wykres 2

Internet

Następne zestawienie prezentuje zmiany w zakresie korzystania z Internetu przez biblioteki publiczne.

Tabela 2

	2010*	2012
Liczba bibliotek posiadających dostęp do Internetu	6095	6925
Procent bibliotek posiadających dostęp do Internetu	76%	86%
Liczba bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	5601	6468
Procent bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	69%	81%
Liczba bibliotek posiadających stronę WWW	999	1322
Procent bibliotek posiadających stronę WWW	12%	16%

Biblioteki publiczne posiadają 20 832 komputery dla czytelników do korzystania z Internetu, katalogów bibliotecznych, baz danych i innych usług, czyli 2,6 komputera na bibliotekę. Ogółem w okresie od ostatniego badania zainstalowano 8595 komputerów, czyli 1,1 na bibliotekę.

BIBLIOTEKI WOJEWÓDZKIE (WBP)

Biblioteki wojewódzkie to grupa bardzo trudna do badania. Z osiemnastu bibliotek wojewódzkich 11 ma status biblioteki naukowej, 7 ma filie (od 16 do 34) na terenie miasta i pełni również zadania biblioteki miejskiej, 9 pełni dodatkowo zadania bibliotek powiatowych. Cechą wspólną jest wypełnianie zadań biblioteki wojewódzkiej określonych w ustawie o bibliotekach. Do tych zadań m.in. należy opieka instrukcyjno-metodyczna nad bibliotekami w terenie, w tym opieka metodyczna związana z komputeryzacją bibliotek.

Internet

Wszystkie biblioteki wojewódzkie posiadają stały dostęp do Internetu, udostępniają Internet czytelnikom i żadna z nich nie pobiera opłat za dostęp.

Systemy biblioteczne stosowane w WBP

Biblioteki wojewódzkie używają wielu programów bibliotecznych, których zestawienie prezentuje tabela 3.

W bieżącym badaniu można stwierdzić, że utrzymała się stabilizacja w użytkowaniu oprogramowania bibliotecznego. W zasadzie od ostatniego badania sytuacja

się nie zmieniała, część bibliotek zrezygnowała z użytkowania starszej wersji programu, część ograniczyła się do podania ogólnej nazwy programu, bez podawania wersji. Aktualnie 9 WBP korzysta z jednego programu bibliotecznego (w 2010 r. – 6).

Dwie biblioteki (Kielce i Łódź) po raz pierwszy wymieniły program dLibra jako użytkowane oprogramowanie biblioteczne.

Tabela 3

Miasto – siedziba WBP	2010	2012
Białystok	MAK	MAK
Bydgoszcz	Prolib, MAK	Prolib, MAK
Gdańsk	Patron	Patron
Gorzów WLK.	Sowa, Sowa 2, Prolib	Sowa 2, Prolib
Katowice	Prolib M21, Promax	Prolib M21
Kielce	MAK, FIDKAR, WEBMAK, MAK WWW	MAK, FIDKAR, MAK, WWW, dLibra
Kraków	Prolib M21, MAK, Sowa	Prolib M21, MAK, Sowa
Lublin	Virtua, MAK	Virtua, MAK
Łódź	Horizon, MAK, Sowa	Horizon, MAK, Sowa, Virtua, dLibra
Olsztyn	MAK, ISIS, MAK+	MAK, ISIS, MAK+
Opole	Sowa, Sowa 2	Sowa, Sowa 2
Poznań	Sowa TCP, Sowa 2TCP	Sowa
Rzeszów	Sowa 2	Sowa 2
Szczecin	Aleph	Aleph
Toruń	Prolib, MAK	Prolib M21
Warszawa	Aleph, MAK, Virtua (klient)	Aleph, MAK, Virtua (klient)
Wrocław	Aleph	Aleph
Zielona Góra	Prolib	Prolib

W bieżącym roku **wszystkie** (17) biblioteki wojewódzkie zadeklarowały, że wykorzystują technologię informatyczną do:

- tworzenia katalogów zbiorów z wykorzystaniem formatu MARC 21,
- tworzenia bibliografii,

- przejmowania danych bibliograficznych z Biblioteki Narodowej,
- udostępniania lokalnie i w Internecie baz katalogowych i bibliograficznych,
- udostępniania zbiorów
- oraz mają profil na Facebooku.

Ponadto:

Tabela 4

	Liczba WBP 2010*	Liczba WBP 2012
Kontrola baz danych kartotekami wzorcowymi	16	16
Tworzenie baz pełnotekstowych	7	8
Tworzenie baz faktograficznych	8	7
Przejmowanie danych z katalogu NUKAT	11	10
Przejmowanie danych za pośrednictwem katalogu rozproszonego KaRo	12	10
Stosowanie formatu MARC BN	6	5
Stosowanie innego formatu	4	2
Współtworzenie baz lokalnych	11	12
Współtworzenie baz krajowych	11	10
Współtworzenie baz międzynarodowych	3	3
Udostępnianie baz pełnotekstowych lokalnie	11	12
Udostępnianie baz faktograficznych lokalnie	8	10
Udostępnianie baz pełnotekstowych w Internecie	6	10
Udostępnianie baz faktograficznych w Internecie	5	7
Udostępnianie baz innych bibliotek i instytucji	15	14
Gromadzenie zbiorów	10	8
Ewidencja zbiorów	16	15
Zamawianie zbiorów na odległość	13	13
Wypożyczenia międzybiblioteczne	7	7
Wykorzystywanie w działalności informacyjnej:		
GG	1	6
Skype		1
Nasza Klasa	nie pytano	1
Blogi	nie pytano	3

Warto również zauważyć, że kartoteki wzorcowe wymieniane przez biblioteki wojewódzkie to przede wszystkim Słownik JHP Biblioteki Narodowej (11 WBP) lub ogólnie KHW Biblioteki Narodowej (3 WBP) oraz CKHW NUKAT (7 WBP). Ponadto biblioteki wymieniały własne kartoteki wzorcowe, schemat bibliografii regionalnej, ogólnie korzystanie z kartotek haseł wzorcowych formalnych i przedmiotowych oraz UKD.

W ramach współpracy przy tworzeniu baz danych o zasięgu lokalnym WBP wymieniły:

- katalog bibliotek Dolnośląskiego Zasobu Bibliotecznego,
- Pomorski Katalog Bibliotek Samorządowych,
- Wielkopolską Bibliotekę Cyfrową,
- Rozproszony Katalog Bibliotek RoK@Bi (zachodniopomorskie),
- Kujawsko-Pomorski Katalog Bibliotek Samorządowych,
- Fidkar Małopolski,
- Wirtualny Katalog Lubelskich Bibliotek Naukowych,
- Podkarpacką Bibliotekę Cyfrową,
- bibliografię regionalną (województwa mazowieckiego, podkarpackiego, kujawsko-pomorskiego, Pomorza Gdańskiego i Środkowego oraz Warmii i Mazur).

W ramach współpracy przy tworzeniu baz o zasięgu krajowym WBP wymieniły:

- NUKAT (3 WBP),
- kartotekę JHP BN (1 WBP),
- bazę zawartości prasy BN (1 WBP)².

W ramach współpracy przy tworzeniu baz o zasięgu międzynarodowym przykłady podała tylko Książnica Pomorska:

- WorldCat, Europeana, ViFaOst, Dart Europe.

Jako przykłady baz innych bibliotek i instytucji udostępnianych w WBP podano:

- bazy BN (6), NUKAT (1), inne bezpłatne, dostępne w Internecie (1),
- systemy informacji prawnej LEX, Legalis, Infor (5),
- katalogi bibliotek samorządowych, które nie mają możliwości technicznych i finansowych prezentowania swoich baz lub bibliotek współpracujących (3),
- bibliografie narodowe i dziedziczne (1),
- EBSCO (3), GALE (1),
- ibuk.pl (2), eLibrary (1), World eBook Library (1),
- „Ameryka w Twojej Bibliotece” (3).

² Zgodnie z informacją podaną na stronie (<http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografie-specjalne/wspolna-baza-artykulow-z-gazet-i-tygodnikow>) w tworzeniu bazy Prasa BN (akt. nazwa: Wspólna Baza Artykułów z Gazet i Tygodników) uczestniczy 9 WBP.

BIBLIOTEKI POWIATOWE (PBP)

W strukturze administracyjnej Polski jest 379 powiatów, w tym 65 powiatów grodzkich.

Dotychczas utworzono 285 bibliotek powiatowych lub powierzono im pełnienie zadań biblioteki powiatowej. W powiatach grodzkich Kraków i Łódź są po 3 biblioteki powiatowe, to oznacza, że w 281 powiatach (75%) działają biblioteki powiatowe³.

W ciągu ostatnich dwóch lat zmniejszyła się liczba bibliotek powiatowych w województwach opolskim (-1) i warmińsko-mazurskim (-2), a utworzono (powierzono zadania) biblioteki powiatowe w województwach kujawsko-pomorskim (+2) i mazowieckim (+2). Zmiany w stosunku do 2010 r. prezentuje poniższa tabela:

Tabela 5

	2010	2012
Liczba bibliotek powiatowych i pełniących zadania	284	285
Liczba bibliotek skomputeryzowanych i w trakcie komputeryzacji	278	279
Procent bibliotek powiatowych skomputeryzowanych i w trakcie komputeryzacji	98%	98%
W tym liczba bibliotek powiatowych skomputeryzowanych w 100%	117	139
Procent bibliotek powiatowych skomputeryzowanych w 100%	41%	49%
Liczba bibliotek powiatowych z dostępem do Internetu	284	285
Procent bibliotek powiatowych z dostępem do Internetu	100%	100%
Liczba bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	278	275
Procent bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	98%	96%
Liczba bibliotek udostępniających bezprzewodowy Internet czytelnikom	149	173
Procent bibliotek udostępniających bezprzewodowy Internet czytelnikom	52%	61%
Liczba bibliotek pobierających opłaty od czytelników za korzystanie z Internetu	55	33
Procent bibliotek pobierających opłaty od czytelników	19%	12%
Liczba bibliotek posiadających własne strony WWW	243	256
Procent bibliotek posiadających własne strony WWW	86%	90%

³ Na stronie MKiDN podano informację, że na koniec 2011 r. zarejestrowano istnienie 312 bibliotek powiatowych (<http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/minister-bogdan-zdrojewski-rozmawial-z-dyrektorami-wojewodzkich-bibliotek-publicznych-3408.php?searchresult=1&sstring=biblioteki+powiatowe>).

Internet

Na pytanie o przepustowość łączy internetowych w bibliotekach powiatowych otrzymano informacje tylko z części PBP i wynika z nich, że najczęściej funkcjonują łącza przepustowości 2Mb, 1Mb, 4Mb, 8Mb i 512kb. Z bieżącej ankiety wynika, że w PBP nie występują już łącza o przepustowości poniżej 512kb.

Wysokość opłat dla czytelników za dostęp do Internetu w bibliotekach powiatowych waha się od 0,50 zł do 4 zł za godzinę. Opłaty naliczane są za pół godziny lub godzinę. W części bibliotek nie pobiera się opłat za jedną lub dwie pierwsze godziny pracy, a potem nalicza się opłaty w wysokości od 1 zł do 4 zł. W sześciu województwach (kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie, opolskie, śląskie i warmińsko-mazurskie) biblioteki powiatowe nie pobierają opłat za dostęp do Internetu, podczas gdy w roku 2010 nie pobierano tylko w 2 województwach.

Najwięcej PBP pobierających opłaty od czytelników za dostęp do Internetu jest w województwie łódzkim – 13.

Biblioteki powiatowe posiadają 3818 komputerów dostępnych dla czytelników z możliwością korzystania z Internetu, katalogów bibliotecznych, baz danych i innych usług, czyli 13,4 komputera na bibliotekę. W okresie od ostatniego badania zainstalowano w bibliotekach powiatowych 2244 komputery (7,8 na bibliotekę).

Zaawansowanie bibliotek powiatowych w proces komputeryzacji można ocenić na podstawie poniższego zestawienia:

Tabela 6

	Liczba PBP 2010*	Liczba PBP 2012
Tworzenie baz katalogowych	248	256
Tworzenie baz bibliograficznych	183	172
Tworzenie baz pełnotekstowych	18	21
Tworzenie baz faktograficznych	27	29
Przejmowanie danych z baz Biblioteki Narodowej	225	242
Przejmowanie danych z katalogu NUKAT	109	114
Przejmowanie danych za pośrednictwem katalogu rozproszonego KaRo	148	157
Stosowanie formatu MARC 21	176	193
Stosowanie formatu MARC BN	42	28
Stosowanie innego formatu	55	53
Kontrola baz danych kartotekami haseł wzorcowych	166	149

Współtworzenie baz lokalnych	102	100
Współtworzenie baz krajowych	14	22
Współtworzenie baz międzynarodowych	2	1
Udostępnianie własnych baz katalogowych lokalnie	213	236
Udostępnianie własnych baz katalogowych w Internecie	169	216
Udostępnianie baz bibliograficznych lokalnie	151	168
Udostępnianie baz bibliograficznych w Internecie	99	137
Udostępnianie baz pełnotekstowych lokalnie	19	29
Udostępnianie baz pełnotekstowych w Internecie	16	25
Udostępnianie baz faktograficznych lokalnie	28	30
Udostępnianie baz faktograficznych w Internecie	21	28
Udostępnianie czytelnikom baz innych bibliotek lub instytucji	73	84
Gromadzenie zbiorów	90	124
Ewidencja zbiorów	160	188
Komputerowe udostępnianie zbiorów	135	167
Zamawianie zbiorów na odległość	84	109
Wypożyczenia międzybiblioteczne	63	61
Wykorzystywanie w działalności informacyjnej:		
GG	74	83
Skype		2
Facebook	nie pytano	127
Nasza Klasa	nie pytano	15
Twitter	nie pytano	1
Blip	nie pytano	1
Blogi	nie pytano	29

Jako przykłady baz tworzonych we współpracy biblioteki powiatowe podawały: bibliografię regionalną (8 ankiet), kartoteki informacji regionalnej (4), centralny katalog wojewódzki (3), wirtualny katalog miasta lub powiatu (2), centralny katalog (2), bazy czasopism (1), Cyfrowe Archiwum Tradycji Lokalnej (1), Podkarpacką Bibliotekę Cyfrową (1), bazy bibliotek użytkujących ten sam system biblioteczny: MAK+ (3), SOWA (1), PROLIB (1), MATEUSZ (1).

MIEJSKIE I WIEJSKIE BIBLIOTEKI PUBLICZNE

W badaniu ankietowym dokonano podziału bibliotek na miejskie i wiejskie na podstawie ich lokalizacji, a nie podziału formalnego. Zgodnie z takim podziałem, w Polsce (bez części woj. kujawsko-pomorskiego podlegającej Książnicy Kopernikańskiej) jest 2718 placówek bibliotecznych miejskich oraz 5309 placówek bibliotecznych wiejskich. W 2010 r. ubyłoby 5 placówek miejskich oraz 32 placówki wiejskie.

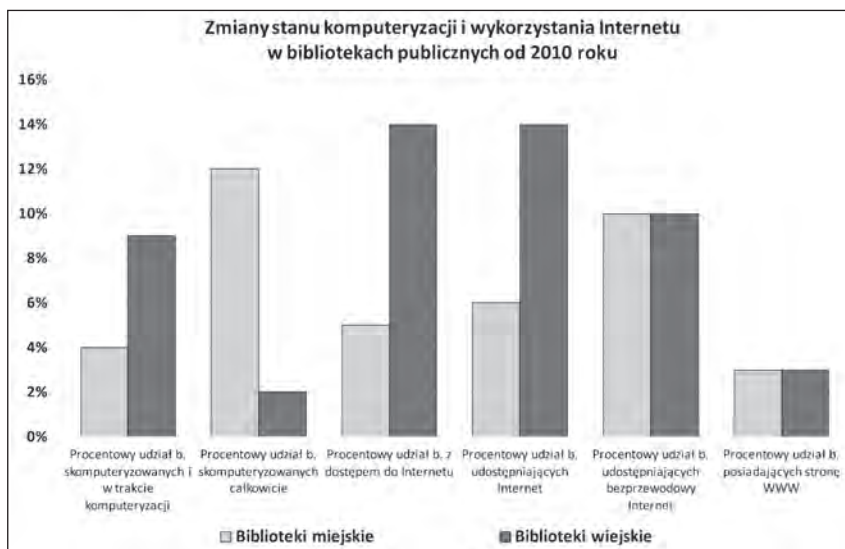
Tabela 7

	Biblioteki miejskie		Biblioteki wiejskie	
	2010*	2012	2010*	2012
Liczba bibliotek skomputeryzowanych i komputeryzujących się	2281	2401	2794	3252
Procent bibliotek skomputeryzowanych i komputeryzujących się	84%	88%	52%	61%
Skomputeryzowane w 100%	828	1131	217	332
Procent bibliotek skomputeryzowanych w 100%	30%	42%	4%	6%
Liczba bibliotek z dostępem do Internetu	2341	2471	3754	4454
Procent bibliotek z dostępem do Internetu	86%	91%	70%	84%
Liczba bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	2122	2274	3479	4194
Procent bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	78%	84%	65%	79%

Liczba bibliotek posiadających stronę WWW	637	708	362	514
Procent bibliotek posiadających stronę WWW	23%	26%	7%	10%
Udostępniające czytelnikom bezprzewodowy Internet	553	808	905	1417
Procent bibliotek udostępniających bezprzewodowy Internet	20%	30%	17%	27%

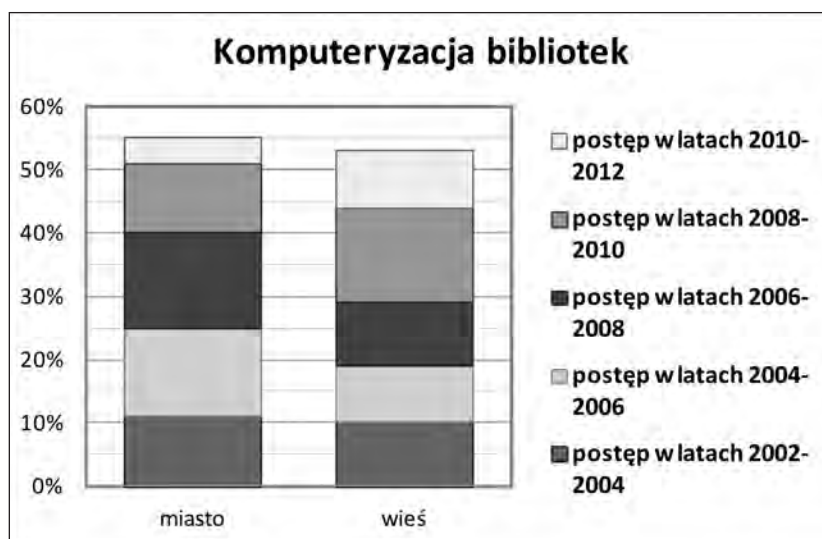
Dla ułatwienia analizy zmian jakie nastąpiły od 2010 r. warto popatrzeć na poniższy wykres:

Wykres 3

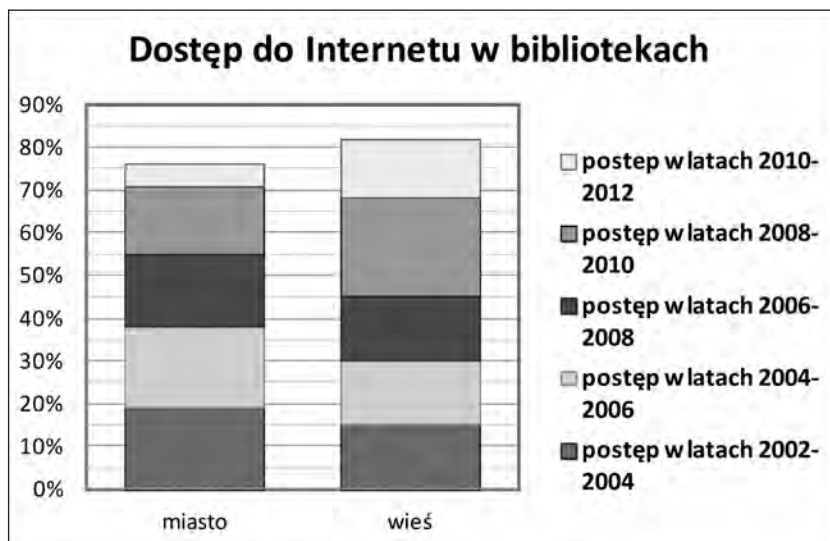

Wyraźnie widać, że w ostatnich dwóch latach więcej bibliotek wiejskich rozpoczęło komputeryzację niż bibliotek miejskich. Biblioteki miejskie, natomiast, w większym stopniu wdrożyły oprogramowanie biblioteczne. Uzyskiwanie dostępu do Internetu i udostępniania go użytkownikom w omawianym okresie było przede wszystkim domeną bibliotek wiejskich. Trudno tu nie pokusić się o stwierdzenie, że jest to widoczny efekt funkcjonujących w ostatnich latach ogólnokrajowych programów Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, Instytutu Książki i Fundacji Orange. Jednocześnie należy stwierdzić, że „wielkość” tego postępu jest mniejsza niż w poprzednich latach. Co obrazują prezentowane wykresy 4 i 5.

Wykres 4

Wykres 5

Biblioteki miejskie są skomputeryzowane od 64% do 97% (w poprzednim badaniu od 65% do 96%) w poszczególnych województwach, a biblioteki wiejskie od 23% do 95% (w poprzednim badaniu od 12% do 88%) co prezentują następujące 3 wykresy.

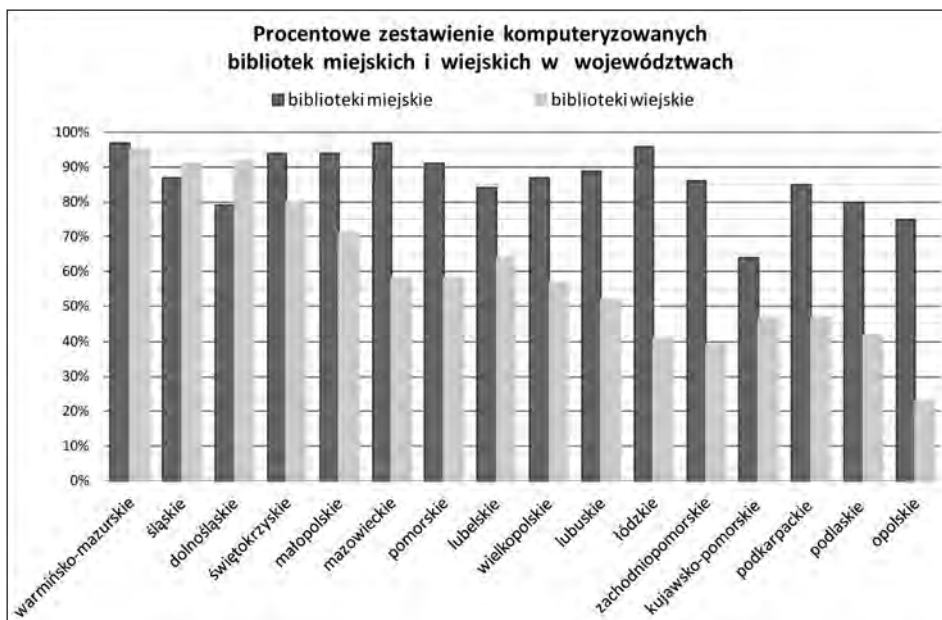
Wykres 6

Wykres 7

Wykres 8

Oplaty za korzystanie z Internetu pobierają 144 biblioteki miejskie, czyli 7% udostępniających Internet (w 2010 r. było ich 16%) oraz 59 bibliotek wiejskich, czyli nieco ponad 1% udostępniających Internet (w 2010 r. było ich 5%). Najwięcej bibliotek pobierających opłaty jest w województwie łódzkim – 57 miejskich i 29 wiejskich.

Z bieżącego badania wynika, że opłaty w bibliotekach miejskich i wiejskich są na porównywalnym poziomie i wynoszą głównie 1-2 zł za godzinę, chociaż zdarzają się opłaty w wysokości 50-60 gr, a także 8 zł za godz. (mazowieckie).

Oplat za korzystanie z Internetu nie pobiera się w bibliotekach publicznych województw lubuskiego i śląskiego oraz w bibliotekach miejskich województwa lubelskiego i w bibliotekach wiejskich województw podlaskiego i zachodniopomorskiego.

Ogółem w bibliotekach miejskich dla czytelników dostępnych jest 10 190 komputerów, średnio 3,75 komputera na jedną bibliotekę (w 2010 r. było 8621 komputerów, średnio 3).

W bibliotekach wiejskich jest 10 642 komputerów, średnio 2 komputery na jedną bibliotekę (w 2010 r. było ich 8812, średnio 1,6).

W okresie od ostatniego badania zainstalowano w bibliotekach miejskich 4321 komputerów, czyli 1,59 na bibliotekę, a w bibliotekach wiejskich 4274 komputery, średnio 0,81 komputera na placówkę.

Ocenę stanu zaawansowania wdrożenia nowych technologii w bibliotekach miejskich i wiejskich może dopełnić analiza komputeryzacji procesów bibliotecznych. Należy jednak pamiętać, że zmieniono w tegorocznej ankiecie formę pytania o biblioteki publiczne, które nie pełnią funkcji ponadlokalnych. Z uzyskanych odpowiedzi można wnioskować, że część bibliotek wojewódzkich w poprzednich latach inaczej interpretowała to pytanie. W związku z tym przedstawione poniżej dane należy potraktować jako obraz stanu obecnego i nie rozpatrywać w kategoriach postępu w stosunku do lat poprzednich.

Tabela 8

	Liczba placówek bibliotecznych 2012
Tworzenie baz katalogowych	3479
Stosowanie formatu MARC 21	2727
Stosowanie formatu MARC BN	360
Stosowanie innego formatu	384
Stosowanie KHW	1452
Tworzenie baz bibliograficznych	1030
Tworzenie baz pełnotekstowych	22
Tworzenie baz faktograficznych	53
Współtworzenie baz o zasięgu lokalnym	444
Współtworzenie baz o zasięgu krajowym	249
Współtworzenie baz o zasięgu międzynarodowym	1
Przejmowanie danych z baz Biblioteki Narodowej	2816
Przejmowanie danych z katalogu NUKAT	975
Przejmowanie danych za pośrednictwem katalogu rozproszonego KaRo	1787
Przejmowanie danych z innych katalogów	864
Udostępnianie własnych baz katalogowych lokalnie	2129
Udostępnianie własnych baz katalogowych w Internecie	1673
Udostępnianie baz bibliograficznych lokalnie	904
Udostępnianie baz bibliograficznych w Internecie	656
Udostępnianie baz pełnotekstowych lokalnie	58

Udostępnianie baz pełnotekstowych w Internecie	25
Udostępnianie baz faktograficznych lokalnie	92
Udostępnianie baz faktograficznych w Internecie	88
Udostępnianie czytelnikom baz innych bibliotek lub instytucji	500
Gromadzenie zbiorów	845
Ewidencja zbiorów	1679
Komputerowe udostępnianie zbiorów	1122
Zamawianie zbiorów na odległość	698
Wypożyczenia międzybiblioteczne	236
Wykorzystywanie w działalności informacyjnej:	
GG	624
Skype	7
Facebook	492
Nasza Klasa	143
Twitter	8
Blogi	172

Jako przykłady współpracy przy tworzeniu baz danych o zasięgu lokalnym, krajowym i międzynarodowym, biblioteki podawały: bibliografię regionalną (9 ankiet), kartotekę regionalną (3), centralny katalog powiatowy (3), bazy czasopism (1), bazy bibliotek użytkujących ten sam system biblioteczny: MAK+ (2), SOWA (1), MATEUSZ (1), PROLIB (1) oraz katalogi wojewódzkie: DZB, MSIB, Fidkar Małopolski, RoK@Bi, Cyfrowe Archiwum Tradycji Lokalnej.

Bazy innych bibliotek i instytucji udostępniane w bibliotekach publicznych to przede wszystkim bazy Biblioteki Narodowej, bibliotek wojewódzkich, KaRo, bazy zawierające akty prawne oraz bazy zawierające e-booki.

PROGRAMY BIBLIOTECZNE

Na zakończenie analizy stanu komputeryzacji bibliotek publicznych przedstawiam wykaz programów bibliotecznych wraz z liczbą bibliotek je użytkujących.

Tabela 9

Nazwa programu	2010*	2012	zmiana od 2010
SOWA	1076	1326	250
MAK	1434	1102	-332
MAK+	49	560	511
LIBRA	384	429	45
MATEUSZ	121	364	243
ALEPH	199	313	114
PROLIB	173	223	50
PATRON	145	169	24
HORIZON	1	43	42
VIRTUA	2	4	2
inny	96	125	29
Razem:	3680	4658	978

W omawianym badaniu zostały uogólnione nazwy programów do nazwy „rodziny” programów bez dokładnego określania ich wersji, ponieważ zmiana wersji oprogramowania jest naturalną konsekwencją ich rozwoju, a nie zmianą wyboru.

W grupie programów określonych jako „inne” biblioteki wymieniły: Librium, Biblioteka 2000, KOHA, Library Manager, Biblioteka Publiczna, KoBi, MOL, Clavius, ISIS, Schola, Open Biblio, Fidkar, WebMak, dLibra.

DIGITALIZACJA W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH

Poniższa tabela prezentuje zmiany jakie nastąpiły w działalności bibliotek związanej z digitalizacją zbiorów.

Tabela 10

	WBP		PBP		Pozostałe placówki biblioteczne	
	2010*	2012	2010*	2012	2010*	2012
Zbiory digitalizują	16	16	58	73	27	65

Sprzęt do digitalizacji posiadają	14	15	50	61	40	156
Projekt digitalizacji zbiorów posiadają	15	17	56	64	37	74
Projekt digitalizacji ma zasięg ponadlokalny (regionalny, wojewódzki itp.)	13	14	20	30	3	25
Tworzą bibliotekę cyfrową	14	15	32	41	14	23

Z bibliotek wojewódzkich jedynie WBP w Lublinie jest na etapie założeń projektowych biblioteki cyfrowej, pozostałe biblioteki wojewódzkie rozpoczęły już digitalizację i ich tworzenie i są to: Wrocławska BC, Kujawsko-Pomorska BC, Zielonogórska BC, Regionalia Ziemi Łódzkiej BC, Małopolska BC, Mazowiecka BC, Opolska BC, Podkarpacka BC, Podlaska BC, Bałtycka BC, Śląska BC, Świętokrzyska BC, Wielkopolska BC, Zachodniopomorska BC Pomerania.

Większość bibliotek cyfrowych jest tworzona we współpracy z innymi bibliotekami i instytucjami regionu.

Biblioteki powiatowe przystąpiły do współtworzenia regionalnych bibliotek cyfrowych prowadzonych przez WBP, a część tworzy własne biblioteki cyfrowe obejmujące swym zasięgiem teren powiatu lub miasta. Biblioteki miejskie i gminne podobnie jak PBP współpracują z większymi ośrodkami.

Część bibliotek, zarówno powiatowych, jak i miejskich oraz gminnych, przystąpiła to programu Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnej realizowanego przez Fundację Ośrodka Karta w ramach Programu Rozwoju Bibliotek.

Generalnie biblioteki digitalizują zbiory regionalne, zarówno historyczne, jak i współczesne, w tym dokumenty życia społecznego, czasopisma, zbiory ikonograficzne. Wojewódzkie biblioteki poza zbiorami regionalnymi digitalizują również posiadane starodruki, inkunabuły, wydawnictwa własne oraz zbiory należące do Narodowego Zasobu Bibliotecznego.

Finansowanie komputeryzacji w bibliotekach publicznych

W bieżącej ankiecie zadano pytania o źródła finansowania komputeryzacji bibliotek publicznych w okresie ostatnich dwóch lat, ze szczególnym uwzględnieniem programów pomocowych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego.

Komputeryzacja w bibliotekach publicznych była finansowana ze **środków organizatora** w 16 bibliotekach wojewódzkich, 226 bibliotekach powiatowych oraz 2673 bibliotekach miejskich i wiejskich (w 2010 r. – 1712).

Z programów pomocowych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przeznaczonych na wdrażanie nowych technologii skorzystało 7 bibliotek wojewódzkich, 15 bibliotek powiatowych oraz 146 pozostałych bibliotek.

Ze środków Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego skorzystało 7 bibliotek wojewódzkich, 46 bibliotek powiatowych oraz 923 biblioteki miejskie i wiejskie.

Inne źródła:

Wojewódzkie biblioteki podały informacje o finansowaniu komputeryzacji m.in. ze środków własnych, środków Urzędu Miasta, Programu Akademia Orange dla Bibliotek, Regionalnych Programów Operacyjnych i Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Ogółem z dodatkowego finansowania skorzystało 6 bibliotek.

(w nawiasie liczba ankiet, w których wskazano dane źródło finansowania)

Biblioteki Powiatowe wymieniły: Program Akademia Orange dla Bibliotek (10), Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (4), Regionalne Programy Operacyjne (2), ogólnie środki Unii Europejskiej (1), Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka (1), Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (1), Fundacje Bankowe (2), Gminną Komisję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (1), Starostwo Powiatowe (2).

Biblioteki miejskie i wiejskie korzystały ze środków pochodzących z: Programu Akademia Orange dla Bibliotek (12), Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (7), Regionalnego Programu Operacyjnego (3), Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (2), ogólnie – z Unii Europejskiej (2), różnych grup działania np. Fundacji Lokalnej Grupy Działania Spichlerz Górnego Śląska (3), Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (1), programu Wioski Internetowe (3), Fundacji Bankowych (2), Programu Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (1), Fundacji Komputer dla Biblioteki (1), Narodowej Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej (1), Internetowych Centrów Informacji Multimedialnej (1), Spółdzielni Mieszkaniowej (1), Gminnego Ośrodka Pomocy Społ. (1), sołectwa (1), z dotacji miast i starostw (1).

POMOC W KOMPUTERYZACJI ŚWIADCZONA PRZEZ WBP DLA BIBLIOTEK NIŻSZEGO STOPNIA

Odpowiedzi udzielone przez respondentów na niniejsze pytanie można podzielić na sześć głównych grup.

I. Pomoc techniczną polegającą na:

1. Instalowaniu:

- oprogramowania bibliotecznego (4 WBP),
- systemów operacyjnych (1 WBP),
- sieci komputerowych i urządzeń peryferyjnych (1 WBP),

2. Konwersji baz danych z formatu MARC BN na MARC 21 (1 WBP).

3. Konwersji danych z MAK-a do ALEPH (1 WBP).
4. Pomocy przy awariach sprzętu udzielanej na miejscu w bibliotekach terenowych (2 WBP).
5. Pomocy przy awariach oprogramowania bibliotecznego na miejscu w bibliotekach terenowych (3 WBP).
6. Przygotowywaniu baz wypożyczeń w MAK-u (1 WBP).
7. Tworzeniu stron internetowych bibliotek terenowych (3 WBP) i ich aktualizowaniu (2 WBP).
8. Pomocy w digitalizacji (3 WBP).
9. Zarządzaniu systemem bibliotecznym wykorzystywanym przez biblioteki niższego stopnia (2 WBP).

II. Konsultacje i porady w zakresie:

1. Wyboru i zakupu: programu bibliotecznego (7 WBP), sprzętu komputerowego (6 WBP), sieci komputerowych (1 WBP).
2. Komputeryzacji procesów biblioteczných (2 WBP).
3. Obsługi programów biblioteczných (1 WBP).
4. Opracowania zbiorów (1 WBP).
5. Zmian w JHP i UKD (1 WBP).
6. Tworzenia bibliografii regionalnej (2 WBP).
7. Instalacji programu MAK i MAK+ (2 WBP).
8. Digitalizacji (3 WBP).
9. Programów dotacyjnych (2 WBP).

III. Pomoc organizacyjna:

1. Przy współpracy z samorządami – organizatorami bibliotek terenowych (2 WBP).
2. Kojarzenie bibliotek posiadających ten sam system biblioteczny (1 WBP).
3. Organizowanie spotkań użytkowników tego samego programu bibliotecznego (1 WBP).
4. Tworzeniu haseł wzorcowych na potrzeby bibliotek niższego stopnia (2 WBP).

IV. Pomoc szkoleniowa:

1. Organizowanie szkoleń i kursów komputerowych (3 WBP), w zakresie programów biblioteczných (11 WBP), formatu MARC 21 (5 WBP), komputeryzacji procesów biblioteczných (1 WBP), bibliografii regionalnej (4 WBP), wykorzystania technologii informatycznych w pracy bibliotekarzy (2 WBP), opracowania zbiorów (1 WBP), tworzenia stron WWW (1 WBP), tworzenia prezentacji w PowerPointcie (1 WBP) oraz w ramach programów PRB i Biblioteka+ (5 WBP).

2. Organizowanie pokazów programów bibliotecznych (1 WBP).
3. Publikowanie materiałów szkoleniowych z zakresu komputeryzacji (2 WBP).
4. Organizowanie konferencji i seminariów nt. komputeryzacji (3 WBP).

V. Pomoc materialna:

1. Udostępnianie danych bibliograficznych WBP (4 WBP).
2. Utrzymywanie na serwerze WBP i udostępnianie baz bibliotek terenowych (2 WBP).
3. Utrzymywanie na serwerze WBP i udostępnianie stron internetowych bibliotek terenowych (3 WBP).
4. Udostępnianie bibliotekom licencji programu bibliotecznego (1 WBP).
5. Udostępnianie komputerów (1 WBP).
6. Uzyskanie dofinansowania z UE na zakup sprzętu i oprogramowania dla bibliotek terenowych (1 WBP).

VI. Koordynacja Programu Rozwoju Bibliotek i Biblioteka+ (5 WBP).

1. W tym wdrażania programu MAK+ (2 WBP).

PRZESZKODY W KOMPUTERYZACJI WYMIENIANE PRZEZ BIBLIOTEKI WOJEWÓDZKIE, DOTYCZĄCE TAKŻE BIBLIOTEK NIŻSZEGO STOPNIA

W ankietach na pierwszym miejscu wymieniano **brak środków finansowych** jako główną przeszkodę w komputeryzacji, w tym:

- na zatrudnienie informatyka (9),
 - na podtrzymanie i rozwój systemów informatycznych (9),
 - sprzęt (8),
 - oprogramowanie biblioteczne (5),
 - ogólnie na komputeryzację (4),
 - podłączenie do Internetu (3),
 - szkolenia (2),
 - budowę i rozbudowę lokalnych sieci komputerowych (2),
 - na stworzenie i aktualizację strony internetowej (1).
- 13 WBP – trudności lokalowe, w tym: małą powierzchnię, szczególnie bibliotek gminnych i ich filii – poprzednio 16,
– 11 WBP – ograniczenia kadrowe (jednoosobowa obsada) – poprzednio 13 oraz fluktuację kadr (1 WBP),

- 5 WBP – brak infrastruktury technicznej umożliwiającej instalację stałych łączy internetowych – poprzednio 11,
- 4 WBP – słabą jakość i małą przepustowość łączy,
- 4 WBP – brak zrozumienia ze strony władz samorządowych – poprzednio 3,
- 3 WBP – wysokie ceny oprogramowania bibliotecznego i jego utrzymania – poprzednio 5,
- 3 WBP – lęk przed „nowym” u bibliotekarzy – bez zmian,
- 1 WBP – brak przygotowanych informatycznie pracowników – poprzednio 4,
- 1 WBP – brak bezpłatnych szkoleń – poprzednio 3,
- 1 WBP – konieczność remontu np. instalacji elektrycznych w lokalach bibliotek – poprzednio 2,
- 1 WBP – brak ogólnopolskiego spójnego i długofalowego programu finansowania komputeryzacji bibliotek publicznych,
- 1 WBP – dużą konkurencję przy wnioskowaniu o środki pozabudżetowe – bez zmian,
- 1 WBP – MAK+ nie spełnia oczekiwań,
- 1 WBP – dyrektorzy domów kultury nie dostrzegają potrzeb bibliotek włączonych do ich struktur,
- 1 WBP – brak programów pomocowych dla bibliotek z większych miejscowości,
- 1 WBP – brak zainteresowania bibliotekarzy komputeryzacją,
- 1 WBP – wymogi stawiane w programie Biblioteka+ są nieosiągalne dla wielu bibliotek gminnych.

**REGIONALNE SYSTEMY
INFORMACYJNE –
MODELE WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK**

Paweł Braun

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Gdańsku

MOC KULTURY – MOC BIBLIOTEKI. INTEGRACJA DZIAŁAŃ BIBLIOTEKI W WOJ. POMORSKIM NA PRZYKŁADZIE KARTY DO KULTURY

W styczniu 2011 r. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Gdańsku, jako pierwsza biblioteka w Polsce, wprowadziła Kartę do Kultury – kartę biblioteczną, która jednocześnie upoważnia do zniżek w instytucjach kultury. Jednorazowy koszt w momencie zakładania karty to 1 zł. Korzystanie z karty jest zupełnie bezpłatne. Co ważne, posiadaczem karty może być każdy, nie tylko osoba na stałe zameldowana w Gdańsku. Z możliwości, jakie daje Karta do Kultury mogą korzystać wszyscy, którzy chcą aktywnie uczestniczyć w życiu kulturalnym Trójmiasta, a propozycje partnerów Karty do Kultury są dla nich atrakcyjne.

Karta do Kultury to przepustka do kultury. Podstawową funkcją Karty jest możliwość wypożyczania i korzystania ze zbiorów Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku. Jedna karta jest aktywna we wszystkich filiach. Jednak równie ważną rolą projektu jest pozyskiwanie nowych partnerów karty i integracja działań promocyjnych Karty do Kultury. Od momentu wdrażania projektu najważniejszym priorytetem było przełamanie stereotypu biblioteki – instytucji, która jedynie udostępnia księgozbiór. Karta miała ogromny wymiar marketingowy, proponowała uczestnictwo w kulturze dla każdego użytkownika biblioteki w sposób kompleksowy na różnym poziomie zaawansowania odbioru dóbr kultury. Karta do Kultury miała również pełnić rolę integrującą środowisko kulturalne w Gdańsku. Miała skupiać wokół siebie najważniejsze ośrodki i instytucje kultury i stworzyć nie istniejącą dotąd wspólną ofertę. Cel ten udało się osiągnąć bardzo szybko i w tej chwili partnerami Karty do Kultury jest 45 instytucji i podmiotów związanych z kulturą, a wśród nich: Teatr Wybrzeże, Polska Filharmonia Bałtycka, Teatr Miniatura, Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, Kino Helios i Państwowa Opera Bałtycka. Dla partnerów karty udział w projekcie to nie tylko promocja ale też prestiż, towarzyszący każdej instytucji, która

dzięki przystąpieniu do realizacji przyczynia się do zwiększenia ilości osób zaangażowanych w życie kulturalne naszego miasta. Wspólnie kreujemy wizerunek bardziej przyjaznych, nowoczesnych i otwartych instytucji, które wychodzą naprzeciw oczekiwaniom potencjalnym konsumentom kultury.

W pierwszym roku funkcjonowania Karty do Kultury wydano blisko 30 000 kart. W 2011 r., w porównaniu z rokiem 2010, odnotowano w naszym mieście 10-procentowy wzrost czytelnictwa. W pierwszym roku funkcjonowania karty podpisano 25 porozumień z instytucjami kultury, które oferują od 10 do 50% zniżki.

Rok 2012 rozpoczął się ogromnym wyróżnieniem i ostateczną wygraną w plebiscycie Sztorm Roku. Zdaniem czytelników Gazety Wyborczej pomysł połączenia karty bibliotecznej z kartą rabatową okazał się bezkonkurencyjny w kategorii: organizator. W związku z ogłoszonym Rokiem Seniora, w bieżącym roku karta wydawana jest bezpłatnie wszystkim osobom powyżej 65 roku życia.

Od początku tego roku do projektu Karta do Kultury dołączyły również Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Wejherowie, Miejska Biblioteka Publiczna w Redzie, Miejska Biblioteka Publiczna w Rumi oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Luzinie. Tym samym osoby, które założyły kartę biblioteczną np. w Wejherowie mogą również korzystać z księgozbioru bibliotek publicznych w Gdańsku. Na koniec października w Gdańsku wydano blisko 65 000 Kart do Kultury! W bibliotekach partnerskich z Wejherowa, Redy, Rumi i Luzina sprzedano ponad 10 000 kart. Łącznie ponad 75 000 osób korzysta z Karty do Kultury, która jest dla nich przepustką do kultury.

Przystąpienie do projektu bibliotek z terenu woj. pomorskiego jest szybką i pozytywną reakcją na nowy produkt. Czytelnik i jego zmieniające się potrzeby staje się najważniejszy niezależnie od miejsca uczestnictwa w kulturze.

Sukces Karty do Kultury ma bezpośredni wpływ na wzrost czytelnictwa i zainteresowaniem szeroko pojętą kulturą. Wciąż przybywa partnerów, którzy oferują zniżki posiadaczom karty i aktywnie uczestniczą w promocji projektu. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Gdańsku czuwa nad rozwojem projektu, wdrożeniem go w innych bibliotekach na terenie Trójmiasta i okolic oraz nad integracją instytucji kultury z czytelnikami biblioteki.

Krzysztof Janczewski

Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy

METALIB I PRIMO – ZASTOSOWANIE W KATALOGU BIBLIOTEK PUBLICZNYCH MAZOWSZA

MetaLib i Primo w projekcie MSIB II

Wdrożenie oprogramowania MetaLib i Primo jest jednym z elementów rozbudowy projektu Mazowieckiego Systemu Informacji Bibliotecznej (MSIB), który współfinansowany jest przez Unię Europejską w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego.

Głównym celem projektu jest stworzenie jednolitego systemu informacji o zasobach bibliotek województwa mazowieckiego.

Budowa MSIB rozpoczęła się w czerwcu 2007 r. Do realizacji projektu przystąpiło 15 bibliotek powiatowych (z powiatów: garwolińskiego, kozienickiego, mińskiego, ostrołęckiego, płockiego, pruszkowskiego, przysuskiego, pułtuskiego, radomskiego, siedleckiego, sochaczewskiego, węgrowskiego, wołomińskiego, zwoleńskiego i żurmińskiego) oraz Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego¹.

Ze środków uzyskanych w ramach projektu zakupiono licencje klienta GUI, OPAC/WWW i Z39.50 zintegrowanego systemu bibliotecznego ALEPH dla bibliotek powiatowych oraz przekonwertowano dane z programu MAK. Takie rozwiązanie pozwoliło wówczas na spójną pracę uczestników projektu w jednym systemie bibliotecznym.

Kontynuacją MSIB jest projekt MSIB II, do którego realizacji przystąpiono w 2011 r. Jednym z założeń tego przedsięwzięcia jest przyłączenie do MSIB 142 bibliotek publicznych z 19 powiatów znacznie rozszerzając w ten sposób dostęp online do informacji o zasobach bibliotecznych². W dalszej kolejności zostaną także przyłączone biblioteki innych typów (pedagogiczne, instytucji naukowych, uczelni wyższych i innych).

¹ Strojek, A. Mazowiecki System Informacji Bibliotecznej – doświadczenia i wyzwania. W: *Regionalne sieci współpracy. Strategie, narzędzia, realizacje. IX Ogólnopolska Konferencja „Automatyzacja bibliotek publicznych”*, Warszawa, 25-26 listopada 2010 r. Warszawa: Wydaw. SBP, 2011, s. 77-82.

² Inną częścią składową projektu jest podłączenie do Internetu tych bibliotek, które dotychczas tej możliwości były pozbawione, a także stworzenie swobodnych punktów dostępu do Internetu (PIAP – Public Internet Access Point).

Instalacja i konfiguracja systemu MetaLib

Większość bibliotek publicznych w województwie mazowieckim nie posiada katalogów online, a ponadto lokalne bazy są obsługiwane przez różne systemy (głównie MAK, a także MATEUSZ, MAK+, KOHA). Powstała więc konieczność wdrożenia aplikacji umożliwiającej przeszukiwanie katalogów niezależnie od wykorzystywanego przez biblioteki oprogramowania.

Aby sprostać temu zadaniu podjęto decyzję o zakupie metawyszukiwarki MetaLib firmy Exlibris, która pozwala na jednoczesne przeszukiwanie różnego rodzaju zasobów bibliotecznych przy użyciu jednolitego interfejsu. Dodatkową zaletą oprogramowania MetaLib jest możliwość dostępu do katalogów online bez konieczności zastosowania protokołu Z39.50.

Wraz z zakupem programu MetaLib Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy uzyskała również dostęp do oprogramowania Primo. System Primo pozwala użytkownikom przeszukiwać kompletne zasoby biblioteki, kolekcje fizyczne i zbiory elektroniczne posiadane przez bibliotekę, jak również subskrybowane, poprzez jeden punkt dostępu i otrzymać jedną, wspólną listę wyników, posortowaną zgodnie z rankingiem relewancji³.

W ramach projektu zakupiono także dla bibliotek miniserwery pracujące pod kontrolą systemu Ubuntu Linux, które posłużą jako maszyny pośrednie w komunikacji pomiędzy komputerem z katalogiem lokalnym a serwerem MetaLib znajdującym się w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy.

Po zakupie i instalacji systemu MetaLib przystąpiono do opracowania szczegółowej metody przyłączania bibliotek do programu.

O ile połączenie z bazami w systemach MAK+, KOHA czy MATEUSZ nie nastęczało w założeniach większych problemów, to z uwagi na wspomniany wyżej brak katalogów online w większości bibliotek publicznych pracujących w programie MAK, należało opracować metodę pozyskiwania danych z baz tworzonych w tym systemie.

Po przetestowaniu różnych wariantów Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy wspólnie z firmą ALEPH Polska ustaliła następującą procedurę przekazywania danych z katalogów w programie MAK do systemu MetaLib:

1. Modyfikacja struktury baz lokalnych w programie MAK:

- dodanie pola SYS zawierającego w podpolu „a” stały identyfikator rekordu, a w podpolu „b” kod instalacji, czyli numer jednoznacznie identyfikujący bibliotekę (do konstrukcji tego numeru posłużą statystyczne kody miejscowości według opracowanego przez Główny Urząd Statystyczny Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju – TERYT)⁴,

³ Strona WWW Aleph Polska: <http://www.aleph.pl/produkty/primo/centralny-indeks-zasobow/>.

⁴ Baza rejestru TERYT: <http://www.stat.gov.pl/broker/access/index.jspa>.

- uzupełnienie baz o pola etykiety rekordu – LDR i danych kodowanych – 008,
 - dodanie makrooperacji umożliwiających automatyczne dodawanie pól SYS oraz eksport danych do pliku w standardzie ISO z kodowaniem znaków w UTF-8 zlokalizowanego na miniserwerze.
2. Plik na miniserwerze jest następnie importowany do bazy umożliwiającej przeszukiwanie przez MetaLib-a, posadowionej na serwerze w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy.
 3. Procedura jest uruchamiana automatycznie, raz dziennie, za pomocą skryptu wykonywanego w momencie startu systemu operacyjnego na komputerze z lokalną bazą katalogową.

Aktualny stan prac

Od końca października pracownicy Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy we współpracy z informatykami i instruktorami z bibliotek powiatowych oraz firmą Aleph Polska wykonują prace instalacyjne w bibliotekach uczestniczących w projekcie.

Konfigurowane są miniserwery, modyfikowane struktury baz, instalowane skrypty eksportujące i importujące oraz dostosowywany jest interfejs systemu MetaLib.

Zakończenie prac planowane jest na koniec roku 2012. System będzie dostępny online od stycznia 2013 r. Z uwagi na dość pokaźną liczbę bibliotek termin zakończenia prac jest dość krótki, ale przy dużym zaangażowaniu pracowników biorących udział we wdrażaniu systemu, jak najbardziej realny.

W 2013 r. zainstalowane zostanie również oprogramowanie Primo, które zastąpi obecny interfejs WWW katalogów elektronicznych systemu ALEPH.

WSPÓŁTWORZENIE SIECIOWYCH SYSTEMÓW INFORMACYJNYCH W KSIĄŻNICY POMORSKIEJ

Proces komputeryzacji, który rozpoczął się w polskich bibliotekach publicznych w latach 90. ubiegłego wieku, spowodował duże zmiany w ich funkcjonowaniu. Na przestrzeni tych lat można zaobserwować, jak zmieniał się sposób podejścia do samego procesu, jak i stawianych mu celów. Jasno sprecyzowane cele komputeryzacji pozwalają precyzyjnie określić oczekiwania w stosunku do funkcjonalności wdrażanych komputerowych systemów bibliotecznych. Dzisiaj komputeryzacja zajmuje ważne miejsce w strategii rozwoju każdej biblioteki i jest znaczącym narzędziem przyczyniającym się do zmiany wizerunku biblioteki w oczach jej użytkowników. Dzięki zastosowaniu nowych technologii możemy sprostać oczekiwaniom nie tylko bibliotekarzy pracujących w naszej bibliotece, ale także współpracujących z nami bibliotek w regionie i czytelników. Proste systemy do katalogowania zbiorów i rejestracji użytkowników zamieniły się bowiem w systemy zintegrowane, umożliwiające bibliotekarzom tworzenie wspólnych, regionalnych, a nawet centralnych katalogów, sprawne zarządzanie zbiorami, tworzenie bibliotek cyfrowych oraz obsługę czytelnika z wykorzystaniem najróżniejszych usług elektronicznych.

W latach początkowych, niezwykle dużym osiągnięciem dla biblioteki było posiadanie systemu do katalogowania zbiorów i tworzenia własnego katalogu lokalnego oraz udostępnianie go czytelnikom. Dla większości osób zaangażowanych w komputeryzację bibliotek, od początku było jasne, że biblioteki posiadają podobne zbiory, gromadzą i udostępniają te same tytuły czasopism lub książek. W związku z tym w czasie katalogowania każda z nich wykonuje tę samą pracę, czyli powiela się ją w setkach, a nawet tysiącach bibliotek w Polsce. Dodatkowo taki proces opracowania tysięcy zbiorów jest żmudny, długotrwały i nieefektywny. Rozpoczęła się więc faza poszukiwań i wdrożeń systemów, które zapewniłyby pobieranie opisów bibliograficznych z innych katalogów bibliotecznych, współtworzenie katalogów centralnych, jednym słowem współpracę na etapie

katalogowania zbiorów. Warunkiem koniecznym było jednak istnienie centralnej bazy danych, z której każda z bibliotek mogłaby pobierać gotowe opisy bibliograficzne i po uzupełnieniu ich o własne, niezbędne dane biblioteczne, umieszczać w swoim katalogu lokalnym.

Jasne było, że możemy w takiej sytuacji skatalogować więcej i szybciej, a jeszcze do tego lepiej, ponieważ gotowe do pobrania opisy powinny być przygotowane zgodnie z obowiązującymi normami i standardami.

Zakupiony i wdrożony w Książnicy Pomorskiej nowoczesny system biblioteczny ALEPH dawał możliwość spełnienia wszystkich stawianych mu oczekiwań, w tym tworzenia dowolnego modelu katalogu. Dzisiaj możemy pobierać opisy bibliograficzne z dowolnego katalogu bibliotecznego oraz udostępniać je innym bibliotekom w celu kopiowania i umieszczania we własnych katalogach lokalnych, tworząc w ten sposób sieciowe systemy informacyjne, zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym.

W celu tworzenia centralnego systemu informacyjnego Książnica przystąpiła do współkatalogowania w katalogu NUKAT. Koncepcja NUKAT-u oparta jest na zbiorowym katalogowaniu w bazie centralnej i powszechnym udostępnianiu bibliotekom gotowych danych do kopiowania. Procedura wprowadzania danych do katalogu centralnego NUKAT zakłada, że wszystkie dane wprowadzane są w trybie online, przez uprawnionych bibliotekarzy z bibliotek współpracujących. Wszystkie opisy poddawane są procedurom sprawdzającym i po zatwierdzeniu umieszczane w katalogu centralnym. Możemy więc przyjąć, że z jednej strony Książnica jest współtwórcą tego katalogu, a z drugiej ma możliwość pobierania i przenoszenia do własnego katalogu opisów przygotowanych przez inne biblioteki. Współpraca ta gwarantuje wysoką jakość danych, zarówno w Nukacie, jak i katalogu lokalnym Książnicy. Należy jednak podkreślić, że do współpracy z Nukatem mogą przystąpić jedynie biblioteki akademickie i duże, najczęściej wojewódzkie biblioteki publiczne, które posiadają nowoczesne systemy biblioteczne, wyposażone w odpowiednie narzędzia komunikacyjne, zapewniające wymianę danych.

Dzięki współpracy z NUKAT-em informacje o zbiorach, w tym Książnicy znajdują się również w największym światowym katalogu zbiorów bibliotecznych jakim jest WorldCat.

Rozważając współpracę Książnicy z bibliotekami publicznymi w regionie zachodniopomorskim możemy przyjąć, że katalog Książnicy jest dla nich ważnym „źródłem zasilającym” katalogi lokalne. Każda więc z tych bibliotek podejmując decyzję o komputeryzacji procesu katalogowania i wyborze systemu komputerowego, powinna wymagać aby zawierał on nowoczesne narzędzia zapewniające współkatalogowanie oraz bezwzględnie wykorzystać możliwość pobierania gotowych opisów bibliograficznych z katalogu Książnicy Pomorskiej.

Z myślą o regionalnym systemie informacyjnym powstał Zachodniopomorski System Informacji Regionalnej i Naukowej (ZSIReN@). W jego skład wchodzi RoK@Bi – katalog centralny rozproszonych zasobów bibliotecznych z regionu, Zachodniopomorska Biblioteka Cyfrowa „Pomerania” (ZBC), Bibliografia Pomorza Zachodniego (BPZ). Baza BPZ powinna być bazą centralną, tworzoną wspólnie z Miejską Biblioteką w Koszalinie oraz innymi bibliotekami publicznymi w regionie. Dla bibliografii regionalnej przyjęto wiele nowych rozwiązań, które ułatwiają czytelnikom korzystanie z niej. W tym celu w rekordzie bibliograficznym zastosowano hiperłącze do rekordu znajdującego się w katalogu online. Dzięki temu czytelnik przeglądający BPZ ma bezpośredni dostęp do katalogu, gdzie znajdują się informacje o lokalizacji dokumentu, jego sposobie udostępniania oraz istnieje możliwość zamówienia go lub wypożyczenia do domu, ewentualnie zamówienia kserokopii lub skanu. W przypadku dokumentów znajdujących się w bibliotece cyfrowej katalog umożliwi czytelnikowi bezpośredni dostęp do pełnego tekstu lub obrazu. Baza BPZ jest tworzona w oparciu o kartotekę wzorcową formalną, gdzie dodawane są opisy dotyczące twórców naszego regionu. Dzięki temu możemy uzyskać bazę wzorcową pisarzy, publicystów, dziennikarzy regionu zachodniopomorskiego.

RoK@Bi, jako element systemu ZSiReN@, scala wszystkie rozproszone zasoby biblioteczne oraz naukowe dotyczące regionu i udostępnia je za pomocą jednego interfejsu, za pośrednictwem platformy cyfrowej. Tworzy więc pewnego rodzaju katalog centralny rozproszonych bibliotecznych zasobów informacyjnych w regionie zachodniopomorskim. Do budowy tego katalogu wybrano system Metalib firmy ExLibris, który wydawał się najlepszym rozwiązaniem do budowy i scalenia tak różnorodnych zasobów.

Pomysł tworzenia RoK@Bi zrodził się ze świadomości tego jak dużą rolę we współczesnym świecie odgrywa informacja i jak dużym, ale bardzo rozproszonym jej zasobem dysponują biblioteki. Jeżeli jako biblioteki chcemy w tym świecie odgrywać znaczącą rolę i wspierać rozwój społeczeństwa wiedzy, to wręcz konieczne jest udostępnienie tej informacji użytkownikowi w jednym punkcie dostępu. Budowa tego systemu była dużym wyzwaniem ponieważ miał on scalać:

- katalogi biblioteczne dostępne online, tworzone w różnych komputerowych systemach bibliotecznych, z których nie każdy posiada nowoczesne narzędzia komunikacyjne takie jak protokół Z39.50,
- bibliografie regionalne, tworzone również w różnych komputerowych systemach bibliotecznych, stosujących różne formaty opisu danych,
- bibliografie prac naukowych pracowników uczelni oraz inne bibliografie dziedzinowe tworzone w bibliotekach naukowych,
- biblioteki cyfrowe, w tym ZBC „Pomerania”,
- naukowe bazy danych oferowane w wolnym dostępie,
- e-czasopisma i inne zasoby licencjonowane dostępne w bibliotekach naukowych.

Nie mieliśmy przykładowych rozwiązań, ponieważ było to pierwsze wdrożenie systemu Metalib w polskich bibliotekach i należało zdecydować jaki kształt przyjmie katalog. Za pomocą systemu mogliśmy definiować różne portale dostępne, z których każdy może pełnić inną rolę oraz posługiwać się różnymi zestawami wyszukiwawczymi. Postanowiono zdefiniować trzy portale o różnych zakresach terytorialnych. Tak więc powstał RoK@BiSz, RoK@BiRe, RoK@BiNa.

Pierwszy portal – RoK@BiSz dotyczy miasta Szczecina i umożliwia przeszukiwanie wszystkich zasobów zdefiniowanych dla bibliotek naszego miasta. Często bowiem zdarza się, że czytelnik zainteresowany jest tylko materiałami lub źródłami informacji zlokalizowanymi wyłącznie na terenie swojego miasta.

RoK@BiRe jest portalem regionalnym i jest tym, co w obrębie prac projektowych miało przede wszystkim powstać.

Najszerszym terytorialnie i o największych możliwościach jest RoK@BiNa, obecnie trochę na wyrost nazwany narodowym, ale mający duży potencjał

rozwojowy, ponieważ może połączyć wszystkie zasoby miasta, województwa, a także różne zasoby biblioteczne kraju oraz bibliotek na całym świecie. Włączono do niego również możliwość otrzymania wyników wyszukiwania z przeglądarek internetowych Google, w tym Google Scholar, Google Book Search, Google Image Search oraz naukowych baz danych oferowanych w wolnym dostępie.

Wśród zasobów bibliotek szczecińskich, zdefiniowanych w RoK@Bi znalazły się (lista wg instytucji i typu zasobu):

- Akademia Morska – Katalog online,
- Akademia Sztuki – Katalog online
- MBP w Szczecinie – Katalog online,
- Książnica Pomorska – Katalog online,
- Książnica Pomorska – Bibliografia Pomorza Zachodniego,
- Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie – Katalog online,
- Pomorski Uniwersytet Medyczny – Bibliografia prac naukowych pracowników PUM,
- Uniwersytet Szczeciński – Katalog online,
- Uniwersytet Szczeciński – Bibliografia Instytutu Kultury Fizycznej,
- Uniwersytet Szczeciński – Bibliografia Wydziału Matematyczno-Fizycznego,
- Uniwersytet Szczeciński – Katalog online Wydziału Teologii,
- Uniwersytet Szczeciński – Katalog online Zbiorów Specjalnych,

- Uniwersytet Szczeciński – Katalog online Centrum Informacji Europejskiej,
- Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli – Katalog online,
- Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny – Katalog online,
- Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny – Bibliografia prac naukowych pracowników ZUT,
- Zachodniopomorska Biblioteka Cyfrowa Pomerania.

Na liście zasobów Koszalina, uporządkowanej według instytucji i typu zasobu, które weszły w skład RoK@Bi, znalazły się:

- Koszalińska Biblioteka Publiczna – Katalog online czasopism,
- Koszalińska Biblioteka Publiczna – Katalog online książek,
- Politechnika Koszalińska – Katalog online czasopism,
- Politechnika Koszalińska – Katalog online książek,
- Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie – Katalog online czasopism,
- Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie – Katalog online książek.

Do portalu regionalnego dołączyła również Miejska Biblioteka Publiczna w Kołobrzegu.

RoK@Bi ciągle się rozwija, nie jest przedsięwzięciem skończonym, ponieważ portal narodowy – RoK@BiNa jest tylko namiastką tego czym powinien być. Zdefiniowano tam tylko przykładowo niewielką liczbę zasobów spoza naszego województwa aby pokazać kierunki dalszego rozwoju portalu i przetestować jego możliwości. Podobna sytuacja ma miejsce w portalu regionalnym, gdzie docelowo powinny znaleźć się wszystkie biblioteki publiczne województwa zachodniopomorskiego. Będą one włączane sukcesywnie, w miarę postępu prac przy komputeryzacji poszczególnych bibliotek. Działania te powinny być skoordynowane z programem Biblioteka+, efektami wdrażanego MAK-a+ lub innego nowoczesnego systemu komputerowego, za pomocą którego tworzone będą katalogi online bibliotek.

W RoK@BiNa definiowano również zestawy wyszukiwawcze, które obejmują dostęp do licencjonowanych zasobów typu naukowe bazy danych i e-czasopisma. Zasoby te są udostępniane użytkownikom przede wszystkim w bibliotekach uczelnianych, ale również Książnica Pomorska umożliwia taki dostęp swoim czytelnikom. Są to zasoby zgromadzone w Wirtualnej Bibliotece Nauki, do których dostęp finansuje Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

RoK@Bi może stanowić również platformę wyszukiwawczą dla wszystkich polskich bibliotek cyfrowych. Obecnie mamy możliwość przeszukiwania ZBC „Pomerania”, ale w przyszłości planujemy współpracę z Federacją Bibliotek Cyfrowych i włączenie również wszystkich polskich bibliotek cyfrowych.

RoK@Bi stał się więc niespodziewanie początkiem drogi i narzędziem do scalenia nie tylko zasobów biblioteki, miasta czy regionu, ale także dowolnych

krajowych i zagranicznych zbiorów tego typu. Możliwości systemu METALIB sprawiły, że RoK@Bi, będący tylko jednym z elementów ZSiReNa, rozrósł się do systemu, który przerósł nasze pierwotne oczekiwania.

Jedną z największych trudności w czasie realizacji tak rozległego projektu, ze względu na jego zakres i zasięg, jest konieczność koordynacji dużej liczby instytucji. Konieczny jest ciągły nadzór nad aktualnością adresów i nazw serwerów, oprogramowania wykorzystywanego do tworzenia zasobów. W przypadku dokonywania przez biblioteki lub inne instytucje zmian wykonywanych w tym zakresie niezbędne jest natychmiastowe powiadomienie koordynatora ZSiReN@, ponieważ wymaga to modyfikacji oprogramowania wspomagającego proces przeszukiwania zasobów.

Współpraca regionalna to również myśl przewodnia ZBC „Pomerania”, która powstała jako centralna biblioteka cyfrowa dla naszego regionu. Do jej tworzenia, poza instytucjami biorącymi udział w RoK@Bi przystąpiło również Archiwum Archidiecezjalne i Archiwum Państwowe w Szczecinie. ZBC stanowi bazę danych archiwizującą i udostępniającą metadane i obiekty cyfrowe będące w posiadaniu i tworzone przez wszystkie biblioteki naukowe i publiczne oraz inne instytucje kulturalne województwa zachodniopomorskiego. Celem tego przedsięwzięcia jest ochrona zasobu dziedzictwa kulturowego oraz dorobku naukowego regionu i zachowanie go dla przyszłych pokoleń poprzez długookresową archiwizację. W ZBC mogą uczestniczyć wszystkie biblioteki publiczne regionu udostępniając w niej cenne zbiory dotyczące lokalnej historii i społeczności. Ofertą skierowaną do bibliotek w regionie jest projekt „Ocalić od zapomnienia”.

Dzięki uczestnictwu w Federacji Bibliotek Cyfrowych, ZBC zapewnia scalenie zasobu regionalnego, zapobiega dublowaniu publikacji obiektów cyfrowych w polskich bibliotekach cyfrowych, zapewnia przekazywanie zasobu ZBC „Pomerania” do Europejskiej Biblioteki Cyfrowej EUROPEANA, największego światowego katalogu WorldCat (gdzie trafiają za pośrednictwem bazy danych zasobów cyfrowych OAIster) oraz naukowych baz danych i portali, takich jak: ViFaOst, DART-Europe i innych, co przyczynia się do popularyzacji tego zasobu oraz promocji regionu. Trudno przecenić w takim przypadku korzyści płynące ze współpracy, jeżeli w jej ramach, poprzez widoczność swoich zasobów w największych światowych bazach danych i katalogach możemy zapewnić popularyzację nie tylko swoich zbiorów, ale również instytucji.

Wojciech Kowalewski

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie

PONADREGIONALNA WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK W KONSORCJUM SOWA

Idea i powstanie *Konsorcjum*

Pomysł zrzeszania się bibliotekarzy użytkujących systemy biblioteczne narodził się przed kilkunastu laty. Ogólnopolskie i regionalne konferencje poświęcone automatyzacji bibliotek były m.in. miejscem poznania i integracji użytkowników systemów bibliotecznych. Ślady wspólnych działań odnotowuje literatura przedmiotu wśród użytkowników systemów MAK, VTLS, SOWA, ALEPH i innych.

Inicjatorem utworzenia stowarzyszenia bibliotek pracujących w systemie SOWA była wówczas (początek lat 90. XX w.) Krystyna Brodowska, która przewodnicząc Zarządowi Okręgu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Sieradzu, a jednocześnie kierując merytorycznie Wojewódzką Biblioteką Publiczną w Sieradzu, podejmowała wiele inicjatyw mających na celu integrowanie użytkowników. W bibliotece tej wszyscy chętni pogłębienia wiedzy na temat wdrażania i rozwoju systemu komputerowego, znajdowali życzliwą pomoc i zachętę do unowocześniania placówek. Regułą stały się doroczne spotkania użytkowników z twórcą oprogramowania Leszkiem Masadyńskim, na które zapraszano wszystkich zainteresowanych. W czasie tych spotkań uczestnicy poznawali nowe funkcje systemu i dzielili się swoimi doświadczeniami w pracy z systemem. Niekonwencjonalną, w środowisku bibliotekarskim, formą wymiany doświadczeń był rajd turystyczny¹, który na *Wielką SOWĘ* (1015 m. n.p.m.) przyciągnął w 1995 r. 60 przedstawicieli różnego typu bibliotek m.in. z Biblioteki Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie czy Biblioteki Głównej Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni. Koniecznym trzeba też odnotować powstałą na terenie województwa wielkopolskiego grupę użytkowników systemów SOWA. W różnych latach i z różnych miejsc na terenie całej Polski dochodziły sygnały o potrzebie

¹ Brodowska, K. O zlocie „SÓW”. *Poradnik Bibliotekarza* 1995, nr 11/12, s. 48-49.

wzajemnego wsparcia w „odkrywaniu” już przewidzianych możliwości systemów SOWA. Potrzeba była tym większa, iż bibliotekarze musieli nadażyć za zmieniającymi się, coraz nowocześniejszymi narzędziami informatycznymi, które wymuszały powstawanie kolejnych wersji systemów SOWA.

Konsorcjum Bibliotek – Zintegrowanych Systemów Zarządzania Biblioteką SOWA1 i SOWA 2/MARC 21 powstało 25 listopada 2010 r. w Warszawie, w trakcie IX Ogólnopolskiej Konferencji z cyklu „Automatyzacja bibliotek publicznych”. Członkami a jednocześnie założycielami zostali dyrektorzy 25 bibliotek, którzy podpisując deklarację, zaakceptowali tekst *Porozumienia*, jego cele i zadania. Do powołanej Rady Konsorcjum zostali wybrani: Bogusława Bęben – zastępca dyrektora Krośnieńskiej Biblioteki Publicznej w Krośnie, Anna Grudzińska – dyrektor Biblioteki Miasta Stołecznego Warszawa w Dzielnicy Wola oraz Wojciech Kowalewski (jako Przewodniczący Rady) reprezentujący Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Krakowie.

Podstawowym celem utworzonego *Konsorcjum* stała się szeroko rozumiana pomoc dla bibliotekarzy w kwestii użytkowania oprogramowania bibliotecznego. Specjalistyczne szkolenia, wymiana wiedzy i opracowań metodycznych, wzajemne organizowanie się oraz konsultacje z twórcą oprogramowania, to motywy, które przyczyniły się do uformowania ciała kolegialnego. Postanowienia i zadania realizowane w ramach *Konsorcjum* zostały zawarte w treści *Porozumienia*, które wraz z informacjami o podejmowanych inicjatywach i działaniach udostępniono na stronie internetowej.

Cele i zadania *Konsorcjum*

- *wypracowanie priorytetów dotyczących rozwoju systemów SOWA i przedkładania ich producentowi oprogramowania*

Realizacja tego zadania trwa od początku powstania *Konsorcjum*. Rozpoznanie potrzeb użytkowników i oczekiwanych rodzajów wsparcia służy organizacja spotkań dużych grup bibliotekarzy. W ciągu 2 lat przeprowadzono spotkania w centralnych bibliotekach w Poznaniu, Opolu, Katowicach, Rzeszowie, Krośnie i Tarnobrzegu, Bydgoszczy, Szczecinie, Łodzi, Mrągowie i Warszawie. Zaplanowano kolejne. Współorganizatorem wszystkich spotkań były także biblioteki wojewódzkie i miejskie. Treścią spotkań było zaprezentowanie dotychczasowych inicjatyw bibliotek – członków *Konsorcjum* oraz tematyka związana z wymaganiami użytkowników systemu. W czasie każdego spotkania następowała prezentacja interesujących rozwiązań i koncepcji informatycznych stosowanych w bibliotekach, wykorzystujących system bibliotecznego SOWA 2/MARC 21. Szczególnym rozważaniom poddawano „zawartość”

katalogów bibliotecznych online. Wykazane paralele na podstawie analizy katalogów OPAC miały zazwyczaj na celu wywołanie dyskusji nt. udostępniania informacji o zbiorach bibliotecznych w dobie szybkiego postępu technologicznego i zmieniających się sposobów wyszukiwania informacji w Internecie. Jakość i skuteczność wyszukiwania informacji może być bowiem zmierzona i zależy nie tylko od kwalifikacji bibliotekarzy, ale od narzędzi jakimi się posługuje (możliwości systemu bibliotecznego, wykorzystanie udostępnionych źródeł Z39.50 itd.). Dlatego zwracano uwagę na problem spójności danych bibliograficznych i konieczność zwiększenia kontroli nad opracowanymi dokumentami, którą zapewnić może ujednoczenie zasad opracowania i indeksowania haseł oraz stosowanie kartoteki haseł wzorcowych. Prezentowano też wyjątkowe osiągnięcia bibliotekarzy i płynące z nich efekty, tj. opisy bibliograficzne książek w internetowych katalogach OPAC liczące kilkadziesiąt zamówień, które prowokowały dyskusje m.in. na temat środków finansowych przeznaczanych na nowości wydawnicze.

W trakcie dyskusji panelowych podejmowano tematykę związaną z wymaganiami użytkowników systemu SOWA i na ich podstawie przedstawiano konkretne rozwiązania technologiczne i organizacyjne, m.in. uruchomienie usługi zdalnego wsparcia². Wiele uwag i propozycji, którymi niezwłocznie się zajęto, związanych było ze wsparciem merytorycznym i metodycznym w zakresie obsługi poszczególnych modułów oprogramowania. Najważniejsze jednak były prośby dotyczące wsparcia w kwestiach zasad ewidencji i opracowania zbiorów bibliotecznych. Na ich podstawie opracowano szereg instrukcji metodycznych dotyczących przepisów katalogowania dla określonych typów dokumentów.

- *organizowanie wspólnych konferencji, szkoleń, seminariów, praktycznych wymian doświadczeń, związanych z funkcjonowaniem systemów SOWA*

Przypomnienie, a niekiedy też omówienie zasad katalogowania oraz metod tworzenia zawartości katalogów bibliotecznych przy zastosowaniu obowiązującego formatu zapisu i wymiany danych MARC 21, to jedno z najczęściej organizowanych szkoleń dla użytkowników systemu SOWA 2/MARC 21. Od 2010 r. przeprowadzono kilkadziesiąt takich szkoleń. Prowadzono je zazwyczaj w dwóch lub trzech blokach programowych. Taką formę kształcenia zastosowano m.in. w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Krakowie, Bibliotece

² Jest to usługa umożliwiająca zdalne połączenie się informatyka ze wskazanym stanowiskiem komputerowym bibliotekarza celem przeprowadzenia szkolenia, prezentacji, instalacji lub udzielenia wskazówek dotyczących eksploatacji oprogramowania i współpracującego z nim sprzętu peryferyjnego (drukarek, czytników, itd.). Technologia ta może mieć zastosowanie w dowolnej bibliotece i nie powoduje konieczności instalacji skomplikowanego oprogramowania komputerowego.

Śląskiej w Katowicach, Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Rzeszowie, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Opolu, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu oraz wielu bibliotekach publicznych stopnia miejskiego i gminnego. Dyrektorzy bibliotek chętnie wspierali organizacyjnie te działania. Zainteresowanie tematyką szkoleń ze strony bibliotek samorządowych w poszczególnych województwach było tak duże, że niektóre szkolenia realizowano w 3 i 4 osobnych turach warsztatów przeznaczonych dla kilkunastoosobowej grupy bibliotekarzy.

Bibliotekarzom rozpoczynającym pracę z formatem MARC 21, w trakcie pierwszego bloku tematycznego, przedstawiano ogólne zasady sporządzania rekordów, tj. omówienie stref i elementów opisu bibliograficznego druków zwartych i stosowanych w ich obrębie znaków umownych, formy gramatycznej, języka i ortografii itp. Uczono też właściwego korzystania z pomocy dydaktycznych (normy, instrukcje, przepisy katalogowania). Część praktyczną wypełniły ćwiczenia z katalogowania wydawnictw jednotomowych w drugim stopniu szczegółowości z wykorzystaniem formularzy MARC wbudowanych do systemu bibliotecznego. Omawiano zasady działania kryteriów wyszukiwawczych protokołu Z39.50 i sposoby pobierania gotowych rekordów z katalogów bibliecznych wykorzystujących format MARC 21, a także funkcję załączania miniatur okładek książek do rekordów w systemie.

W trakcie drugiego bloku tematycznego omawiano elementy opisu prac autorskich i prac zbiorowych dla wydawnictw wielotomowych (tomów o tytule zależnym od tytułu całości oraz tomów o tytule wyróżniającym). Opracowywano również przykłady opisów dla prac współwydanych (pod wspólnym tytułem i bez wspólnego tytułu) oraz wydawnictw wydawniczo niesamoistnych.

W trzecim bloku podejmowano temat budowy katalogu w oparciu o wykorzystanie rekordu wzorcowego hasła formalnego oraz rekordu wzorcowego hasła przedmiotowego oraz słowników kontrolowanych. Odpowiadano również na zagadnienia, które napotykają użytkownicy formatu MARC 21 w związku z upraszczaniem gramatyki haseł przedmiotowych, m.in. rezygnacją ze stosowania określników formalnych na rzecz wprowadzenia tematów wyrażających formę, rodzaj, gatunek.

Po ukończeniu szkolenia, każdy jego uczestnik uzyskiwał certyfikat sygnowany zarówno przez nauczyciela prowadzącego i producenta oprogramowania. Prócz specjalistycznych szkoleń, udzielano wszystkim zainteresowanym bibliotekarzom wsparcia merytorycznego drogą telefoniczną lub elektroniczną.

• *informowanie członków Konsorcjum o wszelkich dobrych rozwiązaniach organizacyjnych, wspierających wdrażanie systemu*

Powstała strona internetowa *Konsorcjum*³. Na stronie prezentowane są bieżące wydarzenia z działalności bibliotek współtworzących *Konsorcjum*, mające na celu promowanie m.in. innowacyjnych dokonań bibliotekarzy w zakresie wpływu obsługiwanego oprogramowania bibliotecznego na pracę biblioteki. Strona służy integracji środowiska użytkowników systemów SOWA, celem podjęcia wspólnych działań na rzecz rozwoju komputeryzujących się bibliotek.

Jednym z postulowanych tematów dotyczących promocji i współpracy środowiska bibliotekarskiego, jest propagowanie działalności informacyjno-bibliograficznej. Samorządowe biblioteki publiczne, które udostępniają źródła bibliograficzne, udzielają informacji dotyczących regionu, organizują wystawy promujące region, a także prowadzą kwerendy – w istocie popularyzują idee „małych ojczyzn”. Wiele z nich gromadzi regionalne lub lokalne czasopisma i tworzy w oparciu o nie kartoteki zagadnieniowe, bibliografie oraz tematyczne zestawienia bibliograficzne dotyczące regionu. Niektóre ksiąźnice pozyskują zbiory specjalne, tj. dokumenty życia społecznego oraz dokumentują dorobek publikacyjny regionu oraz lokalnej społeczności, a następnie udostępniają go online.

Problematyka tego typu działań, z jednej strony, w aspekcie zmieniających się zadań biblioteki, staje się wizerunkowo niszowa, z drugiej natomiast, często wykracza poza możliwości organizacyjne małej lub średniej biblioteki publicznej, która ma aspiracje do budowy baz bibliograficznych obejmujących piśmiennictwo lokalne lub regionalne. Przedmiotem szczególnego zainteresowania się użytkowników systemów SOWA stała się więc bibliografia, opracowana w systemie komputerowym, a następnie utrwalona w formie drukowanej. Przypomnienie i prezentacja dorobku bibliograficznego bibliotek na stronie *Konsorcjum* spowodowało nie tylko skomunikowanie się zainteresowanych tym tematem bibliotekarzy, ale miało też realny wpływ na kształt prezentowanych baz bibliograficznych (ujednoczenie nazewnictwa indeksów w udostępnianych bramkach OPAC). Na stronie *Konsorcjum* prezentowane są m.in. *Bibliografia powiatu rzeszowskiego* stworzona przez Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną w Rzeszowie, *Bibliografia Regionalna Miasta Turku i Powiatu Tureckiego* wydana przez Miejską i Powiatową Bibliotekę Publiczną w Turku, *Bibliografia Krosna i powiatu krośnieńskiego 2000-2005* – Krośnieńskiej Biblioteki Publicznej, *Bibliografia regionalna powiatu chrzanowskiego* przygotowana przez zespół bibliotekarzy z Miejskiej Biblioteki Publicznej w Chrzanowie, *Bibliografia Powiatu Olkuskiego* opracowana przez Powiatową i Miejską Bibliotekę Publiczną w Olkuszu.

Różnorodność rejestrowanych w bibliografii materiałów sprawia, iż publikacje te stanowią ważne źródło informacji o regionie i w wielu przypadkach uzupełnienie bibliografii regionalnej województwa. Każde z prezentowanych

³ <http://www.konsorcjum.sowwwa.pl> [12.10.2012].

na stronie *Konsorcjum* opracowań doczekało się też postaci drukowanej, której najistotniejszym zamierzeniem była promocja regionu, popularyzacja wiedzy o własnym środowisku lokalnym lub wsparcie działań związanych z edukacją regionalną. Wśród zaprezentowanych bibliografii, na szczególne wyróżnienie zasłużyło udostępnienie bibliografii regionalnej w postaci wydawnictwa multimedialnego zawierającego „żywą” bazę danych. W czasach powszechnego dostępu do Internetu jest to działanie wyjątkowo rzadkie, niemniej jednak wydana w 2005 r. *Bibliografia Województwa Sieradzkiego 1975-1998* przygotowana przez Dział Informacyjno-Bibliograficzny z Powiatowej Biblioteki Publicznej im. Władysława Broniewskiego w Sieradzu jest wydawnictwem szczególnym, oryginalnym i praktycznym.

- *umożliwienie wykorzystania kopii CKHW NUKAT przez biblioteki pracujące w Zintegrowanym Systemie Zarządzania*

Prócz wspomnianej działalności dydaktycznej, dzięki staraniom *Konsorcjum* i współpracy z twórcą oprogramowania, w systemie SOWA2/MARC21 pod koniec 2011 r. pojawiła się możliwość pobierania danych z kartoteki wzorcowej Języka Hasel Przedmiotowych Biblioteki Narodowej. Dostęp do liczącej pół miliona rekordów bazy JHP BN⁴ zawierającej nowe i na bieżąco modyfikowane oraz usuwane rekordy wzorcowe przypieczętowała zgoda Tomasza Makowskiego, dyrektora Biblioteki Narodowej. W czerwcu 2012 r. udało się natomiast uzyskać dostęp do bieżącej kartoteki hasel formalnych BN. Nie udało się wprawdzie nawiązać współpracy z Centrum NUKAT w zakresie pozyskania kopii CKHW, ale wciąż liczymy na to, że taka współpraca stanie się realna już niedługo.

Dużym osiągnięciem było natomiast współdziałanie z producentem oprogramowania SOWA i pomoc w stworzeniu ok. 40 katalogów rozproszonych integrujących katalogi elektroniczne bibliotek publicznych – miejskich i gminnych w obrębie powiatów i województw.

Ku ocenie

Minęły dwa lata od momentu powstania *Konsorcjum Bibliotek – Zintegrowanych Systemów Zarządzania Biblioteką SOWA1 i SOWA 2/MARC 21*. W tym czasie udało się nam podjąć szereg rozmaitych inicjatyw, których wspólnym mianownikiem była pomoc dla bibliotekarzy w zakresie użytkowanego oprogramowania bibliotecznego. Z nieodpłatnego wsparcia świadczonego bibliotekom w ramach podjętych działań skorzystało kilkaset bibliotekarzy, którzy uczestniczyli

⁴ Funkcjonalność dotyczy pobierania hasła z aktualnej kopii S_{JHP}, które następnie wiązane jest z opisem bibliograficznym i umożliwia stworzenie innych form hasel (odsyłaczy).

w ponad 100 spotkaniach mających charakter doksztalcający (ok. 40% stanowiły szkolenia specjalistyczne), zorganizowanych w bibliotekach w całym kraju. W większości z nich, właściwe dotarcie z informacją do wielu bibliotek możliwe było dzięki zaangażowaniu i współpracy instruktorów (wojewódzkich, powiatowych) z przedstawicielami *Konsorcjum*. Ich zadanie niejednokrotnie było kluczowe, gdyż pozwalało na dokładne określenie formy wsparcia i sprecyzowania tematyki szkolenia. Niestety, z takiej formy współpracy nie skorzystały jednak wszystkie biblioteki, którym proponowano zorganizowanie spotkania z bibliotekami użytkującymi systemy SOWA.

Wypełniając jednak intencjonalne dążenia i biorąc pod uwagę dotychczasowe osiągnięcia *Konsorcjum* w zakresie wspierania bibliotekarzy użytkujących oprogramowanie SOWA, liczymy na to, że w kolejnych latach nasze działania będą jeszcze bardziej zintensyfikowane, a członkowie *Konsorcjum* będą czerpać satysfakcję z podejmowanych działań i skuteczniej pogłębiać wiedzę oraz zdobywać kolejne kwalifikacje podczas pracy w bibliotece, której procesy wspomaga system biblioteczny. Mamy na względzie fakt, że wymagania stawiane bibliotekom są coraz większe, a praca usługowa bibliotekarzy coraz częściej nie wystarcza do zaspokojenia wszystkich potrzeb czytelników odwiedzających czytelnie i wypożyczalnie biblioteczne.

U progu XXI w. zapowiedzi szybkiego rozwoju technologii informacyjnych wskazywały, iż dotychczasowe funkcje bibliotek ulegną istotnym zmianom. Tak też się stało. Pojawiły się bowiem nowe usługi dla użytkowników, a formy komunikacji z nimi wciąż ulegają diametralnym przeobrażeniom. W tym kontekście umocnienie współpracy bibliotekarzy – użytkowników systemu bibliotecznego z twórcami oprogramowania bibliotecznego spełnia istotną rolę w rozwoju komputeryzującej się książki.

Zapraszamy do odwiedzania strony www.konsorcjum.sowwwa.pl, na której informujemy o ważniejszych wydarzeniach związanych z działalnością naszych bibliotek.

Bibliografia:

Brodowska, K.: Uwagi na temat komputeryzacji Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Sieradzu. W: *Automatyzacja bibliotek publicznych : praktyczne aspekty : materiały z II Ogólnokrajowej Konferencji, Białystok 26-28 X 1993 r.* Warszawa: Wydaw. SBP, 1993, s. 79-83.

Brodowska, K. Automatyzacja w bibliotekach publicznych województwa sieradzkiego (doniesienia). *Bibliotekarz* 1995, nr 7/8, s. 50.

Chmura, B. Stan prac nad tworzeniem bibliografii regionalnej w systemie „Sowa” na przykładzie „Bibliografii województw: krośnieńskiego, przemyskiego, rzeszowskiego i tarnobrzeckiego”. W: *Narodowe i regionalne*

serwisy bibliograficzne: materiały z ogólnopolskiej konferencji nt. „Automatyzacja serwisów bibliograficznych, bibliografie regionalne, bibliografia narodowa – stan prac i zamierzenia”, Warszawa 2-4 grudnia 1998 r. Warszawa, 1999, s. 70-74.

Kubów, S. Z. „Sową” w Rzeszowie. *Bibliotekarz* 2000, nr 10, s. 21-22.

Florek, E. Szanse SOWY, z doświadczeń Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy Dzielnicy Wola. *Bibliotekarz* 2003, nr 2, s. 13-17.

Kolasa, W. M. Polskie programy biblioteczne dla małych i średnich bibliotek publicznych: raport 2002 / Władysław [Marek] Kolasa, Michał Rogoż. W: *Komputeryzacja i informacja elektroniczna w bibliotekach publicznych*. Warszawa, 2003, s. 39-78.

Palma, B. Program komputerowy SOWA, jako narzędzie wspomaganie usług świadczonych użytkownikowi biblioteki Szkoły Zarządzania i Marketingu / Izabela Jurczak. W: *Jakość zarządzania w organizacjach non profit*. Sosnowiec, 2004, s. 143-150.

Masadyński, L. Zintegrowany system biblioteczny SOWA 2/MARC 21. W: *Sieć bibliotek publicznych wobec potrzeb społeczeństwa informacyjnego : materiały z ogólnopolskiej konferencji, Lublin, 27-29 września 2005 r.* Warszawa, 2006, s. 170-178.

Kolasa, W. M. Systemy dla bibliotek publicznych i kryteria ich ewaluacji: raport 2006/2007 / Władysław M. Kolasa, Marcin Król. W: *Praktyczne aspekty automatyzacji bibliotek publicznych*. Warszawa, 2007, s. 93-115. – ISBN 978-83-89316-75-2. – Toż: <http://hdl.handle.net/10760/16396> [2012.01.12].

Kowalewski, W. Komputeryzacja małych i średnich bibliotek publicznych w kontekście rozwoju rynku usług outsourcingowych / Wojciech Kowalewski. *Bibliotekarz* 2010, nr 9, s. 2-3.

Kowalewski, W. VIRIBUS UNITIS, czyli o komputeryzacji bibliotek w XXI w. *Poradnik Bibliotekarza* 2012, nr 1, s. 6-8.

Lelek, E. Program SOWA w bibliotekach publicznych Podkarpacia. *Bibliotekarz* 2012, nr 4, s. 19-21.

MAK+ W BIBLIOTEKACH

MAK+ WCZORAJ I DZIŚ. ROZWÓJ SYSTEMU, PLANOWANE NOWOŚCI

Zastanawiając się nad prezentacją na temat MAK-a+, którą miałem przedstawić na konferencji „Automatyzacja Bibliotek”, stanąłem przed wyzwaniem jak opowiedzieć o systemie, który rozwija się i jest implementowany tak dynamicznie. Przekazywanie jakichkolwiek informacji statystycznych w takiej sytuacji jest zawsze obarczone brzemieniem nieaktualności. Dość powiedzieć, że w czasie, który minął od mojego wystąpienia na konferencji (7 listopada 2012 r.) do dziś (13 listopada 2012 r.) do systemu zostało podłączonych kolejnych 11 bibliotek, a katalog centralny zwiększył się o ponad 100 000 egz. książek, osiągając wielkość ponad 2 600 000 wol.

Postanowiłem więc przedstawić najważniejsze wydarzenia towarzyszące rozwojowi systemu MAK+ oraz nakreślić plany jego rozwoju na najbliższy rok.

W 2008 r., rozpoczynając prace nad projektem MAK+, przyjęliśmy następujące zasady:

- MAK+ to system biblioteczny, który będzie oparty o ideę współkatalogowania,
- na serwerze centralnym MAK+ będzie dostępna aktualna kopia Przewodnika Bibliograficznego Biblioteki Narodowej,
- wszystkie dane (opisy bibliograficzne tworzone przez bibliotekarzy, dane osobowe rejestrowanych czytelników, etc.) będą słuwały z serwerów bibliotek do jednego miejsca – do centralnych serwerów zainstalowanych w MKiDN,
- co 10 minut serwery centralne będą synchronizowały dane (poprawione opisy bibliograficzne i od 2011 roku zaktualizowaną kartotekę haseł wzorcowych autorów i haseł przedmiotowych) ze wszystkimi bibliotekami podłączonymi do systemu,
- czytelnicy w celu znalezienia dowolnej książki w Polsce będą przeszukiwali tylko serwer centralny,
- wszystkie biblioteki będą otrzymywały automatycznie przez Internet aktualizacje oprogramowania,

- MAK+ będzie sprzedawany bibliotekom w formie miesięcznego abonamentu, którego wysokość zależy wyłącznie od wielkości katalogu. Abonament będzie obejmował wszystkie aspekty korzystania z systemu, tj. opłatę za korzystanie z programu, aktualizacje, import danych z innych katalogów oraz szkolenia i serwis.

Pierwsze wdrożenia MAK-a+ rozpoczęły się w kwietniu 2010 r. Do dziś obowiązują wszystkie wymienione wyżej zasady.

Dobrym przykładem może tu być fakt, że w dniu 7 listopada wszystkie biblioteki otrzymały możliwość korzystania z nowego modułu – Gromadzenia, opracowanego przez Bożenę Fabiańską z Książnicy Podlaskiej, która jest naszym konsultantem merytorycznym. W celu uruchomienia modułu Gromadzenia wystarczy zadzwonić do administratora wojewódzkiego systemu MAK+, który zdalnie dokona stosownych modyfikacji systemu. Wszystko w ramach opłaty abonamentowej, czyli bez dodatkowych kosztów.

MAK+ w ciągu ostatnich 4 lat przeszedł ogromną metamorfozę, zarówno pod względem oferowanej funkcjonalności, jak i pod względem ilości użytkowników systemu. Pod koniec 2010 r. korzystało z MAK-a+ 50 bibliotek, pod koniec 2011 r. już 566, a obecnie jest ich 864. Przy zachowaniu tej dynamiki w pierwszym kwartale 2013 r. system MAK+ będzie zainstalowany w ponad 1000 bibliotek! Ale najbardziej cieszy nas fakt, że w katalogu centralnym mamy już ponad 2 500 000 książek. Stało się to możliwe dzięki uruchomieniu na początku 2012 r. automatycznego importu danych z praktycznie wszystkich innych systemów katalogowych.

Dzisiejsza funkcjonalność systemu MAK+ to 6 modułów: Katalogowanie, Magazyn, Wypożyczalnia, Czytelnia, raporty oraz wspomniane wyżej Gromadzenie.

MAK+ umożliwia katalogowanie: książek, audiobooków, czasopism (wydawnictw ciągłych), starodruków, filmów oraz tworzenie bibliografii Regionalnej.

Od 2011 r. biblioteki rozpoczęły rejestrację czytelników i uruchamianie wypożyczalni. Aktualnie w bazie MAK+ znajdują się dane ponad 32 000 czytelników. Warto podkreślić, że dane każdego czytelnika są wprowadzane do systemu MAK+ tylko raz. W przypadku, w którym czytelnik uda się do innej biblioteki korzystającej z systemu MAK+, jego dane osobowe (za jego zgodą) zostaną automatycznie udostępnione nowej bibliotece. Cała procedura jest zgodna z wytycznymi Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych.

W 2012 r. udostępniliśmy czytelnikom korzystającym z telefonów i tabletek firmy Apple aplikację „Czytelnik”, za pomocą której mogą przeglądać, rezerwować i wypożyczać książki we wszystkich bibliotekach korzystających z systemu MAK+. Aplikacja wyświetla wszystkie biblioteki na mapie Polski. „Dotknięcie” szpilki wskazującej położenie biblioteki pozwala na wejście do jej katalogu.

iPad Screenshots

Na początku 2012 r. zespół MAK-a+ zaangażował się we współpracę ze specjalistami z Biblioteki Narodowej oraz ze Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, która wykracza poza ramy samego systemu MAK+. Postanowiliśmy współorganizować lub wspólnie uczestniczyć w konferencjach oraz szkoleniach z dziedzin towarzyszących katalogowaniu zasobów bibliotecznych, takich jak: ochrona danych osobowych, standard katalogowania MARC 21, prawa autorskie, cyfryzacja.

Do listopada 2012 r. w ramach tego projektu odbyły się:

- 52 bezpłatne warsztaty z obsługi systemu MAK+,
- 3 bezpłatne szkolenia z formatu MARC 21,
- 2 płatne szkolenia z „ochrony danych osobowych”,
- konferencja „Automatyzacja i digitalizacja” w Krakowie,
- konferencja „Automatyzacja i digitalizacja” w Opolu,
- Forum Młodych Bibliotekarzy w Łodzi,
- konferencja „Informatyzacja Instytucji Kultury” w Warszawie,
- konferencja „Kreatywność i Innowacje w Bibliotece Naukowej” w Łodzi.

Mając na uwadze duże zainteresowanie ze strony bibliotekarzy, będziemy szkolenia tego typu organizowali lub współorganizowali w kolejnych latach.

Do końca 2013 r. planujemy następujący rozwój systemu MAK+:

- w ciągu miesiąca udostępniemy czytelnikom aplikację „Czytelnik” w wersji na system Android,

- na początku 2013 r. uruchomimy drugi węzeł centralnych serwerów systemu MAK+. To bardzo ważny element rozwoju systemu. Nowe serwery będą 100 razy szybsze od tych, które posiadamy obecnie,
- w pierwszym kwartale 2013 r. w systemie MAK+ pojawi się moduł Skontrum,
- do końca czerwca 2013 r. uruchomimy moduł do digitalizacji.

Należy podkreślić, że wszystkie funkcjonalności będą udostępnione użytkownikom systemu bezpłatnie, w ramach stałych opłat abonamentowych. Należy zwrócić uwagę na fakt, że od 2010 r. (początku wdrażania MAK+) wysokość opłat za system praktycznie nie uległa zmianie. Zgodnie z umową, cena za korzystanie z systemu nie może być podniesiona o więcej niż wynosi wskaźnik inflacji. Warto wziąć to pod uwagę wybierając system katalogowy dla biblioteki.

Andrzej Dominik Jagodziński

Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Kolbuszowej

SYSTEM BIBLIOTECZNY MAK+ – PROBLEMY I NADZIEJE MAŁYCH I ŚREDNICH BIBLIOTEK, NA PRZYKŁADZIE MiPBP W KOLBUSZOWEJ

Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Kolbuszowej pod względem wielkości i zasięgu oddziaływania należy do średnich bibliotek publicznych w kraju. Jest biblioteką gminy miejsko-wiejskiej (jedno miasto i 14 sołectw – sieć bibliotek publicznych w gminie obejmuje: bibliotekę miejską, 7 filii wiejskich, 2 punkty biblioteczne, na koniec 2011 r. księgozbiór liczył 139 569 wol., zarejestrowanych zostało 5078 czytelników), równocześnie MiPBP pełni od 1 czerwca 1999 r. zadania biblioteki powiatowej (na sieć bibliotek publicznych składa się 5 bibliotek gminnych, 19 filii wiejskich, 5 punktów bibliotecznych, w których jest 332 146 wol. i 10 227 czytelników – na koniec 2011 r.). Jest biblioteką miejską, wiejską i powiatową. Możemy więc stwierdzić, że problemy bibliotek średnich i małych są nam dobrze znane, dotyczy to również tempa i zakresu komputeryzacji w bibliotekach publicznych na przestrzeni ostatnich dwudziestu dwóch lat. Pierwszy komputer w naszej bibliotece pojawił się już w grudniu 1990 r. Od samego początku mieliśmy świadomość, że komputer nie jest tylko lepszą, doskonalszą maszyną do pisania, umożliwiającą opracowywanie i powielanie kart katalogowych, ale w pracy bibliotecznej może i powinien być wykorzystywany do automatyzacji procesów bibliotecznych, w tym budowy katalogów elektronicznych.

Od 1991 r. w oparciu o bazę danych dBASE w języku programowania Clipper został napisany na zlecenie biblioteki program o nazwie *Katalog*. Opis bibliograficzny obejmował pierwszy stopień opisu. Stopniowo tworzono moduły: akcesji, katalog zawartości prasy regionalnej i lokalnej, katalog rozmieszczenia księgozbioru w sieci. Kiedy pojawiła się możliwość zakupu w wersji elektronicznej Przewodnika Bibliograficznego BN, wtedy jeszcze na dyskietkach miękkich 5¼, później 3½ cala, biblioteka była stałym jego prenumeratorem.

Poszczególne zeszyty PB były dogrywane do bazy w dBASE co umożliwiało przejmowanie lub weryfikację opisów bibliograficznych w katalogu lokalnym. Dawało to dodatkowo możliwość przygotowywania zestawień bibliograficznych dla użytkowników biblioteki.

W 1993 r. rozpoczęliśmy wdrażanie pakietu MAK rozpowszechnianego przez Bibliotekę Narodową. Koszty nabycia dla biblioteki programu zostały pokryte przez Ministerstwo Kultury. Sukcesywnie wprowadzaliśmy poszczególne moduły pakietu. Elastyczność MAK-a umożliwiała dostosowanie go do potrzeb i oczekiwań biblioteki miejskiej, poczynając od modułu katalogu do wypożyczalni i skonstrum. W tym systemie opracowywano bibliografię powiatu. Wdrożono zarówno MAK WWW, jak i multiwyszukiwarke dla Komputerowych Baz Bibliotecznych „FIDKAR”. Otwartość systemu oraz minimalne wymogi sprzętowe umożliwiały stosunkowo szybką komputeryzację wszystkich procesów bibliotecznych w bibliotece miejskiej oraz rozpoczęcie wdrażania tego pakietu w 7 filiach MiPBP oraz w bibliotekach powiatu kolbuszowskiego. Elastyczność programu umożliwiała ciągłe dostosowywanie go, zarówno do potrzeb bibliotekarzy, jak i użytkowników. Po okresie poznawania i „oswajania” pakiet stawał się coraz bardziej przyjazny dla użytkowników. Dokonano konwersji danych z własnego programu *Katalog* do MAK-a. Ponieważ zdawaliśmy sobie sprawę, że formatem przyjętym w bibliotekarstwie polskim staje się MARC dlatego konwersja danych obejmowała kolejno MARC BN i MARC 21. Zakładaliśmy, że przeszukiwanie naszych katalogów będzie odbywało się za pośrednictwem „FIDKAR-a”. Biblioteka wspólnie ze środowiskiem „makowców” systematycznie adaptowała do swoich potrzeb kolejne wersje programu włącznie do wersji 4.3. Wraz z upływem lat użytkowania pakietu MAK, pomimo ciągłego rozbudowywania jego możliwości, dokonywanego zarówno przez jego twórców, jak i przez środowisko „makowców”, zdawaliśmy sobie sprawę, iż MAK pracujący w DOS jest programem przestarzałym, bez przyszłości, szczególnie na tle dynamicznie zmieniających się systemów operacyjnych i bibliotecznych.

W kwietniu 2007 r. w Kielcach odbyła się konferencja użytkowników MAK-a, która z jednej strony była podsumowaniem dotychczasowego dorobku bibliotek korzystających z programu, a z drugiej strony Biblioteka Narodowa zapowiedziała dalszy rozwój programu. Przedstawiono zespoły pracowników, które miały odpowiadać za stronę merytoryczną i technologiczną MAK-a, któremu nadano nazwę MAK 5. Byliśmy przekonani, że kolejna wersja programu będzie programem nowoczesnym przy zachowaniu dotychczasowego jego dorobku. Użytkownicy MAK-a 4.3 mieli bez większych problemów zaadaptować nową wersję pakietu. Jedynym warunkiem była wymiana w bibliotekach sprzętu komputerowego na nowszy. W grudniu 2007 r. podczas warsztatów w Bibliotece Narodowej zaprezentowano moduł katalogu w MAK-u 5, równocześnie przedstawiono

harmonogram opracowania pakietu bibliotecznego do końca 2008 r. Biblioteki użytkujące MAK-a Biblioteki Narodowej z niecierpliwością oczekiwały na nowy pakiet, który miał zastąpić szybko starzejący się MAK 4.3. Były przekonane, że po latach eksploatacji starego pakietu otrzymają profesjonalny, nowoczesny, tani program biblioteczny odpowiadający coraz większym wymaganiom użytkowników. Jednak zapowiedziane terminy oddawania użytkownikom poszczególnych modułów pakietu nie były dotrzymywane. 29 listopada 2008 r. na konferencji w Bibliotece Narodowej poinformowano, że Narodowa Książnica, ze względów finansowych, kończy prace nad MAK-iem 5. Równocześnie poinformowano, iż prace nad pakietem skierowanym przede wszystkim do małych i średnich bibliotek przejmuje Instytut Książki w porozumieniu i współpracy z Biblioteką Narodową. Na ten cel IK pozyskał grant z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nowy pakiet biblioteczny pod nazwą MAK+, będzie tworzony od podstaw. Jednym słowem nie będzie to – poza nawiązaniem do nazwy – nowa wersja MAK BN. Przedstawiono bardzo wstępne założenia nowego programu. Jedną konkretną i ważną informacją było to, że MAK+ jest składnikiem wieloletniego programu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod nazwą Biblioteka+, który będzie realizowany przez Instytut Książki.

Po tych informacjach stanęliśmy w naszej bibliotece przed problemem co dalej z rozwojem automatyzacji w gminnej i powiatowej sieci bibliotek publicznych. Mieliliśmy trzy wyjścia. Pierwsze zakładało dalsze użytkowanie MAK-a 4.3 i czekanie. Drugie, dokonanie wyboru i zakup jednego z dostępnych, sprawdzonych na rynku pakietów bibliotecznych. Trzecie zaangażowanie się w projekt Instytutu Książki – MAK+. Podejmując decyzję braliśmy pod uwagę możliwości i oczekiwania wszystkich gminnych bibliotek publicznych w powiecie kolbuszowskim. Zdawaliśmy sobie sprawę, iż kontynuowanie szkoleń i wdrażanie pakietu MAK 4.3 w gminnych bibliotekach stawało się bezprzedmiotowe. Nie mogliśmy promować pakietu, o którym wiedzieliśmy, że jest bez przyszłości. Ograniczyliśmy się tylko do szkoleń bibliotekarzy z zakresu formatu MARC 21. Zaprzestaliśmy rozbudowywania katalogów w MAK-u 4.3, w tych bibliotekach i filiach, które były w trakcie ich tworzenia. Doświadczenie wyniesione z eksploatacji od kilku lat wszystkich modułów pakietu MAK BN w centrali MiPBP dawało czas i możliwość spokojnego podjęcia decyzji. Równocześnie systematycznie śledziliśmy informacje o postępach w tworzeniu pakietu MAK+. Po wielu dyskusjach, analizie oczekiwań i możliwościach naszych użytkowników i bibliotek podjęliśmy decyzję o sukcesywnym wdrażaniu we wszystkich bibliotekach publicznych MAK-a+, chociaż zdawaliśmy sobie sprawę, że program jest w trakcie tworzenia.

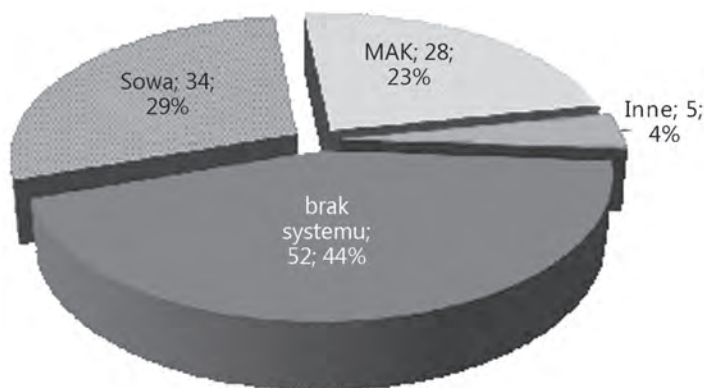
Na taką decyzję złożyło się szereg czynników. Jednym z najważniejszych była określona filozofia systemu, która stara się pogodzić budowę pakietu na zasadzie decentralistycznej i centralistycznej. We wszystkich bibliotekach jest

serwer lokalny systematycznie synchronizujący się z serwerem centralnym. Zasadą jest jeden rekord opisu bibliograficznego dla danego dokumentu bibliotecznego w systemie, w formacie MARC 21, zasilany z Przewodnika Bibliograficznego BN oraz automatycznie aktualizowany we wszystkich katalogach lokalnych (17 pól obowiązkowych). Wszystkie biblioteki pracujące w pakiecie mają możliwość współkatalogowania. Taki rekord bibliograficzny otrzymuje status rekordu tymczasowego, który jest dogrywany do Bazy Centralnej umożliwiającej przejmowanie go do katalogów lokalnych przez inne biblioteki. Część rekordów bibliograficznych jest poprawiana przez wybranych katalogerów, wtedy otrzymuje status zatwierzonego rekordu bibliograficznego. Wszystkie biblioteki pracujące w MAK-u+ nawet najmniejsze są traktowane podmiotowo. Współkatalogowanie umożliwia bibliotekom nie tylko szybkie udostępnienie książek czytelnikom, ale daje możliwość skatalogowania regionalnych dokumentów bibliotecznych, które z różnych względów nie dotrą do bibliotek gromadzących egzemplarze obowiązkowe. Są to pozycje często bez numeru ISBN, wydawane przez osoby prywatne lub organizacje w niewielkich nakładach i nie są w szerszej dystrybucji. Informacja o takich publikacjach niekiedy wartościowych, nie tylko dla środowiska lokalnego może zostać przekazana przez najbliższą bibliotekę. Nie bez znaczenia dla podjęcia decyzji o zakupie MAK-a+ była cena. Dla biblioteki gminnej wynosiła 50 zł, dla naszej biblioteki 100 zł miesięcznie. Jest to całość kosztów. Łącznie ze szkoleniami i nowymi wersjami programu.

Należy podkreślić, że według danych z 2010 r. dochód w przeliczeniu na głowę mieszkańca w powiecie kolbuszowskim wynosił 584,98 zł i był najniższy w Polsce. Dla porównania najbogatszy powiat miał dochód 6509,25 zł. Jednym słowem dochód na mieszkańca w naszym powiecie wynosił 8,99% w stosunku do powiatu sopockiego.

Bardzo ważny dla nas był częsty kontakt z zespołem twórców MAK-a+. Zarówno za pośrednictwem komunikatorów, telefonów, jak i bezpośrednio. Na co dzień możemy liczyć na pomoc administratora wojewódzkiego. Nie bez znaczenia przy podejmowaniu decyzji było to, że pakiet jest tworzony i administrowany przez instytucję podległą Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego we współpracy z Biblioteką Narodową. Istotne było bezpieczeństwo danych. Tworzenie kopii na serwerze centralnym zabezpiecza, w przypadku awarii serwera mieszczącego się w bibliotece, odtworzenie zarówno systemu, jak i baz lokalnych. Istotnym argumentem dla naszej instytucji przemawiającym za pakietem MAK+ była możliwość aktywnego udziału w tworzeniu jednolitego nowoczesnego oprogramowania dla średnich i małych bibliotek w Polsce, o którym mówiliśmy w środowisku bibliotekarskim od wielu lat.

Wydaje się, że te przesłanki decydowały także o wyborze programu i przez inne biblioteki. Ze względów oczywistych ograniczymy się do przedstawienia danych, w tym względzie, do województwa podkarpackiego. Na podstawie danych przygotowanych przez WiMBP w Rzeszowie na konferencję opracowano zestawienie ilustrujące, które biblioteki nabyły nowy pakiet i czy dotychczas posługiwały się oprogramowaniem bibliotecznym, jeżeli tak, to jakim.

W województwie podkarpackim MAK+ został zakupiony w 119 placówkach bibliotecznych (30 bibliotek głównych i ich filiach). Z tego aż 44% placówek nie miało dotychczas żadnego pakietu bibliotecznego.

Biblioteki, które zdecydowały się na wdrażanie pakietu bibliotecznego Instytutu Książki w województwie podkarpackim w 67% były to placówki, które dotychczas nie miały żadnego oprogramowania bibliotecznego lub użytkowały pakiet Mak Biblioteki Narodowej i stanęły przed tym samym problemem co Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Kolbuszowej.

Podjęcie w pewnej mierze wymuszonej decyzji o stopniowym przechodzeniu w MiPBP z MAK-a 4.3, po kilkunastu latach pracy w tym systemie na nowy pakiet MAK+, wymagało opracowania etapów sukcesywnego wdrażania nowego pakietu. Od czerwca 2010 r. rozpoczęto testowanie programu i opracowano system szkoleń dla bibliotekarzy. Dokonano przeglądu jakości rekordów katalogów elektronicznych pod względem poprawności opisów i dokonano podziału baz biorąc pod uwagę powyższe kryterium. Wstępnie zdecydowano, które katalogi lokalne będą przenoszone do nowego programu automatycznie, półautomatycznie, a które będą weryfikowane ręcznie, szczególnie odnosiło się to do danych bibliotecznych w katalogach filii. Przygotowano bazy w centrali biblioteki do konwersji. Podjęliśmy decyzję, że w pierwszej kolejności będą przenoszone katalogi centrali, tj. wypożyczalni głównej, oddziału dla dzieci i młodzieży, czytelnicy, wypożyczalni międzybibliotecznej. Równocześnie rozpoczęto katalogowanie

nabytków w MAK-u+. Do tych prac byli sukcesywnie włączani wszyscy bibliotekarze objęci wcześniejszymi szkoleniami. Na tym wstępnym etapie dużym utrudnieniem była mała stabilność systemu; brak automatycznej synchronizacji, częste zawieszanie się programu itp.

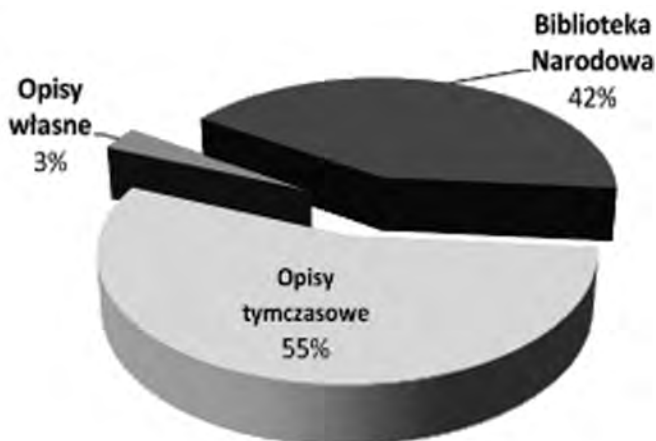
Po zdobyciu doświadczenia i poprawieniu błędów w aplikacji przez twórców, co w zdecydowany sposób poprawiło stabilność systemu, od początku 2011 r. wszystkie nowości w bibliotece były opracowywane w nowym programie. Dodatkowo opisy i dane biblioteczne konwertowano do MAK-a 4.3 w celu zachowania spójności katalogów elektronicznych. Równocześnie informowano czytelników o przygotowywanym przejściu na pakiet MAK+, zachęcając ich do testowania i korzystania z aplikacji czytelnika. Równolegle prowadzono migrację katalogu do nowego pakietu. Od połowy 2011 r. sukcesywnie do budowania katalogu były włączane bibliotekarki filii bibliotecznych.

1 stycznia 2012 r. rozpoczęto wdrażanie modułu *wypożyczalni* w centrali biblioteki w wypożyczalni głównej. Kilka miesięcy później w oddziale dla dzieci i młodzieży. Sukcesywnie następowało wygaszanie modułu w MAK-u 4.3. Ponieważ został zmieniony formularz zobowiązań wszyscy czytelnicy zapoznawali się z nowymi zasadami oraz istniejącymi zabezpieczeniami ich danych osobowych.

Od początku 2012 r. całość zbiorów w bibliotece jest opracowywana centralnie tylko w programie MAK+, z wyjątkiem baz: bibliografii regionalnej oraz dokumentów życia społecznego. Wszystkie filie biblioteczne budują swoje katalogi w MAK-u+. Wielkość dostępnych w bazie centralnej opisów bibliograficznych oraz przyjęta zasada, że najpierw przenoszono opisy katalogu centrali MiPBP, spowodowały, iż bibliotekarki 7 filii nie tworzą opisów – z bardzo nielicznymi wyjątkami – lecz sprawdzają i uzupełniają dane biblioteczne księgozbioru nabytego w okresie wcześniejszym. Również wszystkie biblioteki publiczne w powiecie rozpoczęły tworzenie katalogów w nowym programie. Tempo budowania katalogów w poszczególnych placówkach jest różne, przykładowo do końca października 2012 r. w MiPBP w Kolbuszowej do nowego katalogu przeniesiono 58% całości księgozbioru. Należy dodać, że w centrali MiPBP, ta wielkość wynosi 89%, natomiast w poszczególnych gminnych bibliotekach powiatu odpowiednio wynosi: od 0,07%; 2,67%; 3,04; 21,41; do 46,4%. Bez wątpliwa zależy to od różnorodnych czynników. Jednak wydaje się, że podstawowymi są dwa: determinacja pracowników oraz łatwość tworzenia katalogu w MAK-u+. Dla ilustracji możemy podać przykład wiejskiej filii bibliotecznej we wsi Mazury (GBP Raniżów), gdzie bibliotekarka pracująca na ½ etatu (od lipca 2011 r.) stworzyła katalog obejmujący 88,5% księgozbioru liczącego 8497 wol. przy zachowaniu dotychczasowej działalności placówki. Natomiast 15% placówek w województwie podkarpackim, które nabyły program nie rozpoczęło jeszcze katalogowania.

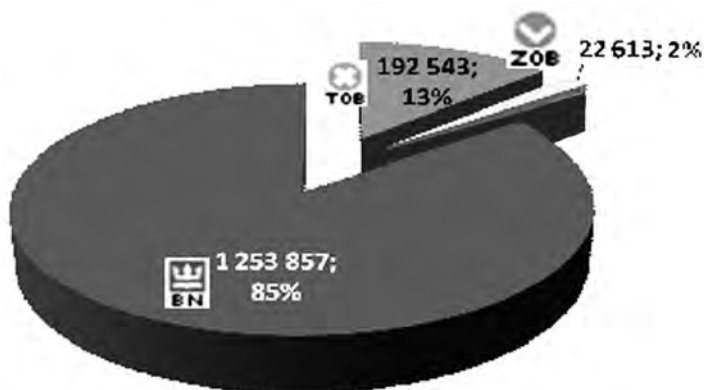
Na rok 2013 zaplanowano kolejne etapy wdrażania pakietu. Od 2 stycznia został uruchomiony moduł *wypożyczalni* w 7 filiach. Do końca pierwszego kwartału zakończy się wdrożenie modułu bibliografii regionalnej. Do końca roku planujemy zakończyć rekonwersję całego katalogu księgozbioru biblioteki. Zostaną skatalogowane starodruki biblioteki kościelnej Kolegiaty Kolbuszowskiej przekazane MiPBP przez parafię kolegiacką w depozyt. Równoległe zamierzamy testować nowe wersje systemu wraz z nowymi modułami.

Katalogowanie w MAK-u+ przyspieszyło opracowywanie zbiorów. Obecnie opisy z autopsji w bibliotece są tworzone w niewielkim zakresie o czym świadczy wykres przygotowany na podstawie danych działu gromadzenia. Pod uwagę wzięto 300 tytułów nowości w czasie jednego tygodnia pracy MiPBP, od 8 do 12 października 2012 r. Katalog lokalny został zasilony rekordami bibliograficznymi w 97% pobranymi z bazy centralnej.

Od czasu kiedy nasza biblioteka rozpoczęła wdrażanie pakietu Mak+ jest on ciągle poprawiany, zmieniany pod wpływem sugestii użytkowników oraz zdobytemu doświadczeniu przez zespół tworzący aplikację. Niemniej, nie wdając się w szczegóły nasuwa się szereg uwag. Uważamy, że zbyt wolno są wdrażane kolejne moduły, szczególnie jest to istotne dla bibliotek, które są w większym zakresie zaawansowane w procesy automatyzacji. Moduły już udostępnione są nie zawsze dostatecznie przetestowane. Dużo kłopotu przysparzają użytkownikom problemy z odsyłaczami i wyszukiwaniem w katalogach lokalnych według różnych kryteriów. Jeszcze niedopracowana jest Kartoteka Haseł Wzorcowych. Błędem jest przyjęcie założenia, że w rekordzie nie jest obowiązkowe pole UKD, chociażby dlatego, że w bibliotekach publicznych z wolnym dostępem czytelników do półek, w większości sygnatury są tworzone w oparciu o symbole UKD. Na początku wdrażania

niedopracowany był moduł wypożyczenia i statystyki. W najnowszej wersji błędy te zostały usunięte. Natomiast niepokojącym zjawiskiem jest dynamicznie wzrastająca liczba rekordów tymczasowych w stosunku do zatwierdzonych opisów bibliograficznych i opisów BN.

Opracowano na podstawie danych zamieszczonych na stronie www.makplus.pl na dzień 16.10.2012 r. Liczba rekordów ogółem wynosiła: 1 469 013

Pomimo tych uwag i niepokojów jakie mają szczególnie te biblioteki, które użytkowały MAK-a Biblioteki Narodowej, możemy stwierdzić, że biorąc pod uwagę założenia i plany a przede wszystkim to co zostało dotychczas zrobione, bibliotekom małym i średnim zaoferowano pakiet biblioteczny, który jest dla nich przede wszystkim dostępny. Nie tyczy się to tylko ceny, ale również całego otoczenia. Instytut Książki umożliwia korzystanie z całego systemu wsparcia, poczynając od systematycznych szkoleń, warsztatów, pomocy w instalacji i administrowaniu serwerami lokalnymi. Zaproponowano program biblioteczny, który po spełnieniu kilku warunków, jest na najlepszej drodze do stania się nowoczesnym, w pełni profesjonalnym pakietem bibliotecznym dedykowanym nie tylko dla małych i średnich bibliotek. Dzięki niemu staje się realne zbudowanie katalogu centralnego bibliotek publicznych zawierającego wszystkie rodzaje dokumentów bibliotecznych, automatycznie centralnie aktualizowany i zasilany przez opisy bibliograficzne Biblioteki Narodowej. Bibliotekarze ze wszystkich małych i średnich bibliotek mają szansę zostać włączeni w proces automatyzacji i cyfryzacji procesów bibliotecznych. Czytelnicy otrzymają informację o zasobach bibliotek pracujących w systemie i o dokumentach bibliotecznych opracowanych również przez mniejsze biblioteki, o których dotychczas nie było szerszej informacji. Katalogi poszczególnych bibliotek zachowując swój indywidualny charakter

zostaną w podstawowym zakresie ujednocione. Stopniowo kształtuje się nieformalna, ale funkcjonalna sieć bibliotek publicznych w oparciu o oprogramowanie biblioteczne. MAK+ wypełnił istniejącą niszę oprogramowania bibliotecznego dla tej kategorii bibliotek, a przy okazji obniżył cenę dostępnych na rynku pakietów bibliotecznych.

Po 30 miesiącach wdrażania pakietu MAK+ w Miejskiej i Powiatowej Bibliotece Publicznej w Kolbuszowej, możemy z całą pewnością powiedzieć, że decyzja o wyborze była słuszna. Udało nam się zbudować największy katalog w MAK-u+ w Polsce. Włączyliśmy do komputeryzacji wszystkie biblioteki publiczne z powiatu kolbuszowskiego. Stopniowo udało się przekonać do programu bibliotekarzy i czytelników.

Bolesława Nawrocka

Biblioteka Publiczna w Swarzędzu

„JAK TO Z MAK-IEM+ BYŁO” – O WDRAŻANIU SYSTEMU W BIBLIOTECĘ PUBLICZNEJ W SWARZĘDZU

Biblioteka Publiczna w Swarzędzu działa na terenie miasta i gminy Swarzędz liczącej ponad 44 tys. mieszkańców. Oprócz biblioteki głównej na terenie ponad 30 tys. miasta działają jeszcze 2 filie, natomiast na terenie wiejskim 4. Nasz księgozbiór liczy ponad 110 tys. woluminów.

O komputeryzacji pomyśleliśmy w 1998 r. i wtedy podpisaliśmy umowę licencyjną na używanie programu SOWA. Umowa ta pozwalała nam na katalogowanie tylko na jednym stanowisku komputerowym. Przez kilka lat do systemu wprowadzaliśmy tylko nowe książki i wtedy myśleliśmy głównie o wygodnej i szybkiej formie opracowywania kart katalogowych dla nas oraz naszych filii. Na tym 1 komputerze przemiennie wprowadzaliśmy książki do dwóch różnych katalogów: katalogu dziecięcego i dla dorosłych.

W 2002 r. dokupiliśmy licencję do 5 stanowisk komputerowych. Wtedy też, katalogowanie książek w systemie SOWA rozpoczęła jedna nasza filia na terenie miasta, a w oddziale dziecięcym zintensyfikowaliśmy ten proces. Pozwoliło nam to na uruchomienie od stycznia 2005 r. wypożyczalni w oddziale dziecięcym. Biblioteka główna i filia nadal tylko wprowadzały opisy katalogowe. Ze względów finansowych nie inwestowaliśmy w rozwój programu, mieliśmy ciągle przestarzałą wersję SOWY działającą jeszcze w DOS-ie. Wersja ta nie pozwalała nam na pobieranie opisów katalogowych z KARO.

Po 10 latach mozolnego wprowadzania nadal działała tylko wypożyczalnia w oddziale dziecięcym. Wtedy zdaliśmy sobie sprawę, że ciągle stoimy w miejscu i już najwyższy czas na zmiany. Albo inwestujemy duże pieniądze w rozwój programu, którego używamy albo szukamy innego. Zaczęliśmy przyglądać się jak działa program MAK. Z decyzją o zakupie tego oprogramowania wstrzymaliśmy się po informacjach, że Instytut Książki na zlecenie MKiDN pracuje nad tworzeniem od podstaw nowego pakietu bibliotecznego dla małych i średnich bibliotek.

Z niecierpliwością czekaliśmy na efekt tych prac.

22 czerwca 2010 r. gościliśmy twórców MAK-a+, którzy zaprezentowali nam program i podpisaliśmy umowę na bezpłatne testowanie niepełnej wersji tego programu. Testując go początkowo mieliśmy wiele wątpliwości, wydawał nam się mało przyjazny i bardzo skomplikowany, ale wszelkie wątpliwości, pytania czy problemy na bieżąco zgłaszaliśmy i wyjaśnialiśmy z programistami z Instytutu Książki.

Bardzo szybko zdecydowaliśmy, że jednak przechodzimy na MAK-a+. Głównym powodem były nie tylko względy finansowe, ale także łatwość jego obsługi przez każdego pracownika nawet w małej filii. Dobry kontakt z zespołem oraz to, że nasze sugestie są uwzględniane utwierdził nas w tej decyzji. Od grudnia 2010 r. zaczęliśmy pracować już w nowym programie.

Pozostało nam tylko czekać na przekonwertowanie ponad 47 tys. opisów katalogowych z programu SOWA, nad którymi pracowało z różnym zaawansowaniem czasowym 5 osób przez 12 lat. Obawa o utratę wyników wieloletniej pracy była duża.

Z początkiem stycznia do naszej instalacji zespół MAK-a+ dołączył zakładkę Import. Jednak w wyniku konwersji utraciliśmy ok. 25% opisów katalogowych.

Początkowo nad przenoszeniem i zatwierdzaniem importowanych opisów pracowały w bibliotece głównej 2 osoby. Gdy doszliśmy do wprawy, a także nauczyliśmy się usuwać różne błędy, które bardzo często temu towarzyszyły postanowiłam, że nad importem pracować będą także bibliotekarki, które obsługują na co dzień wypożyczalnię. Temu działaniu poświęcały każdą wolną chwilę.

Ambicją naszą było, żeby uruchomić wypożyczalnię od lipca 2011 r., a do zaimportowania mieliśmy ponad 15 tys. opisów katalogowych.

Podczas tej znużonej operacji nie obyło się oczywiście bez problemów, bo ciągle tworzony i ulepszany program dostarczał nam wielu problemów. Każde wdrażanie nowych wersji powodowało nieraz kilkudniowe problemy w działaniu programu, nie do końca podobały nam się też początkowe wersje programu, a zwłaszcza Kartoteka Haseł Wzorcowych. Wszystkie nasze uwagi zgłaszaliśmy, niektóre były usuwane na bieżąco a inne przy kolejnych modyfikacjach.

Plan, jaki sobie założyliśmy, udało się nam zrealizować i od 1 lipca 2011 r. uruchomiliśmy wypożyczalnię w oddziale dla dorosłych, a w oddziale dziecięcym nadal pracowaliśmy nad zaimportowaniem ok. 10 tys. opisów katalogowych do MAK-a+.

Rok 2011 był dość trudny logistycznie właśnie tam, gdyż tylko w oddziale dziecięcym działała wypożyczalnia w systemie SOWA i wszystkie książki zakupione od grudnia 2010 do końca września 2011 r. katalogowaliśmy dwukrotnie. Raz w starym programie i drugi raz w MAK-u+.

Od października 2011 r. zaczęliśmy zapisywać czytelników już tylko w nowym programie.

Zdecydowaliśmy się na pracę na dwóch komputerach. Gdyż ciągłe przechodzenie z jednego programu do drugiego bardzo wydłużało oczekiwanie czytelników. Ten przejściowy okres trwał około pół roku, kiedy to zdecydowana większość czytelników oddziału dziecięcego została zapisana już w wypożyczalni MAK-a+.

Pracowity rok 2011 dla Biblioteki Publicznej w Swarzędzu zakończył się sukcesem. Mieliśmy największy, bo liczący 57 563 egz. katalog w MAK-u, a także największą liczbę czytelników w tym programie – 2078.

Kolejnym etapem było uruchomienie wypożyczalni również w naszej filii, która katalogowała książki w systemie SOWA i do zaimportowania miała ponad 11 tys. opisów, co stanowiło ok. 50% jej całego księgozbioru. Praca nad importem oraz wprowadzeniem pozostałego księgozbioru trwała do maja 2012 r., wtedy również tam uruchomiliśmy wypożyczalnię.

Nad wprowadzaniem własnych księgozbiorów do katalogu lokalnego pracują też, z różnym zaawansowaniem, nasze pozostałe filie. W dwóch, z księgozbiorem wielkości od 7 do 9 tys., uruchomimy wypożyczalnię od stycznia 2013 r. Dowodzi to, że program jest niezwykle przyjazny dla bibliotekarzy, którzy pracując na niepełnych etatach i prowadząc normalną działalność są w stanie w stosunkowo krótkim czasie skatalogować swój księgozbiór i uruchomić jego wypożyczenie.

Po dwóch latach pracy w MAK-u+ Biblioteka Publiczna w Swarzędzu ma wprowadzone ponad 76 tys. książek co stanowi ok. 70% całego naszego księgozbioru. Pozostałe 30% to księgozbiór naszych filii, gdzie jedna z nich zaczęła pracę w MAK-u dopiero we wrześniu 2012 r. i już może pochwalić się katalogiem, który zawiera prawie tysiąc opisów. Działalność innej filii ze względów lokalowych jest zawieszona i dopiero w II kwartale 2013 r. wznowimy tam działalność.

Współpraca z programistami MAK-a przyniosła nam wymierne korzyści, wreszcie uruchomiliśmy wypożyczalnię, a testując jako jedni z pierwszych wszystkie moduły programu wnieśliśmy swój mały wkład w jego rozwój. Z naszych doświadczeń korzystały również inne biblioteki, które zgłaszały się do nas z różnymi zapytaniami. Były to nie tylko porady telefoniczne ale także wizyty bibliotekarzy, którzy chcieli zobaczyć działanie MAK-a+ w praktyce.

W naszej bibliotece Instytut Książki zorganizował również szkolenie dla zainteresowanych bibliotek powiatu poznańskiego.

Testując wszystkie kolejno wdrażane moduły MAK-a+: katalogowanie, magazyn, wypożyczalnię, „przecieraliśmy” szlaki innym. Wiele naszych sugestii zostało uwzględnionych i dopracowanych pod nasze potrzeby, ale zostało jeszcze trochę do zrobienia.

Obecnie czekamy na wdrożenie poprawnej wersji ubytowania egzemplarzy oraz na poprawne raporty gdyż system nie liczy ilości odwiedzin w czytelni, przyjmując tą samą ilość odwiedzin w czytelni co i w wypożyczalni.

Po naszych doświadczeniach z komputeryzacją stwierdzam, że „razem możemy więcej, szybciej i lepiej”. Dzięki współpracy z MAK-iem+ nasza biblioteka po tylu latach wreszcie mogła zaoferować swoim czytelnikom katalog online, a bibliotekarz ma ułatwioną pracę i to nie tylko w bibliotece głównej, ale także w każdej naszej filii.

INFORMACJA I KOMUNIKACJA W ŚWIECIE CYFROWYM

INTERNET W PRACY BIBLIOTEKARZA

Przemiany cywilizacyjne i społeczne oraz powszechny dostęp do mediów elektronicznych, zwiększyły zapotrzebowanie na przyspieszony obieg informacji, jak i jej dostępność bez względu na lokalizację i czas. Łatwy i szybki dostęp do informacji ułatwia, a niekiedy umożliwia edukację, pracę, rozrywkę, a także aktywne uczestnictwo w życiu społeczno-politycznym. Coraz szybszy rozwój nowych technologii i Internetu zmienia oczekiwania wobec instytucji, firm, organizacji. Również od bibliotek oczekuje się działań, podnoszących poziom usług informacyjnych i wdrażających nowe sposoby komunikacji.

Obecnie najczęściej wykorzystywanym źródłem informacji jest Internet. Jest on nośnikiem informacji tekstowej, graficznej, wizualnej i audiowizualnej, a podstawowe cechy wyróżniające go spośród innych mediów, takie jak: nieograniczony zasięg, multimedialność, interaktywność przesądzają o jego istotnym wpływie także na kontakty międzyludzkie. „Internet umożliwił wielu osobom prywatnym i firmom możliwość zaistnienia dla szerokiego kręgu odbiorców. W dzisiejszych czasach, jeśli firma, czy instytucja nie istnieje w sieci, to tak naprawdę staje się niezauważona. Strona internetowa jest swojego rodzaju wirtualną wizytówką firmy, na której podstawie można dokonać oceny instytucji”¹. Na tle tego stwierdzenia, sytuacja bibliotek publicznych nie napawa optymizmem. W roku 2012 zaledwie 16% bibliotek publicznych miało własne strony internetowe². Brak domowych stron WWW może być skutkiem złej sytuacji finansowej placówek. Pocieszający w tej sytuacji jest fakt,

¹ Aniszewska, A., Kant, K. Metody komunikacji elektronicznej między czytelnikiem a bibliotekarzem. W: Wojciechowska, M. (red.) *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Gdańsk: Wydaw. Ateneum, 2008, s. 51.

² Winogrodzka, K. *Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych 2012 r.* [online]. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich [dostęp 21 grudnia 2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://pliki.sbp.pl/prezentacje/automatyzacja2012/kwinogrodzka.ppsx>.

że 86% bibliotek posiada połączenie z siecią³. Dostęp do Internetu daje im możliwość zaistnienia w przestrzeni wirtualnej przy wykorzystaniu innych, niż strony WWW, narzędzi internetowych.

Mając na uwadze przytoczone wyniki badań, w referacie wskazane zostały wybrane narzędzia i funkcje oraz zastosowania Internetu, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które nie są zależne od posiadania własnej strony WWW. Zagadnienia ujęte w referacie nie są wyczerpującym omówieniem problematyki wykorzystania Internetu w pracy bibliotekarza. Wskazują jedynie pewne obszary zastosowania sieci. Ze względu na bogatą literaturę przedmiotu i tematy wystąpień innych uczestników Konferencji, celowo pominięte zostały tematy związane z wykorzystaniem profesjonalnych, cyfrowych źródeł informacji. W referacie przedstawione zostały tylko wybrane zastosowania Internetu, które:

- pomagają bibliotekom kształtować własny wizerunek,
- ułatwiają promocję placówki,
- umożliwiają interaktywny kontakt z użytkownikiem,
- pozwalają na wprowadzanie nowych, wirtualnych usług dla czytelników,
- dają możliwość samokształcenia.

W ciągu ostatnich lat, narzędziem coraz chętniej wykorzystywanym w pracy bibliotekarzy są **media społecznościowe**, które istnieją w oparciu o zgromadzoną wokół nich społeczność. „Social media lub media społecznościowe to kanał komunikacyjny, który w przeciwieństwie do kanałów tradycyjnych (np. telewizja, radio, prasa), gdzie przekaz nadawany jest tylko w jedną stronę – do klienta, zapewnia komunikację obustronną. Innymi słowy: tutaj ważne jest nie tylko to, co my mówimy do klienta, ale również to, co klient mówi do nas. Kto wie, czy to drugie nie jest nawet ważniejsze. Przekładając to na rzeczywistość, social media to po prostu wszystkie serwisy internetowe, które umożliwiają użytkownikom aktywne współdziałanie. Wszystko jedno, czy chodzi tutaj o publikowanie różnego rodzaju treści, opinii o produktach i usługach, granie w gry sieciowe, wspólne kupowanie czy szukanie korzystnych ofert cenowych czy może tylko o komunikację z innymi użytkownikami. Nie ma wyraźnych granic. Serwisem społecznościowym można równie dobrze nazwać Naszą Klasę, jak i Filmweb.pl czy Wikipedię. Ważne, że są tam ludzie, do których możemy dotrzeć [...]”⁴. Z badań przeprowadzonych na potrzeby raportu „**Social Media 2012**” przez firmę **SmartNet Research & Solutions** wynika, że w październiku 2011 r. w Polsce, najpopularniejszym serwisem społecznościowym był Facebook, z którego korzystało 11 808 819 użytkowników, na drugim

³ Op. cit.

⁴ Raport Internet Social Media 2010, I edycja, grudzień 2010, s. 4. [online]. Internet Standard [dostęp: 20 grudnia 2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.internetstandard.pl/whitepapers/1594/Raport.social.media.2010.html>.

miejscu znalazł się serwis Nasza Klasa, który zgromadził 11 060 798 osób, kolejne miejsca w rankingu zajęły serwisy Golden Line – 1 934 788 i Twitter – 1 196 462 użytkowników⁵.

W artykule, opublikowanym na stronach Programu Rozwoju Bibliotek, Agnieszka Koszowska napisała, że zaistnienie w serwisach społecznościowych jest dla bibliotek sposobem na prowadzenie działań promocyjnych i dotarcie do tych grup odbiorców, które w coraz mniejszym stopniu są zainteresowane tradycyjnymi usługami bibliotecznymi. Biblioteki powinny podnosić wśród użytkowników Internetu świadomość ich istnienia oraz tego, co mogą zaoferować. Pojawienie się bibliotek w miejscach, w których przebywa internetowa publiczność, może zachęcić jej członków do korzystania z bibliotek – instytucji nowoczesnych, świadomie korzystających z dostępnych możliwości i gotowych do zmian⁶.

Założenie profilu biblioteki w serwisie społecznościowym nie wiąże się z dodatkowymi kosztami, nie wymaga szczególnych kompetencji, a sprawia, że opublikowane wiadomości docierają do dużej liczby odbiorców i są dalej rozpowszechniane. Serwisy pozwalają bibliotece zbudować sieci kontaktów, informować o wydarzeniach, spotkaniach z autorami, kursach, seminariach, umożliwiają zapraszanie użytkowników do biblioteki, zamieszczanie informacji o nowych nabytkach lub o nowościach wydawniczych wraz z recenzjami, a także umożliwiają tworzenie galerii zdjęć oraz zamieszczanie krótkich filmów na przykład z imprez bibliotecznych. Niektóre biblioteki wykorzystują możliwości serwisu do ogłaszania konkursów dla czytelników, czy zamieszczania e-gadżetów, inne wysyłają upomnienia za przekroczony termin zwrotu książek. Zakres przekazywanych przez bibliotekarzy informacji zależy tylko od ich pomysłowości.

Bibliotekarze wykorzystują serwisy społecznościowe także dla własnego rozwoju zawodowego. Tworzą grupy, których członkowie dzielą się wiedzą, dowiadują o nowościach z branży. Serwisy umożliwiają zamieszczanie linków do opublikowanych w sieci artykułów, komentowanie ich i prowadzenie dyskusji.

Media społecznościowe to także szansa na kontakt z czytelnikiem, który tą drogą przekazuje bibliotekarzom informacje o jego zainteresowaniach, potrzebach oraz stopniu zadowolenia z usług, co pozwala na bieżące dostosowywanie oferty biblioteki.

Jak już wspomniałam, media społecznościowe są dla bibliotek sposobem na prowadzenie działań promocyjnych i dotarcie do nowych grup odbiorców. Dają też możliwość zaistnienia w sieci tym bibliotekom, które nie mają własnych stron

⁵ Raport Internet Standard: Social Media 2012, II edycja, styczeń 2012, s. 11. [online]. Internet Standard [dostęp: 20 grudnia 2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.internetstandard.pl/raporty_i_badania.

⁶ Koszowska, A. *Biblioteki i media społeczne*. [online]. Program Rozwoju Bibliotek [dostęp 26 grudnia 2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.biblioteki.org/pl/wiadomosci/czytaj/340>.

WWW. Jednakże serwisy społecznościowe nie mogą w pełni zastąpić stron internetowych, z których – jak się wydaje – najważniejszą jest możliwość udostępniania zawartości katalogów, zamawiania i wypożyczania zbiorów.

Po okresie stron informacyjnych, na których biblioteki zamieszczały jedynie podstawowe informacje o swojej działalności, historii, lokalizacji, profilu zbiorów i planowanych wydarzeniach, nadszedł czas na tworzenie interaktywnych **serwisów bibliotecznych**, które nie ograniczają się do publikowania „suchych” informacji o placówkach. Cechą takich serwisów jest „skonsolidowanie dostępu do różnorodnych i rozproszonych zasobów internetu, wspólny interfejs łączący systemy informacyjne, a także bogactwo narzędzi komunikacji, w tym do połączeń w czasie rzeczywistym poprzez komunikatory”⁷. W takich serwisach biblioteki udostępniają własne bazy danych, zbiory materiałów tekstowych, bibliografie, odsyłacze do czasopism online oraz oferują usługi ułatwiające korzystanie z zasobów, np. możliwość zamówienia zeskanowanego materiału czy zgłaszania propozycji książek do zakupu. Jako przykład jednego z takich serwisów można wskazać serwis Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rzeszowie, gdzie oprócz podstawowych informacji o placówce i jej działalności, użytkownik może korzystać z katalogu online, przeszukiwać bibliografie, bazy danych, zasoby cyfrowe tworzone przez bibliotekę oraz korzystać z Wirtualnej Kolekcji Czasopism Regionalnych. Ponadto w serwisie zamieszczone zostały zestawienia tematyczne i statystyczne, katalogi nowości, kalendaria wybranych rocznic i wydarzeń. Użytkownik może też kontaktować się z bibliotekarzem za pośrednictwem komunikatorów.

Natomiast, jako przykład serwisu, w którym celem nadrzędnym jest możliwość nawiązywania i utrzymywania wirtualnego kontaktu pracownika biblioteki z użytkownikiem Internetu, można wskazać serwis Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Serwis *Zapytaj bibliotekarza* to nowoczesna platforma zdalnej łączności z zespołem pracowników biblioteki, których misją jest dostarczanie pewnej i pełnej informacji oraz oczekiwanej pomocy w możliwie najkrótszym czasie. Do komunikacji z pracownikami użytkownik może wykorzystać czat, skype i komunikatory: Gadu-gadu, Tlen, Yahoo, AIM i Microsoft. Bibliotekarze dyżurują do godziny 23.00. Uzupełnieniem oferty serwisu jest wirtualny przewodnik po bibliotece.

W serwisie Biblioteki na Koszykowej użytkownik może zaproponować zakup książki lub czasopisma, którego nie znalazł w katalogu, natomiast w serwisie Biblioteki Uniwersytetu Adama Mickiewicza usługa Libsmart Copy pozwala na zamawianie przez Internet skanów wybranych materiałów.

⁷ Karwasiński, P. Wirtualni użytkownicy nowoczesnych bibliotek – szansą rozwoju instytucji, czy jej zagrożeniem? W: Wojciechowska, M. (red.). *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Gdańsk: Wydaw. Ateneum, 2008, s. 26.

Strony i serwisy internetowe bibliotek służą przede wszystkim udostępnianiu informacji o placówkach, prezentacji zasobów bibliotecznych i kontaktu z użytkownikami, ale istnieją też portale tworzone przez konsorcja bibliotek, których zakres często wychodzi poza usługi biblioteczne i informacje o zasobach.

Jednym z takich portali jest Pomorska Sieć Informacji Regionalnej. Głównym jego celem jest udostępnianie informacji lokalnej i regionalnej. Oferuje przede wszystkim wiadomości o kulturze, historii, folklorze, osiągnięciach i możliwościach gospodarczych, walorach turystycznych województwa pomorskiego. Prezentuje lokalne instytucje kultury, kina, teatry, skanseny, kluby. Użytkownik portalu może zapoznać się z organizacjami regionalnymi, poznać twórczość plastyczną lub literacką lokalnych artystów. Dla turystów stworzony został m.in. katalog zabytków, tras turystycznych, gospodarstw agroturystycznych. Dostępne są też informacje dla inwestorów. Na stronach portalu znajduje się wykaz pomorskich bibliotek z odsyłaczami do ich stron domowych oraz Multiopac Pomorza – katalog online, który pozwala na wyszukiwanie dostępnych publikacji oraz zamawianie i kontrolę wypożyczeń książkowych.

Kolejnym przykładem portalu budowanego przy współpracy bibliotek jest Mazowiecki System Informacji Bibliotecznej. MSIB udostępnia informacje o wydarzeniach związanych z książkami i bibliotekami, rynkiem wydawniczym, informacje kulturalne. Dodatkowo – z myślą o środowisku bibliotekarskim – stworzony został serwis *Dla bibliotekarzy*, w którym zamieszczane są m.in. aktualne wiadomości ze świata bibliotek, nowości wydawnicze dla bibliotekarzy, kalendarz wydarzeń bibliotecznych, informacje przydatne w pracy bibliotekarza np. informacje dotyczące prawa autorskiego, wykaz programów, w ramach których biblioteki mogą starać się o dofinansowanie własnej działalności, czy wykaz narzędzi wyszukiwawczych. Biblioteki, tworzące portal, mogą założyć własną stronę internetową (nie ponosząc żadnych kosztów tworzenia i utrzymania stron WWW), a bibliotekarze mogą zakładać własne konta e-mailowe z domeną msib.pl.

Z portalu tego mogą korzystać także osoby zainteresowane kulturą, regionem, w którym żyją, czy poszukujące praktycznych informacji. Dla tej grupy użytkowników stworzony został informator lokalny, w którym publikowane są informacje o wydarzeniach w poszczególnych powiatach województwa mazowieckiego, a także bazy teleadresowe najważniejszych instytucji i organizacji na danym terenie, pogrupowane według dziedzin np. edukacja, gospodarka, kultura, itp. Również i w tym portalu zamieszczono bazy, które mogą być pomocne dla turystów m.in. baza zabytków, punktów gastronomicznych oraz baza gospodarstw agroturystycznych i hoteli.

Mazowiecki System Informacji Bibliotecznej umożliwia również przeglądanie katalogów większości bibliotek publicznych z województwa mazowieckiego.

W niedalekiej przyszłości do systemu przyłączone zostaną katalogi bibliotek uczelni wyższych (publicznych i niepublicznych), bibliotek pedagogicznych, bibliotek instytucji naukowych i innych. W ten sposób powstanie katalog centralny rozproszonych zasobów bibliotecznych Mazowsza.

Wskazane dotychczas zastosowania Internetu, jego funkcji i narzędzi pomagają bibliotekom kształtować wizerunek, promować placówki, umożliwiając różne formy interaktywnego kontaktu z użytkownikiem, a także pozwalają na wprowadzanie nowoczesnych usług, udostępnianie informacji kulturalnej, turystycznej, lokalnej i regionalnej. Dzięki zastosowaniu multiwyszukiwarek biblioteki publiczne budują wirtualne katalogi centralne oparte na wspólnym interfejsie wyszukiwawczym, umożliwiającym przeszukiwanie online katalogów, baz danych, bibliografii tworzonych w różnych systemach informatycznych. Wszystko to z myślą o użytkownikach. Jednakże nie można pominąć zastosowania Internetu w celach samokształcenia bibliotekarzy.

Jedną z popularniejszych form edukacyjnych jest e-learning zwany także e-nauczaniem lub zdalnym nauczaniem, czyli wiedza przekazywana za pomocą narzędzi informatycznych. „Wiedza oferowana w ramach kursu e-learningowego może być przekazywana w różnych postaciach i za pomocą różnorodnych narzędzi, np.: instrukcji głosowej, pisemnej (m.in. jako plik tekstowy lub prezentacja), instrukcji audio (m.in. na płycie CD lub DVD), linków odsyłających do już istniejących treści w sieci, a także narzędzi komunikacji między uczestnikami kursu lub udostępnionych zasobów biblioteki cyfrowej”⁸.

Kurs e-learningowy może być wzbogacany o różne formy aktywizacji – multimedialne prezentacje, fora dyskusyjne, komunikatory, ćwiczenia zaliczające. Niewątpliwie zaletami e-learningu są: swoboda wyboru miejsca i czasu realizowania kursu, możliwość dostosowania tematu szkolenia – to uczestnik kursu decyduje o poziomie kształcenia w zależności od aktualnych potrzeb. Aby wziąć udział w kursach, niezbędne są jedynie elementarne umiejętności korzystania z komputera, Internetu i poczty elektronicznej.

Bibliotekarze korzystają z kursów e-learningowych w celu podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych. Dla tej grupy użytkowników skierowany jest projekt Login: BIBLIOTEKA jest elementem realizowanego przez Fundację Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego Programu Rozwoju Bibliotek.

Pierwszy moduł szkolenia pt: *Plan pracy biblioteki*, ma nauczyć bibliotekarzy rozpoznawać potrzeby społeczności lokalnych związane z dostępem do informacji, wiedzy i kultury oraz coraz lepsze ich zaspokajanie.

⁸ Marek, B., Gęsicka, D. E-learning w Polsce — stagnacja czy kreacja? *Biuletyn EBIB* [online]. 2012 nr 7 (134). [dostęp 26 grudnia 2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/biuletyn/numer-136-spis/1368-ebib-72012-1343>.

Drugi moduł pt: *Specjalista informacji* ma umożliwić nabycie kwalifikacji i wiedzy fachowej dotyczącej zarówno technologii informatycznych, stosowanego sprzętu i urządzeń, a także pracy z nowymi formami informacji, promocji, narzędziami informacyjno-komunikacyjnymi oraz nowymi typami użytkowników informacji⁹.

Za pośrednictwem internetowego kursu dla bibliotekarzy „bibweb” pracownicy bibliotek otrzymują dostęp do składającego się z trzech modułów kursu .

Moduł 1: *Podstawy Internetu*, moduł 2: *Systematyczne wyszukiwanie informacji w Internecie* i moduł 3: *Planowanie i tworzenie własnej oferty internetowej*.

Ofertę kursów dla bibliotekarzy posiada również Biblioteczne Centrum Zdalnej Edukacji. W 2012 r. organizowane były nabory uczestników m.in. na kurs języka angielskiego, czy kursy obsługi programów komputerowych. Z kolei Federacja Bibliotek Cyfrowych prowadziła szkolenia skierowane przede wszystkim do małych bibliotek cyfrowych, pragnących promować swoje zasoby i wdrożyć je do szerszego obiegu, niż tylko ich własne strony internetowe. Aktualna oferta bibliotecznych kursów e-learningowych publikowana jest na stronach Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w zakładce *Dla Bibliotekarzy*.

Kursy e-learningowe dają także pracownikom informacji możliwość rozwoju własnego hobby i zainteresowań. Swoboda użytkowników jest nieograniczona. Mogą oni wybierać spośród kursów z każdej dziedziny wiedzy bez względu na bariery terytorialne – do wyboru są kursy oferowane na całym świecie poczynając od kursów z zakresu poprawnej polszczyzny, przez kursy nauki języków obcych do kursów z zakresu astronomii.

Mimo obaw części bibliotekarzy, w codziennej pracy nie należy uciekać przed wykorzystaniem Internetu, jego narzędzi i zasobów. Zaprezentowanie biblioteki w sieci oraz umożliwienie korzystania z jej usług i zbiorów nieograniczonej publiczności przekłada się na wzrost zainteresowania ofertą biblioteki zarówno obecnych, jak i przyszłych użytkowników. Natomiast zmiany zachodzące w bibliotekarstwie, związane z pojawieniem się nowych narzędzi, nie tylko uatrakcyjnią pracę bibliotekarza, ale również dają szansę na podniesienie prestiżu zawodu.

⁹ *Login: biblioteka* [online]. [dostęp 26 grudnia 2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://e-learning.biblioteki.org/>.

PASSIM – ODPOWIEDŹ NA POTRZEBY INFORMACYJNO-WYSZUKIWAWCZE BIBLIOTEKARZY

Wraz z pojawieniem się nowych technologii zaczęła się nowa era w poukładanym świecie bibliotek – tradycyjne źródła informacji zostały zastąpione przez nieuporządkowane lub pozornie zorganizowane bogate zasoby internetowe, które niemal natychmiast znokautowały i wyparły z życia, a często i świadomości zwykłego śmiertelnika (dotychczasowego użytkownika bibliotek) potrzebę korzystania z usług bibliotekarzy.

Nagle czytelnik uzyskał dostęp do mega informacji szybko i bez wychodzenia z domu – nieważne jest to, że często na pierwszym planie pokazują się mniej wartościowe źródła niż te polecane przez bibliotekarzy i że część użytkowników gubi się w tym gąszczu, ale za to jest wygodnie i można skopiować.

W związku z tym pojawia się pytanie czy nadal jesteśmy potrzebni, a może już wystarczy tylko Internet? Aż tak źle, to chyba jeszcze nie jest, ale na pewno przed bibliotekarzami, a przede wszystkim pracownikami udzielającymi informacji pojawiły się nowe wyzwania:

- uświadomienie użytkownikowi, że internet i google to jeszcze nie wszystko,
- zachęcenie go do skorzystania z bogatej oferty bibliotek,
- opanowanie nowego warsztatu informacyjnego.

Zmierzenie się z dwoma pierwszymi punktami będzie zdecydowanie łatwiejsze i zakończy się sukcesem w momencie, kiedy uda nam się okiełznać zasoby internetowe, tak by móc służyć pomocą użytkownikowi. Co nie jest zadaniem łatwym, bo zdarza się, że nasi czytelnicy posługują się Internetem lepiej od nas, ale też często dla nich głównym źródłem informacji jest „dr google”. Nie mają pojęcia o istnieniu szeregu zasobów tylko dlatego, że podczas wyszukiwania pojawiają się one gdzieś dalej – tak naprawdę zadawałają się namiastką informacji. Samodzielne przeszukiwanie Interentu i tworzenie własnych punktów dostępu do wartościowych stron może być zajęciem pouczającym, ale z pewnością dość pracochłonnym i żmudnym.

Lepiej posłużyć się istniejącymi, bądź właśnie powstającymi narzędziami – jednym z nich może być platforma projektu, którego inicjatywa powstała w środowisku naukowym i z myślą o nim jest realizowana, ale już w tej chwili widać, że jego aktywnym odbiorcą mogą się stać biblioteki poszukujące dostępu do wiarygodnych źródeł informacji.

Projekt Synat¹, bo o nim tutaj mówimy narodził się w 2010 r. Przewidywany termin zakończenia to sierpień 2013 r. Projekt realizowany jest w dwóch częściach (podprojektach): Infiniti i Passim – w sumie w jego wykonanie jest zaangażowanych 16 instytucji. W tym wystąpieniu skupimy się na części Passim, w realizacji której mają swój udział biblioteki, m.in. Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Politechniki Warszawskiej, Biblioteka Narodowa.

Celem projektu jest utworzenie uniwersalnej, otwartej, repozytoryjnej platformy hostingowej i komunikacyjnej dla sieciowych zasobów wiedzy dla nauki, edukacji i otwartego społeczeństwa wiedzy.

W wyniku działań bibliotekarzy, informatyków i specjalistów z różnych dziedzin powstanie kompleksowy system, który obejmie:

- platformę informatyczną, realizującą całokształt funkcji użytkowych systemu,
- podsystemy aplikacyjne, umożliwiające platformie obsługę szerokiej palety zasobów treściowych, z zapewnieniem wysokiego poziomu skalowalności, a także interoperacyjności w układzie międzynarodowym,
- podsystemy generyczne umożliwiające integrację nowych klas przyszłych aplikacji,
- podsystem nowych modeli komunikowania naukowego i otwartych społeczności wiedzy, obejmujący również program upowszechniania i promocji adresowany do całego społeczeństwa,
- zbiór propozycji modeli prawnych umożliwiających rozwój nowych otwartych modeli komunikowania w nauce, edukacji i obszarze dziedzictwa kulturowego,
- model operacyjny, zapewniający trwałość systemu, a także podejmujący kwestie możliwych obszarów jego komercjalizacji.

Twórcy systemu zakładają, że na platformie będą dostępne następujące zasoby:

- katalogi i bazy danych bibliotek naukowych,
- zasoby cyfrowych bibliotek,
- zasoby cyfrowych muzeów,
- repozytoria instytucji naukowych,
- rozproszone zasoby internetowe i bazy danych,
- dziedzinowe i środowiskowe portale, wyszukiwarki i systemy agregujące zbiory informacji takie jak Fidkar, FBC, Nukat itp.,
- strony internetowe instytucji akademickich i naukowych oraz wybranych urzędów państwowych,

¹ Zob. www.synat.pl.

- wewnętrzne zbiory danych instytucji naukowych,
- bazy informujące o instytucjach i pracownikach naukowych oraz prowadzonych projektach badawczych,
- bazy bibliograficzne i abstraktowe,
- pełnotekstowe bazy czasopism elektronicznych w dostępie komercyjnym, częściowo komercyjnym lub otwartym,
- inne.

I to właśnie bibliotekom powierzono między innymi zadanie przygotowania dziedzinowych repozytoriów wiedzy, w których znajdują się wszystkie te zasoby. Biblioteka Jagiellońska odpowiada za nauki medyczne, Biblioteka Politechniki Warszawskiej za nauki ścisłe, a Biblioteka Narodowa za nauki humanistyczne, ekonomiczne i społeczne.

W celu realizacji zadania polegającego na ewidencji i rejestracji krajowych i zagranicznych źródeł danych z zakresu nauk humanistycznych, ekonomicznych i społecznych została stworzona w Bibliotece Narodowej robocza baza danych, z której dane zostaną przekazane na platformę projektu Passim.

Ogólne zasady rejestracji zasobów przygotowywanych do przekazania na platformę projektu Passim były omawiane i ustalane z bibliotekami partnerskimi. Szczegółowe zasady doboru i rejestracji zostały opracowane w Zakładzie Informacji Naukowej Biblioteki Narodowej w oparciu o bogate doświadczenia infobrokerów – przyjęto założenie, że celem nadrzędnym w przypadku tej bazy nie jest rejestracja bibliograficzna mająca na celu dokładne odwzorowanie dokumentu czy nawet rejestracja katalogowa, ale wyszukanie wartościowych zasobów internetowych oraz maksymalnie prosta rejestracja (niesprawiająca problemów infobrokerom do tej pory niezajmującym się katalogowaniem dokumentów), ale jednocześnie bezbłędnie identyfikująca źródło oraz dająca maksymalnie dużo punktów dostępu do zasobu. Przyjęto takie rozwiązanie, ponieważ w przypadku zasobów internetowych nie jest już tak ważne dokładne opisanie dokumentu jak przy dokumentach tradycyjnych – wszak wystarczy jedno kliknięcie i jesteśmy w stanie zweryfikować dane. Priorytetem staje się stworzenie takich metadanych, które zapewnią jak najszybszy i maksymalnie intuicyjny dostęp do dokumentu. Zdecydowano się na utworzenie bazy roboczej w systemie MAK, formacie MARC 21, chociaż rozważano również zastosowanie schematu Dublin Core². Dane są wprowadzane zgodnie z normą N-01152-13. Opis bibliograficzny. Dokumenty elektroniczne. W celu ułatwienia wyszukiwania dokumentów stworzono m.in. stałe zestawy pojęć na określenie typu dokumentu (pole 516) oraz przeznaczenia czytelniczego (pole 521). Ograniczono w ten sposób rozbieżności w opisach, rozumieniu terminologii, ułatwiono pracę katalogerom oraz

² Wybrano format MARC 21, ponieważ biblioteki biorące udział w projekcie stosują ten właśnie format. Przygotowanie danych do przekazania w jednym doprecyzowanym formacie znacznie ułatwi konwersję na schemat docelowy platformy PASSIM.

przede wszystkim dano nowe punkty dostępu użytkownikom bazy. Wprowadzono też obowiązkowe stosowanie pola 520, które zawiera krótką charakterystykę dokumentu, tak by dać użytkownikowi możliwość selekcji dokumentów już na etapie opisu bez wchodzenia do niego – co ma kolosalne znaczenie przy trafieniach wielu dokumentów o podobnych parametrach wyszukiwania.

Kolejny etap tworzenia bazy to wyszukiwanie i kwalifikowanie zasobów do rejestracji – tu od razu pojawiły się problemy związane z oceną tych źródeł. W związku z tym opracowano dokładne kryteria selekcji rozproszonych zasobów sieciowych. Najwięcej wątpliwości, co do wiarygodności, wartości merytorycznej i przydatności dla użytkownika wzbudzały prywatne strony pasjonatów nauki, blogi i fora dyskusyjne. Sięgnięto do doświadczeń innych bibliotek zagranicznych, które tworząc bazy internetowe na potrzeby nauki, stawiały sobie podobne pytania, szacując wartość przeglądanych stron. Szczególnie pomocne okazały się kryteria selekcji wartościowych zasobów informacyjnych World Wide Web wykorzystywane w National Science Digital Library, przy powstawaniu systemu INTUTE, a także podczas tworzenia projektu DESIRE. W oparciu o te projekty przygotowano zestaw pytań dla pracowników Zakładu Informacji Naukowej rejestrujących zasoby sieciowe. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi oraz po dokonaniu wnikliwej analizy wytycznych doboru stron internetowych, jakimi kierowali się twórcy wspomnianych serwisów, utworzono wstępny zestaw kryteriów selekcji zasobów sieciowych. Przyjęto między innymi, że do oceny wartości źródeł, których autoryzacja wzbudza wątpliwości, istotne jest, czy dana strona zawiera odwołania do wykorzystywanych prac. Należy zadać sobie również pytanie, o osobę / osoby odpowiedzialne za treść prezentowanych na danej stronie materiałów, na ile możemy zweryfikować ich kompetencje? Uznano, że do pewnego stopnia wiarygodność zamieszczonych informacji potwierdza również kompozycja opisywanego źródła, występujące tu streszczenia, indeksy, słowa kluczowe, bibliografia. Pozostałe kryteria odnoszą się do selekcji stron internetowych związanych z ich tematyką, zawartością treściową, sposobem dostępu.

Następna decyzja, jaka zapadła przy projektowaniu roboczej bazy zasobów internetowych to wybór klasyfikacji. Przyjęto schemat złożony z dwóch elementów opartych na Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej – zdecydowano o zastosowaniu w opisie przedmiotowym symboli UKD i odpowiadających im terminów indeksowych. Wybór UKD podyktowany był jej powszechną międzynarodową znajomością i uniwersalnym zastosowaniem, ale nie tylko. Wprowadzanie opisu przedmiotowego odbywa się za pomocą terminów indeksowych, które ciągną za sobą symbole UKD. Wyszukiwanie jest możliwe poprzez terminy indeksowe i symbole UKD. Taki sposób opracowania rzeczowego poprzez ściśle określony zestaw terminów indeksowych prowadzących do symboli UKD opierał się również na przesłance, że świeżo przeszkolony pracownik w zakresie jakiegokolwiek klasyfikacji wymaga stałego

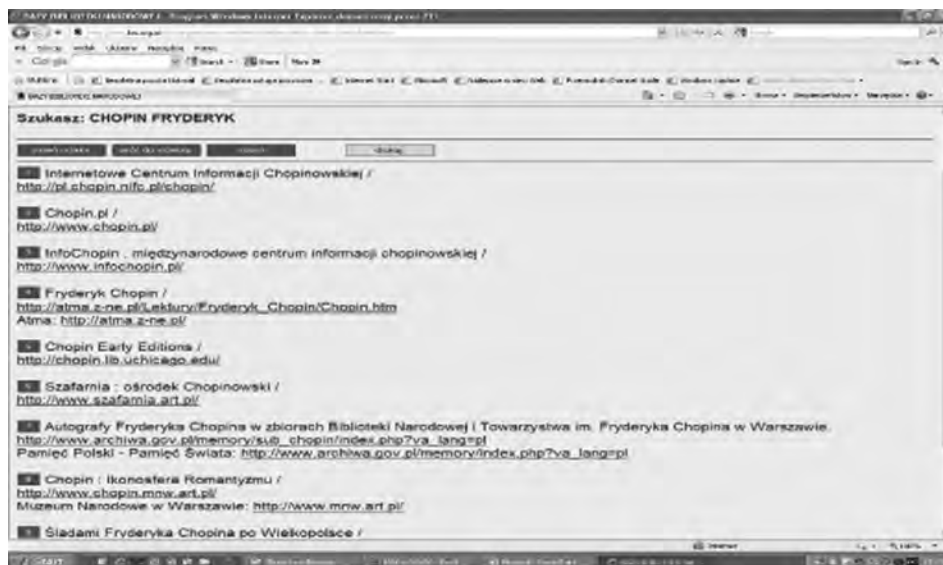
nadzoru i szkolenia, a potem zaczyna myśleć już jak „bibliotekarz”, a nie użytkownik. Natomiast przyjęcie metody opracowania dokumentów poprzez stały zestaw terminów indeksowych umożliwia szybkie i poprawne klasyfikowanie dokumentów, a wyszukiwanie jest zbliżone do metod jakimi posługuje się zwykły użytkownik. Przewidziano również możliwość wprowadzania nowych terminów³.

Wszystkim tym ustaleniom i założeniom przyświecał jeden cel jak najbliżej użytkownika i jego sposobu myślenia.

Efektem tych wszystkich opisanych powyżej działań jest już dostępna za pośrednictwem witryny Biblioteki Narodowej „Baza zasobów internetowych z zakresu nauk humanistycznych, ekonomicznych i społecznych”⁴. Od momentu wprowadzenia pierwszych metadanych baza jest wykorzystywana przez pracowników Zakładu Informacji Naukowej Biblioteki Narodowej do udzielania informacji użytkownikom. Atuty tej bazy to przede wszystkim:

- dobór materiału, za który jest odpowiedzialny zespół doświadczonych infobrokerów,
- zasady rejestracji i klasyfikacji ustalone w oparciu o doświadczenia infobrokerów.

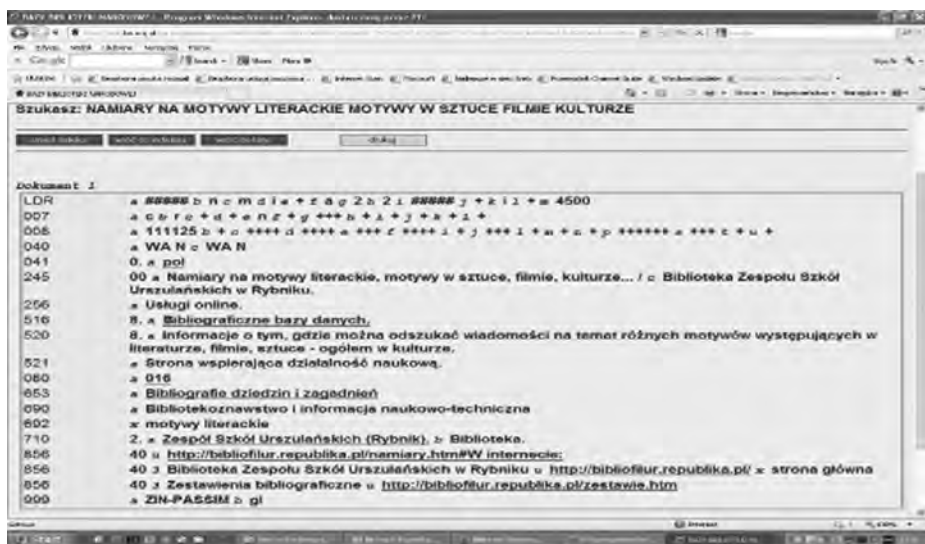
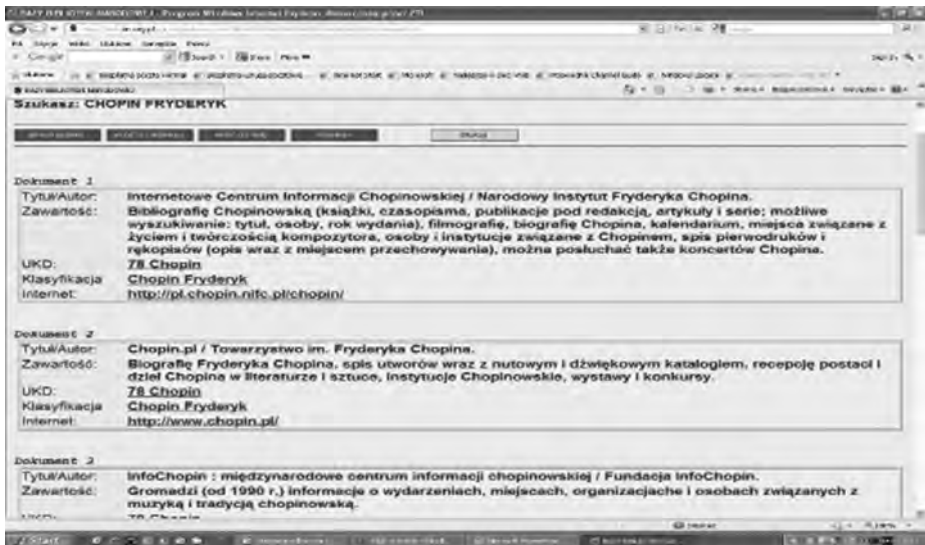
Poniżej kilka przykładów udogodnień zastosowanych w bazie i ciekawych zasobów wyszperanych przez infobrokerów. Już na pierwszym etapie wyszukiwania otrzymujemy tytuły dokumentów wraz z linkiem do zasobów, co pozwala od razu na wejście do dokumentu, bardziej dociekliwi mogą dalej rozwijać metadane i dopiero po ich weryfikacji decydować się na oglądanie zasobu.

³ Zob. Michalska, M. M. *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta w ramach projektu SYNAT część PASSIM, XIV Ogólnopolskie Warsztaty JHP BN i UKD*, Biblioteka Narodowa, 11 maja 2012 r.

<http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/ukd/materialy-warsztatowe>

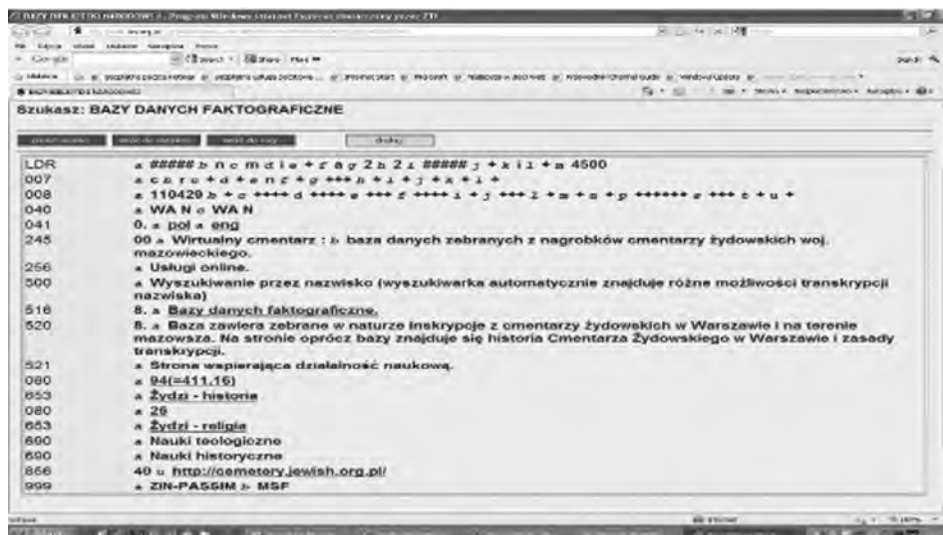
⁴ Zob. <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=53>.

- Obecnie w bazie są dostępne między innymi:
- strony archiwów, muzeów, bibliotek,
 - zasoby bibliotek cyfrowych,
 - wydawnictwa niezależne,
 - publikacje branżowe,
 - katalogi bibliotek,
 - zestawienia bibliograficzne,
 - bazy danych tworzone zarówno przez biblioteki, ośrodki naukowe, jak i ludzi zgłębiających ciekawe zagadnienia,

• oraz przede wszystkim zasoby wyszukiwane pod wpływem i na potrzeby użytkowników takie jak „Namiary na motywy literackie ...” czy „Wirtualny cmentarz”.

Zapraszamy do korzystania z bazy i prosimy o wszelkie uwagi⁵, które pozwolą nam doprecyzować lub zmienić przyjęte założenia.

Bibliografia:

Cisek, S. *Nauka 2.0: nowe narzędzie komunikacji naukowej*. [dok. elektr.]. 2008, http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/11098/1/Cisek_in_na_swiecie_eng.pdf.

Cisek, S. Weblogi – nowe narzędzie komunikacji w nauce. W: *Zarządzanie informacją w nauce*. Pod red. D. Pietruch-Reizes. Katowice 2008, s. 170-177.

Cisek, S., Sapa, R. *Komunikacja naukowa w Internecie – mity i rzeczywistość*. [dok. elektr.] 2006, http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/9148/1/cisek_sapa_2006.pdf.

Classification and Ontology. Formal Approaches and Access to Knowledge. Proceedings of the International UDC Seminar 19-20 September 2011, The Hague: Ergon Verlag, 2011.

Cwalina, W. Generacja Y – ponury mit czy obiecująca rzeczywistość. W: *Internet. Fenomen społeczeństwa informacyjnego*. Red. T. Ząsepa. Częstochowa, 2001.

Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1. <http://dublincore.org/documents/dces/>.

Format MARC 21 rekordu bibliograficznego wraz z zasobem – adaptacja dla systemu MAK. Warszawa 2008.

Kanczak, A., Szoltyś, K. *Czy w bibliotece XXI wieku jest miejsce dla bibliotekarza?* [dok. elektr.]. 2006, <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/sesja4ref2.pdf>.

⁵ Uwagi prosimy kierować na adres m.michalska@bn.org.pl lub d.szczuchowska@bn.org.pl.

- McIlwaine, I.C. *The Universal Decimal Classification. A guide too its use*, The Hague: UDC Consortium, 2007.
- MARC 21 Format for Bibliographic Data*. <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/ecbdhome.html>.
- Maksymowicz, A. *E-generacja*, [online], <http://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty/0037/cz5-r51.pdf>.
- Nahotko, M. *Metadane jako narzędzie opracowywania dokumentów elektronicznych*. [dok. elektr.] 2003 <http://nahotko.webpark.pl/ibinuj.html>.
- Nahotko, M. Bibliotekarze cyfrowi w środowisku cyfrowej nauki, biblioteki i cyfrowej publikacji. *Biuletyn EBIB* 2006 nr 10, <http://www.ebib.info/2006/80/a.php?nahotko>.
- Nahotko, M. *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej infrastrukturze nauki*. Warszawa 2010.
- PN-N-01152-13:2000 Opis bibliograficzny. Dokumenty elektroniczne.
- Roszkowski, M. Rola dziedzinowych systemów hipertekstowych w zarządzaniu informacją w nauce. W: *Zarządzanie informacją w nauce*. Pod red. D. Pietruch-Reizes. Katowice 2008, s. 149-157.
- Sanetra, K. *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu elektronicznego*. Warszawa 2003.
- Skórka, S. *Architektura informacji, czyli stare wino w nowej butelce, Konspekt* [online], 2004 nr 19.
- Skórka, S. „Najpierw użytkownik, potem technologia” – czyli zadania architekta informacji w bibliotece. W: *Biblioteka klucz do sukcesu użytkowników*. Red. M. Kocójowa, *ePublikacje Instytutu INiB UJ*, ser. III, nr 5. Kraków 2008, s. 218-224.
- Skórka, S. *Użytkownicy systemów hipertekstowych. Strategie poszukiwania informacji w edukacyjnym serwisie internetowym*. Kraków 2006.
- Słowiński, R. Internetowa przestrzeń nauki. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 2005, z. 2 (164), s. 191-213.
- Sosińska-Kalata, B. *Modele organizacji wiedzy w systemach wyszukiwania informacji o dokumentach*. Warszawa 1999.
- Sosińska-Kalata, B. *Podręcznik UKD dla bibliotekarzy i pracowników informacji*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1995.
- Sosińska-Kalata, B. *Struktury klasyfikacyjne w organizacji zasobów informacyjnych Internetu, III Krajowa Konferencja pt. Multimedialne i Sieciowe Systemy Informacyjne*. Wrocław 2002.
- Szczygłowska, L. „Cybrary” to wciąż biblioteka. [dok. elektr.] 2006, <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/sesja2ref2.pdf>.
- Święćkowska, T. Dostęp do wiedzy wobec rozwoju rynku publikacji cyfrowych. Zagrożenia i nadzieje. W: *Społeczeństwo informacyjne i jego technologie*. Pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, K. Majerskiej i W. Glińskiego. Warszawa 2004, s. 41-56.
- Turowska, T., Hys, J., Kwiatkowska, J. (oprac.): *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta. Wydanie skrócone dla bieżącej bibliografii narodowej i bibliotek publicznych*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2007.
- Ungurian, O. *Wprowadzenie do uniwersalnej klasyfikacji dziesiątej*. Warszawa 1970.
- Wojciechowski, J. *Biblioteka w komunikacji publicznej*. Warszawa 2010.

Hanna Jamry

*Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. E. Smolki w Opolu
Zespół ds. Bibliografii Regionalnej przy ZG SBP*

BIBLIOGRAFIE REGIONALNE W INTERNECIE, PRZEGLĄD STRON WWW BIBLIOTEK PUBLICZNYCH W POLSCE

Nowe możliwości udostępniania informacji o zbiorach jakie stworzył Internet spowodowały, że wiele bibliotek zaprzestało wydawania bibliografii regionalnych w formie tradycyjnej i udostępniło je na swoich stronach WWW.

Dwa lata temu przygotowano przegląd 33 bibliografii regionalnych, opracowywanych przez biblioteki publiczne, pokazywanych w Internecie. W pracy wykorzystano spis bibliografii regionalnych w Polsce zamieszczony na stronie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (stan na lipiec 2009), przygotowany przez Marzenę Przybysz.

Przyjrzano się bibliografiom regionalnym w Internecie opracowywanym przez 33 biblioteki publiczne w Polsce – 17 wojewódzkich i 16 miejskich i miejsko-powiatowych (Biała Podlaska, Białystok, Brodnica, Bydgoszcz, Cieszyn, Gdańsk, Katowice, Kędzierzyn-Koźle, Kielce, Kolbuszowa, Kraków, Kutno, Lublin, Łódź, Nowy Sącz, Olkusz, Olsztyn, Opole, Piła, Piotrków Trybunalski, Płock, Poznań, Radom, Rzeszów, Sieradz, Szczecin, Tarnów, Toruń, Turek, Wałbrzych, Warszawa, Wrocław, Zielona Góra)¹.

Analizując bibliografie starano się odpowiedzieć na następujące pytania:

1. *Jak nazywamy bibliografię regionalną w Internecie?*
2. *Jaki jest dostęp do bibliografii na stronie www biblioteki?*
3. *Czy w sposób przystępny opracowana jest informacja o bibliografii?*
4. *Jakimi kryteriami wyszukiwawczymi dysponują użytkownicy?*
5. *Czy zrozumiała jest terminologia bibliograficzna?*
6. *Czy nawigacja po bazie jest łatwa?*

¹ Zainteresowanych odsyłam do dwóch publikacji, w których zamieszczono spisy bibliografii regionalnych w Internecie:

Gawroński, A., Dynkowski, M. „Elektroniczne” bibliografie regionalne – nowa jakość? W: *Wokół bibliotek i bibliotekarstwa. Księga Jubileuszowa dedykowana Janowi Wołoszowi*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2005, s. 93-102.

Wesołowska, S. Bibliografia regionalna w Internecie. W: *Nowe technologie w bibliotekach publicznych. Materiały z VIII ogólnopolskiej konferencji pt. „Automatyzacja bibliotek publicznych”*, Warszawa, 26-28 listopada 2008 r. Warszawa: Wydaw. SBP, 2009, s. 112-121.

Wyniki analizy nie nastrajały optymistycznie. Okazało się, że prawie każda biblioteka udostępniająca bibliografię regionalną w Internecie robi to inaczej.

Już w samej nazwie bibliografii regionalnej nie byliśmy zgodni. W 1/3 bibliotek funkcjonowała ona pod tytułem: bazy bibliograficznej, katalogu bibliografii, kartoteki regionalnej, regionu czy systemu bibliografii regionalnej.

Dostęp do bibliografii bezpośrednio z paska menu górnego lub bocznego oferowało tylko osiem bibliotek. W pozostałych odnalezienie bibliografii regionalnej stanowiło nie lada wezwanie dla użytkownika.

Przystępnie opracowaną informację o bibliografiach (ile rekordów obejmuje baza, od kiedy rejestrowane są dokumenty, jaki jest ich zakres i zasięg, formy opracowywanych dokumentów itd.) zamieściło 7 bibliotek, prawie połowa bibliografii nie posiadała żadnej informacji o bibliografii.

Najwięcej kontrowersji wzbudziło użycie w bibliografiach ponad 100 nazw kryteriów wyszukiwawczych (wiele z nich przeznaczonych jest wyłącznie dla bibliotekarzy).

Oprócz ilości nazw zwracała uwagę nieczytelność nazewnictwa. Użytkownik korzystający z bibliografii w Internecie, pozbawiony bezpośredniej pomocy bibliotekarza, miałby trudność ze zrozumieniem, co kryje się pod terminem „nazwa korporatywna”, „tytuł ujednolicony”, „tytuł wydawnictwa ciągłego”, „tytuł czasopisma z cytaty”, nie mówiąc już o terminach, występujących na szczęście sporadycznie, jak „numer rekordu wzorcowego działu” czy „numer systemowy”.

Przegląd bibliografii regionalnych na stronach WWW bibliotek przedstawiono w Kielcach na 27. spotkaniu Zespołu do spraw Bibliografii Regionalnej przy ZG SBP i zakończono następującymi wnioskami:

1. Ujednolicenie nazw bibliografii.
2. Zamieszczenie informacji o bazie i korzystaniu z jej zasobów.
3. Ograniczenie kryteriów wyszukiwawczych.
4. Ujednolicenie nazw indeksów wyszukiwawczych.
5. Widoczne wejście do bazy ze strony głównej biblioteki.

Kieleckie spotkanie bibliografów powołało zespół w składzie: Krystyna Kasprzyk (WBP – Kraków), Bożena Lech-Jabłońska (WBP – Lublin), Agnieszka Magiera (Biblioteka Śląska – Katowice) i Hanna Jamry (WBP – Opole), który przygotował propozycję schematu prezentowania bibliografii regionalnej na stronach WWW. Zespół kierował się przede wszystkim dobrem odbiorcy, czyli w miarę prostą i rozumiałą terminologią i wyjaśnieniami.

Wyniki prac zespołu przedstawiono na ubiegłorocznym 29. spotkaniu Zespołu w bibliotece łódzkiej. Zaproponowano, by w nazwie występowało słowo bibliografia oraz nazwa geograficzna: regionu, województwa, powiatu, miasta itp. Informacja o bibliografii powinna zawierać następujące elementy: nazwę, instytucję sprawczą, zakres tematyczny, zasięgi terytorialny i chronologiczny oraz sformułowanie „Baza jest częścią ogólnopolskiego systemu bibliografii regionalnych, które pełnią funkcję

uzupełniająca w odniesieniu do narodowych wykazów publikacji”. Ponadto (jako elementy nieobowiązkowe) można zamieścić zasady zastosowanej selekcji materiałów, informację o możliwościach wyszukiwawczych i sposobie korzystania z bazy.

Zespół zaproponował również jakimi kryteriami wyszukiwawczymi powinien dysponować użytkownik, które z nich są obowiązkowe. Przygotowano propozycję nazw kryteriów wyszukiwawczych.

	Wzorzec	Przykład
Nazwa bibliografii	Bibliografia + nazwa geograficzna	Bibliografia Pomorza Gdańskiego Bibliografia Województwa Opolskiego Bibliografia Tarnowa
Legenda powinna zawierać następujące elementy:	<p>Nazwa</p> <p>Instytucja sprawcza</p> <p>Zakres tematyczny</p> <p>Zasięg terytorialny</p> <p>Zasięg chronologiczny</p> <p>Dobór materiałów</p> <p>*Zasady selekcji</p> <p>Sformułowanie:</p> <p><i>„Baza jest częścią ogólnopolskiego systemu bibliografii regionalnych, które pełnią funkcję uzupełniającą w odniesieniu do narodowych wykazów publikacji”</i></p> <p>*Informacja o możliwościach wyszukiwawczych</p> <p>*Sposób korzystania z bazy</p> <p>Wzorzec</p>	<p>Bibliografia Województwa Świętokrzyskiego opracowywana jest w Dziale Informacji i Bibliografii Regionalnej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach.</p> <p>Jej zakres tematyczny jest wszechstronny, uwzględnia materiały z wszystkich dziedzin wiedzy, dotyczące w swojej treści województwa kieleckiego – obecnie świętokrzyskiego, daje jego pełny obraz historyczny i współczesny.</p> <p>Obejmuje lata od 1999 r. do chwili obecnej. Roczniki 1945-1998 są dostępne w postaci wydanych tomów bądź udostępnione w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej.</p> <p>Rejestruje materiały publikowane w prasie ogólnopolskiej, regionalnej i lokalnej, książki i ich fragmenty, mapy itp.</p> <p>*Wobec niemożliwości zarejestrowania wszystkich dokumentów o regionie zastosowano selekcję. Baza nie uwzględnia zapowiedzi imprez, materiałów interwencyjnych, informacji dotyczących życia codziennego itp.</p> <p>Baza jest częścią ogólnopolskiego systemu bibliografii regionalnych, które pełnią funkcję uzupełniającą w odniesieniu do narodowych wykazów publikacji.</p> <p>* Czytelnicy mogą posługiwać się następującymi kryteriami wyszukiwawczymi:</p> <p>autor , tytuł itp.</p> <p>Indeks zamieszczony obok okna wyszukiwawczego umożliwia dokładniejsze sprecyzowanie wyszukiwania.</p> <p>* Znalezione opisy bibliograficzne można zapisać w postaci kolekcji dokumentów na dysku komputera lub wydrukować. W tym celu należy...</p> <p>Elementy nieobowiązkowe</p>

Kryteria wyszukiwawcze	Autor	*Miejsce wydania
	Tytuł	*Wydawca
	Czasopismo	*Klasyfikacja regionalna
	Seria/Cykl	
	Temat	
	Słowo dowolne z opisu bibliograficznego	
	Rok	

* Elementy nieobowiązkowe

Nikt z twórców bibliografii regionalnych nie zgłosił uwag do tej propozycji.

Po dwóch latach przeanalizowałam czy nastąpiły jakieś zmiany w sposobach prezentacji bibliografii regionalnych na stronach internetowych. Problem okazał się chyba trudny do rozwiązania, ponieważ tylko 15% bibliotek dokonało jakichkolwiek zmian w sposobach pokazywania bibliografii. (Nadmienię, że w zmianach najbardziej aktywne były biblioteki członków zespołu, który przygotował propozycje).

Nazewnictwo – tu sytuacja wygląda najlepiej. Trzy biblioteki zmieniły bądź uzupełniły nazwę – Bibliografia Pomorza Gdańskiego i Środkowego, Bibliografia Małopolski, Bibliografia regionalna Dolnego Śląska. Co prawda dalej na stronach internetowych funkcjonują nazwy: katalog bibliografii regionalnej, kartoteka regionalna, regionalia, region, ale dotyczy to tylko 4 spośród 33 bibliografii.

Legenda – cztery biblioteki uzupełniły informację o bibliografii cieszyńskiej, małopolskiej, lubelskiej i opolskiej. Na 12 stronach WWW nie ma żadnej informacji o bibliografii, jej zakresie, zasięgach itp.

Kryteria wyszukiwawcze zostały ograniczone w pięciu bibliografiach (jedna z bibliotek chwalebnie zrezygnowała z 22 kryteriów wyszukiwawczych do 7). Średnio użytkownik ma do dyspozycji 8 kryteriów wyszukiwawczych.

Na zmianę nazw kryteriów wyszukiwawczych (zaleconych przez zespół) zdecydowały się 4 biblioteki.

Ułatwiło wejście do bazy 7 bibliotek, w przypadku dwóch bibliografii ścieżka dostępu została niestety wydłużona.

Przedstawiona analiza prowadzi do dwóch refleksji. Bibliografowie, którzy z natury rzeczy są osobami dokładnymi i precyzyjnymi, w sprawach wydawałoby się oczywistych jak terminologia, kryteria wyszukiwawcze czy dostępność bibliografii jakoś nie potrafią tych atrybutów spożytkować. Pamiętajmy, że korzystający z bibliografii w Internecie są pozbawieni naszej pomocy, muszą poruszać się po tym obszarze sami. Niech więc będzie to źródło informacji łatwe w obsłudze i przyjazne dla czytelnika.

Ale nie tylko w terminologii i nawigacji po bazie upatruję niedoceniaenia internetowych bibliografii jako źródła informacji o regionie. Jest takie niemieckie powiedzenie „Skromność jest cnotą, ale bez niej zachodzi się dalej”. I jest w tym wiele prawdy.

Promocja bibliografii regionalnej, jako produktu przygotowanego od początku do końca przez bibliotekę, jest słaba. Bazy bibliograficzne na stronach WWW bibliotek są w większości mało widoczne. Jak słusznie zauważono podczas dyskusji, w czasie tegorocznej październikowej konferencji w Lublinie dotyczącej bibliografii regionalnej w komunikacji publicznej, bibliografia nie mieści się w pjarze biblioteki, a bibliografowie nie potrafią się „przebić” ze swoją ofertą. Na zakończenie konferencji Zespół do spraw Bibliografii Regionalnej przy Zarządzie Głównym SBP zaproponował przygotowanie informacji o dostępności bibliografii regionalnych w Internecie adresowanej do dyrekcji bibliotek z prośbą o wsparcie i przychylność.

Dariusz Florek

Białogardzka Biblioteka Publiczna

ROZWÓJ INTEGRACYJNYCH FUNKCJI SYSTEMÓW BIBLIOTECZNYCH W POWIECIE BIAŁOGARDZKIM. PRZYGOTOWANIA BIBLIOTEKI DO WDROŻENIA NOWEGO SYSTEMU BIBLIOTECZNEGO

Potrzeba zmiany systemu obsługi bibliotecznej czytelników w Bibliotece białogardzkiej wynikała z braku możliwości dostosowania używanego w tamtym czasie systemu MAK opartego na środowisku DOS-owym. Nadzieje na możliwą zmianę tego stanu zostały rozwiane podczas konferencji organizowanej w listopadzie 2008 r. w Bibliotece Narodowej. Padło wówczas stwierdzenie o zaniechaniu prac nad nowym systemem MAK 5.0, ponieważ zostanie przygotowany nowy system MAK+, który miał w założeniu upowszechnić informatyzację wszystkich bibliotek publicznych, które do tego czasu nie stosowały nowoczesnych technik zarządzania zbiorami oraz obsługi czytelników. Jednocześnie w czasie konferencji zostało zaprezentowanych wiele rozwiązań systemowych dla bibliotek publicznych już istniejących i działających w wielu instytucjach.

Podstawową barierą we wdrożeniu odpowiedniego systemu były jak zwykle w takim przypadku finanse. Za nim jednak biblioteka przystąpiła do organizowania środków pieniężnych na zakup odpowiedniego oprogramowania zdecydowaliśmy, że chcemy bliżej zapoznać się z możliwościami różnych programów i ich zastosowaniem w praktyce na przykładzie kilku bibliotek publicznych, które takie oprogramowanie stosowało u siebie. Na przełomie stycznia i lutego 2009 r. w bibliotece odbyły się prezentacje kilku systemów komputerowych obsługujących pracę biblioteki dla bibliotekarzy bibliotek publicznych działających na terenie powiatu białogardzkiego. W czasie tych prezentacji po wielu rozmowach bibliotekarze doszli do wspólnego stanowiska, że należy wdrożyć system, który swymi możliwościami spełni kilka założeń. System musi być łatwy w obsłudze, przyjazny dla bibliotekarza, spełniać funkcję pracy w sieci wszystkich bibliotek powiatu (wszystkie bazy katalogowe bibliotek muszą być dostępne w Internecie w katalogu rozproszonym dla

czytelników z całego powiatu, system powinien obsługiwać dowolnego czytelnika z powiatu w każdej bibliotece bez zbędnej biurokratyzacji – wspólna karta czytelnika, różne bazy).

Po tych kilku prezentacjach postanowiliśmy, że przed podjęciem decyzji zapoznamy się w miejscach użytkowania prezentowanych programów z ich zaletami i wadami. Odwiedziliśmy kilka bibliotek, które miały na wyposażeniu prezentowane wcześniej systemy i zadawaliśmy szczegółowe pytania na temat ich funkcjonowania w tych placówkach, a także zadowolenia ze współpracy z tymi systemami, postrzegania ich przez bibliotekarzy oraz czytelników. Po tych wyjazdach zdecydowaliśmy się dokonać wyboru i padło na system SOWA 2 / MARC 21 firmy Sokrates.

W okresie od marca do maja 2009 r. prowadzone były negocjacje z zarządem powiatu białogardzkiego na temat sfinansowania zakupu pakietu wdrożeniowego SOWA 2 / MARC 21 dla systemu powiatowego bibliotek publicznych powiatu białogardzkiego. Uzgodniono sfinansowanie ze środków powiatu białogardzkiego I etapu wdrażania systemu SOWA 2 we wszystkich bibliotekach publicznych (miejskich i gminnych) powiatu białogardzkiego w jednym czasie, dzięki temu wszystkie biblioteki przystąpiły do wprowadzania i opracowywania zbiorów bibliotecznych. Jednocześnie organizatorzy bibliotek gminnych zobowiązali się do pokrycia pozostałych kosztów związanych z uruchomieniem projektu, jak i późniejszym jego utrzymaniem.

Po podpisaniu umowy z firmą Sokrates biblioteka zorganizowała szkolenia dla wszystkich bibliotekarzy powiatu białogardzkiego z obsługi formatu MARC 21, niezbędnego do opanowania przed wprowadzeniem systemu SOWA 2. Pod koniec czerwca przeprowadzono pierwsze z dwóch zaplanowanych szkoleń dotyczących obsługi systemu SOWA 2 prowadzone w bibliotece przez L. Masadyńskiego. W lipcu dokonano retrokonwersji baz księgozbioru biblioteki z systemu MAK BN do formatu MARC 21, po czym nastąpiło zamknięcie baz i wysłanie ich do Sokratesa. W sierpniu 2009 r. dokonano uruchomienia baz katalogowych biblioteki w systemie SOWA 2. W późniejszym okresie wielokrotnie prowadzone były szkolenia indywidualne dla bibliotekarzy z terenu powiatu z obsługi bieżącej systemu. W maju 2011 r. nastąpił koniec retrospektywnego wprowadzania katalogów udostępnianego księgozbioru do SOWY 2 w bibliotekach w Białogardzie, Tychowie i gminie Białogard. Na przełomie września i października uzgadniano przygotowania do wdrożenia II etapu systemu SOWA 2 dla gminy Białogard i miasta Białogard i Tychowa. Miasto Karlino dołączy w późniejszym terminie. Pod koniec października podpisano umowy na nowe elementy systemu, a w listopadzie 2011 r. zorganizowano w Pomianowie szkolenie z obsługi nowych elementów systemu (obsługa czytelników wypożyczalni, czytelnicy i skontrum). W grudniu

uruchomiono nowe elementy systemu w celu przypisania do niego czytelników, a 2 stycznia 2012 r. nastąpił pierwszy dzień obsługi czytelników bibliotek powiatu białogardzkiego w systemie SOWA 2.

Stan obecny wygląda następująco. Trzy biblioteki: w Białogardzie, Tychowie i gminie Białogard funkcjonują w pełnym zakresie obsługi czytelnika w swoich bibliotekach, biblioteka w Karlinie dołączy do obsługi czytelniczej w późniejszym okresie. Wszystkie katalogi są udostępnione dla czytelników online w multiwyszukiwarce. Ponadto nasze bazy są dostępne niezależnie dla czytelników, którzy chcą dokonać pewnych transakcji bibliotecznych. Firma Sokrates umożliwia również wymianę informacji o zasobach pomiędzy bibliotekami pracującymi w SOWIE na terenie całego kraju. Program umożliwia także zamieszczenie w bazach biblioteki zdigitalizowanych zbiorów rzadkich oraz połączenie baz poszczególnych bibliotek z bazami bibliotek cyfrowych. Planujemy w najbliższym czasie przystąpienie do Zachodniopomorskiej Systemu Informacji Regionalnej i Naukowej (ZSIRENa), zamieszczenie swoich baz i katalogów online w Rozproszonym Katalogu Centralnym Bibliotek województwa zachodniopomorskiego (RoK@Bi) oraz udostępnienie naszych zdigitalizowanych zbiorów specjalnych w Zachodniopomorskiej Bibliotece Cyfrowej „Pomerania”.

Szykujemy się także do aktywnego uczestnictwa w inicjatywach firmy Sokrates, tj. do udziału w Konsorcjum SOWY oraz przystąpiliśmy do portalu w.bibliotece.pl. Decyzja o wdrożeniu systemu SOWA 2 pozwoliła nam rozwiązać wiele problemów związanych z organizacją i funkcjonowaniem bibliotek w powiecie białogardzkim. Biblioteki dostały narzędzie pracy, dzięki któremu mają skatalogowane elektronicznie zbiory, mają też możliwość zaistnienia ze swoimi zbiorami w sieci, co jest już dziś standardem. Efektem dodatkowym jest możliwość polecenia brakującej książki ze zbiorów sąsiedniej biblioteki i udostępnienie jej swojemu czytelnikowi dzięki istnieniu sieci powiatowej, prezentację swoich zbiorów w Konsorcjum SOWA, korzystanie z doświadczeń i zasobów innych bibliotek pracujących w tym systemie. Nam umożliwia z kolei kontrolę nad pracą bibliotek w powiecie w ramach jednolitych, wysokich standardów obsługi czytelnika oraz ujednoliconych zasad katalogowania zbiorów i zarządzania nimi.

Anna Miklas

Biblioteka Publiczna w dzielnicy Mokotów m.st. Warszawy

SYSTEM BIBLIOTECZNY MATEUSZ (NA PRZYKŁADZIE FUNKCJONOWANIA W BIBLIOTECE PUBLICZNEJ MOKOTÓW)

System został napisany na potrzeby Biblioteki Publicznej Dzielnicy Warszawa-Bemowo w latach 2003-2006. Jego autorami są pracownicy tejże biblioteki – Mirosław Domański oraz służący pomocą merytoryczną i opracowaniem instrukcji, Marcin Oyrzanowski. Można więc powiedzieć, że MATEUSZ napisany jest dla użytkowników biblioteki przez bibliotekarzy, czyli tych którzy najlepiej wiedzą jakie rozwiązania mogą usprawnić codzienną pracę przy obsłudze czytelników i księgozbioru. Program jest w pełni przystosowany do procedur stosowanych w sieci bibliotek publicznych. W swojej pracy MATEUSZ opiera się na bazie danych formatu SQL. Funkcjonuje jako system rozproszony. Myślę, że jest interesującą alternatywą dla bibliotek szukających nowoczesnego i kompleksowego systemu bibliotecznego.

W Dzielnicy Mokotów prace nad dostosowaniem MATEUSZA do potrzeb naszej Biblioteki Publicznej zostały rozpoczęte w 2005 r., a już na przełomie 2006/2007 pierwsze placówki pracowały w tym systemie. W chwili obecnej we wszystkich 27 placówkach funkcjonuje system biblioteczny MATEUSZ. Na dzień dzisiejszy używamy już jego kolejnej wersji 4.00 /PRO+Mifare.

MATEUSZ – moduł o takiej samej jak system nazwie, jest częścią służącą do rejestracji wypożyczeń materiałów bibliecznych oraz prowadzenia i utrzymywania centralnej bazy danych czytelników.

Moduł KASIA służy do katalogowania różnych typów dokumentów bibliecznych, a także do innych czynności związanych z opracowywaniem zbiorów.

Witamy w module MATEUSZ

Jasno opisane pola, w które bibliotekarz wpisuje dane bardzo usprawniają zapis Czytelnika do biblioteki. Jego karta biblieczna jest ważna we wszystkich placówkach danej dzielnicy, zamiast niej można też wykorzystać kartę

zblizeniową w standardzie MIFARE – karty miejskie lub legitymacje studenckie. Konta Czytelników wyróżnione są kolorystycznie w zależności od ich rodzaju, np. kolor zielony dla kont pracowniczych, różowy dla tzw. kont Wydłużonych. Na koncie czytelniczym można znaleźć informacje o wysłanych monitach i pognagleniach telefonicznych, sprawdzić ile wynosi kara dla czytelnika za wszystkie przetrzymane w danej placówce książki. Jeśli czytelnik przetrzymuje pozycje jego konto zostaje automatycznie zablokowane.

Moduł Wypożyczania zgodnie z nazwą umożliwia wypożyczanie oraz prolongatę i zwrot pozycji w danej placówce, jak również kontrolę stanu konta i historii wypożyczeń czytelnika we wszystkich placówkach biblioteki. Dzięki funkcji Czasopisma można wypożyczać pozycje bez kodów kreskowych. Aby z dziennej statystyki nie umknęły takie liczby jak ilość odwiedzin w bibliotece, udzielonych informacji oraz udostępniania na miejscu różnego typu materiałów bibliotecznych, zamiast kropek stawianych dotąd pracownicy na karteczkach przez bibliotekarki, w systemie MATEUSZ pojawiły się ikony liczników. Dzięki nim fakt odwiedzin czytelnika lub udzielenia informacji zostaje odnotowany i policzony przez system.

W programie istnieje tzw. Konto specjalne. Umieszczamy tam pozycje w zależności od aktualnego (nietypowego) statusu na jednym z kont: (U intrologatora, W naprawie, Na zapleczu, Zagubione, Skradzione, Braki względne, W magazynie, Nieściągalne, Zniszczone, W schowku). Informacje te są widoczne w katalogach komputerowych.

Dokumenty udostępniane na miejscu można zarejestrować na koncie czytelnika poprzez moduł Czytelnia. Moduł Katalog pozwala na przeszukiwanie katalogu placówki, w której bibliotekarz korzysta z systemu oraz dokonanie rezerwacji poszukiwanych przez czytelnika pozycji. Opis katalogowy wyświetla się w postaci rekordu zawierającego dane bibliograficzne i biblioteczne, w tym sygnaturę oraz uwagi o dostępności i ewentualnych rezerwacjach, zilustrowane kolorowym emoticonem określającym status dokumentu.

Moduł Internet umożliwia rejestrację użytkowników korzystających z Internetu oraz kontrolowanie ruchu na stanowiskach internetowych i naliczanie opłat.

Moduł Statystyka wykorzystywany jest do drukowania raportów: statystyka dzienna, miesięczna i roczna. Mamy też zakładkę obsługującą protokoły ubytków, darów, ekwiwalentów, przy pomocy narzędzi pomocniczych automatyzujących ten proces.

Kolejny z modułów – Kwitariusz służy do pobrania i zwrotu kaucji, pobierania kar oraz sporządzanie wydruków dla rozliczeń z księgowością biblioteki. Moduł MATEUSZ umożliwia również drukowanie kodów kreskowych powiązanych z numerami inwentarzowymi poszczególnych pozycji.

W kolejnej zakładce Historia, można sprawdzić historię danej pozycji wraz z informacjami o tytule, liczbie wypożyczeń i aktualnym statusie pozycji.

W zakładce Ubytki można stworzyć zestawienia przetrzymanych pozycji wraz z informacjami o okresie przetrzymania i liczbie wystawionych monitów oraz drukować gotowe do wysłania upomnienia. Z kolei spis kontrolny księgozbioru przeprowadzany jest za pomocą czytnika kodów kreskowych, co znacznie ułatwia i przyspiesza przebieg skontrum.

Przejdźmy do KASI – modułu katalogowania

Możemy tu pobierać, tworzyć i modyfikować elektroniczne wersje faktur zakupionych dokumentów bezpośrednio ze strony internetowej dostawcy, jak również pobierać skany okładek. System pozwala także na wprowadzenie przez bibliotekarza papierowej wersji faktur.

W zakładce Akcesje można przejrzeć i sprawdzić, czy dane dotyczące poszczególnych akcesji zostały poprawnie wprowadzone. Graniczne numery akcesji z ewentualnymi błędami wyświetlone są na czerwono. Przy akcesji kończącej dany miesiąc podawana jest ogólna wartość zakupów/darów w danym miesiącu, egzemplarze sumarycznie ogółem oraz z rozbiciem na poszczególne rodzaje statystyczne. Przy pozyskiwaniu nowych opisów dokumentów moduł KASIA sprawdza Centralną Bazę Opisów (bazę prowadzoną przez Centrum Informatyczne Biblioteki Publicznej w dzielnicy Mokotów m.st. Warszawy) i/lub bazy lokalne, pod kątem sczytanego kodu kreskowego z pozycji lub wpisanego ręcznie numeru ISBN. Jeśli rekord nie zostanie odnaleziony przeszukiwane są bazy zewnętrzne, udostępnione w wyszukiwarce KaRo lub MATEUSZ. Możliwe jest również pozyskiwanie rekordu MARC bezpośrednio z pliku w formacie ISO. Istnieje też możliwość przejmowania opisów z serwerów bibliotek z całego świata. Możemy także podwijać bazy zewnętrzne do programu, np. bazy Przewodnika Bibliograficznego BN, oraz przejmować dane inwentarzowe z dokumentów z programu MAK, z baz prowadzonych w formacie XML, jak również importować bazy z systemów ALEPH, LIBRA, SOWA 2. Jeśli w przeszukiwanych bazach nie ma właściwego opisu to tworzymy rekord z autopsji w szablonie wybranym z listy. Szablon dokumentu katalogowanego jest zgodny z formatem MARC 21.

Do każdego rekordu można w poszczególnych placówkach dodawać nowe egzemplarze, modyfikować już istniejące lub je usuwać. Moduł Scalanie umożliwia łączenie rekordów znajdujących się w Centralnej Bazie Opisów.

W module Skanowanie program współpracuje ze skanerem podłączonym do komputera, co pozwala na skanowanie okładki i po edycji powiązanie jej z odpowiednim opisem książki. Obrazy okładek możemy pobierać również z pliku lub z Internetu. Inny z modułów – Katalog, pozwala na przeszukiwanie Centralnej Bazy Opisów.

Moduł Księga inwentarzowa umożliwia przeglądanie i drukowanie ksiąg inwentarzowych danej biblioteki oraz tworzenie bazy ubytków.

Zalety i wady w codziennej pracy (z punktu widzenia bibliotekarza i czytelnika)

Elementy sprawiające, że program jest przyjazny dla użytkownika: za najważniejszy uważam fakt, że najczęściej wykorzystywane funkcje można wykonać intuicyjnie, bez studiowania instrukcji użytkownika. Poza tym, w programie zostało zautomatyzowanych wiele żmudnych procesów z codziennej pracy bibliotekarskiej.

Czytelnik prócz próśb o rezerwację książek do bibliotekarza, może samodzielnie dokonać rezerwacji przez Internet, logując się na swoje konto na stronie internetowej biblioteki. Dodatkowo ma wtedy możliwość sprawdzić jego stan, tj. liczbę wypożyczonych pozycji, rezerwacje, historię konta, termin zwrotu oraz dokonać przedłużenia terminu zwrotu o 14 dni. Powiadomienia mailowe są aktywowane, gdy czytelnik będąc na swoim koncie bibliotecznym wpisze w odpowiednie okienko swój adres e-mailowy.

Interfejs programu przyciąga oko kolorami o przeważnie ustalonych znaczeniach, zabawnymi „mordkami” określającymi płeć i wiek czytelnika oraz innymi emoticonami. W razie pomyłki bibliotekarza lub przy szczególnych (nieodwracalnych) operacjach wyświetlają się komunikaty z uwagami o specyficznym poczuciu humoru. Stwarza to wrażenie, że program „żyje i rozmawia” z operatorem. Czytelnika, który odwiedzi bibliotekę w dniu swoich urodzin program „zasygnalizuje” obrazkiem róży widocznym na jego koncie w module udostępniania. Możemy wówczas złożyć czytelnikowi stosowne życzenia.

System MATEUSZ można również uruchomić w wersji katalogowej dla czytelników. W Katalogu mamy szeroką możliwość wyszukiwania pozycji (autor, tytuł, nowości, serie, słowo z tytułu, sygnatura, tematyczny). W opisie pozycji można znaleźć dodatkowe informacje o książkach (treści książki, miniatury okładek, informacje o seriach, wyróżniony autor i tytuł, tytuł oryginalny). Brak jest jedynie możliwości rezerwacji. Dodana za to została funkcja zalogowania się czytelnika i kontroli stanu konta bibliotecznego (w podobny sposób jak przez stronę internetową biblioteki).

Z wad najbardziej utrudniających pracę w systemie MATEUSZ, można wymienić właściwie tylko konieczność częstej wymiany danych z serwerem Centralnym przez bibliotekarza, a nie na zasadzie komunikacji klient-serwer. Połączenie to inicjuje bibliotekarz, koniecznie przed rozpoczęciem i zakończeniem pracy placówki a później w miarę możliwości co godzinę, po każdym nowo zapisanym, po zdjęciu blokad z konta, itd. Niedogodnością takiego rozwiązania w porównaniu do przesyłania danych online jest to, że jeśli bibliotekarz zaniedba aktualizacji, dane wprowadzone w jego placówce nie będą widoczne w innych filiach. Tak samo, aby działała blokada nałożona na konta czytelnicze, konieczne

jest codzienne uruchamianie procesu, który sprawdzi wszystkie konta. Analogicznie przebiega praca z nowo wprowadzonymi rekordami do modułu katalogującego KASIA. Są one zapisywane w katalogu centralnym, a „widoczne” (możliwe do wypożyczenia, rezerwacji czy przejrzenia dla czytelnikowi) w danej placówce dopiero po wykonanej konwersji danych z KASI do MATEUSZA.

Podsumowując, nie wymieniłam tu wielu innych funkcji systemu bibliotecznego MATEUSZ, koncentrując się na tych najczęściej używanych w codziennej pracy biblioteki. MATEUSZ jest stosunkowo „młodym” systemem bibliotecznym i tak jak nastolatek cały czas rozwija się, dojrzewa, mądrzeje... na przykład w obecnej wersji MATEUSZA – 4.00 /PRO + Mifare mamy nowy moduł Digitalizacja pozwalający na tworzenie Biblioteki Cyfrowej. Funkcja ta została wdrożona w Bibliotece w Cegłowie do użytku dla czytelników. Można więc powiedzieć, że jest to program „żywy”, gdyż w miarę dołączania nowych placówek bibliotecznych, twórcy programu dostosowują się do wymogów i specyfiki różnych bibliotek i dzięki temu wprowadzają do programu zmiany i udoskonalenia.

NORMY, STANDARDY, PRAWO

MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE STANDARDY I ZALECENIA DLA BIBLIOTEK PUBLICZNYCH

Standaryzacja jest ważnym elementem kultury organizacyjnej bibliotek. Wspiera ustalanie strategii, wyznaczanie celów i zadań, wskazuje mierniki wykonania pomocne w zapewnieniu i monitorowaniu efektywnych usług i jakościowych produktów. Standardy przybierają różną postać i mają różną wagę. Najbardziej ogólne to wytyczne i zalecenia, czasem sformułowane jako instrukcje, raporty lub opisy dobrych praktyk. Węższą grupę stanowią normy – międzynarodowe lub lokalne, krajowe. Normalizacja jest względem standaryzacji pojęciem węższym: wszystkie normy są standardami, ale tylko niektóre standardy uzyskują status normy. Nie ma natomiast pomiędzy nimi różnicy jeśli chodzi o wagę standardu – tak normy, jak i żadne inne dokumenty standaryzacyjne nie są obligatoryjne, chyba że stosowne organy władzy za takie je uznają. W polskich realiach standardy z zakresu bibliotekarstwa i informacji naukowej stanowione przez międzynarodowe i krajowe instytucje nie mają statusu obowiązkowych. Ich wartość polega przede wszystkim na przedstawieniu propozycji uporządkowania działań, procedur związanych z działalnością placówek, usprawnienia ich zarządzania, efektywnej współpracy.

Celem standaryzacji nie jest więc unifikacja wszystkich obszarów działalności i wszelkich usług bibliotecznych. Daleko posunięte ujednoczenie jest pożądane przede wszystkim w zakresie tych danych i usług, które uczestniczą w wymianie pomiędzy bibliotekami i innymi placówkami kultury i nauki, które są współtworzone lub są przedmiotem współpracy. Dotyczy to zwłaszcza danych bibliograficznych, katalogowych oraz kartotek elektronicznych, których spójność i zdolność współdziałania (interoperacyjność) jest podstawową wymaganą cechą. Te zagadnienia „techniczne” są przedmiotem szczegółowych zaleceń i norm międzynarodowych. Pozostałe obszary działania bibliotek, ich zadania i poszczególne obszary aktywności są przedmiotem refleksji kilku międzynarodowych organizacji stanowiących standardy różnego rodzaju.

Nie ma w skali międzynarodowej czy lokalnej organizacji i instytucji, które zajmowałyby się standardami dedykowanymi wyłącznie bibliotekom publicznym. Standardów dla tego typu bibliotek należy poszukiwać w dorobku instytucji zainteresowanych działalnością bibliotek wszelkich typów, które opracowują, stanowią i popularyzują zarówno wskazówki i zalecenia, jak i dokumenty standaryzacyjne w ścisłym tego słowa znaczeniu.

Najważniejsze, zarówno pod względem zasięgu, jak kompetencji i autorytetu, ciała standaryzacyjne w skali globalnej to Międzynarodowa Federacja Organizacji i Instytucji Bibliotekarskich oraz Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna.

Międzynarodowa Federacja Organizacji i Instytucji Bibliotekarskich (The International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) jest wiodącą organizacją międzynarodową reprezentującą interesy bibliotek oraz innych ośrodków informacji i ich użytkowników. Działa jako organizacja niezależna, pozarządowa i non profit zrzeszająca obecnie blisko 2000 członków – instytucji i organizacji. Główne cele i zadania IFLA to wspieranie rozwoju bibliotek, reprezentowanie interesów bibliotekarzy, ale przede wszystkim promocja wysokich standardów działań i usług bibliotecznych.

Prace merytoryczne IFLA są prowadzone w ponad pięćdziesięciu sekcjach i komitetach, odpowiadających różnym aspektom działalności bibliotek, różnym typom bibliotek i ich użytkowników. Działalność bibliotek publicznych jest przedmiotem prac sekcji 8 IFLA, Section of Public Libraries, działającej w ramach Division I: Library Type. W Stałym Komitecie Sekcji Bibliotek Publicznych działa ponad dwudziestu przedstawicieli z kilkunastu krajów, z przewagą bibliotekarzy europejskich (niestety, od lat nie ma w składzie reprezentanta polskich bibliotek publicznych). Sekcja opracowuje i popularyzuje ogólne standardy dotyczące bibliotekarstwa powszechnego, ale także reprezentuje interesy tych bibliotek i ich użytkowników w pracach innych grup roboczych IFLA. Podstawowym, ustawicznie aktualizowanym i uzupełnianym dokumentem, są wytyczne „IFLA Public Library Service Guidelines”¹, poprzednio publikowane pod tytułem „Public Library Service. IFLA/Unesco Guidelines for Development”². W 2002 r. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich opublikowało polskie tłumaczenie pierwszej edycji zaleceń pod tytułem „Działalność bibliotek publicznych. Wytyczne IFLA/Unesco”³.

¹ *IFLA Public Library Service Guidelines 2nd edition*. edited by Christie Koontz and Barbara Gubbin. Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2010.

² *The Public Library Service: IFLA/UNESCO Guidelines for development*, prepared by a working group chaired by Philip Gill on behalf of the Section of Public libraries. München: K. G. Saur, 2001.

<http://archive.ifla.org/VII/s8/proj/publ97.pdf>. Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 2.01.2013 r.

³ *Działalność bibliotek publicznych. Wytyczne IFLA/Unesco*. Opracowane przez zespół pod przewodnictwem Philipa Gilla, w imieniu Sekcji bibliotek Publicznych, tłum. M. Kisilowska, J. Woźniak, E.B. Zybert, Warszawa 2002.

Dokument ten omawia wszystkie aspekty pracy bibliotek publicznych – placówek realizujących jedno z podstawowych praw człowieka, jakim jest dostęp do informacji: określenie ich misji, celów i zadań, otoczenie prawne i finansowanie, budowanie kolekcji, produkty i usługi oferowane użytkownikom, kwalifikacje i obowiązki personelu, zarządzanie kadrami, budynkami i prowadzenie polityki finansowej, marketing i promocję itd. Wytyczne sformułowano na poziomie dość ogólnym, prezentują niezbędne minimum, które może i powinno być rozbudowywane w zależności od lokalnych możliwości i potrzeb. Integralną i ważną częścią dokumentu są liczne i inspirujące przykłady rozmaitych rozwiązań i praktyk zainicjowanych w bibliotekach publicznych różnych krajów i kręgów kulturowych. To ważny dokument, warto uczestniczyć w pracach nad jego kolejnymi nowelizacjami, warto również podjąć trud przygotowania polskiej wersji najnowszych zaleceń.

Sekcja opracowała także wytyczne dla bibliotek organizujących wypożyczanie w terenie, za pośrednictwem bibliobusów: „Mobile Library Guidelines”.

Przygotowano również raport na temat roli, jaką pełnią i mogą pełnić biblioteki publiczne w realizacji idei „uczenia się przez całe życie (kształcenia ustawicznego)”: „Role of Public Libraries in lifelong learning”⁴. Celem raportu jest wskazanie bibliotekom, w jaki sposób mogą stać się aktywnym partnerem systemu edukacji i odegrać w lokalnym środowisku strategiczną rolę w kształceniu ustawicznym. Zawiera zarówno ogólne wskazówki, jak i przykłady dobrych praktyk i interesujących projektów.

Informacje o bieżących i planowanych pracach Sekcja Bibliotek Publicznych publikuje w dostępnym online „Public Libraries Newsletter”, gdzie można również zapoznać się z wiadomościami o nowych inicjatywach i usługach oferowanych przez biblioteki publiczne na całym świecie.

Konkretne aspekty działania bibliotek w ogólności, bądź usługi skierowane do pewnych szczególnych grup użytkowników, są przedmiotem prac standardyzacyjnych wielu innych sekcji, m.in. zajmujących się problematyką i polityką budowy kolekcji bibliotecznych, katalogowaniem zbiorów, współpracą bibliotek w zakresie dostarczania dokumentów, obsługą użytkowników o specjalnych potrzebach lub ograniczeniach. Te standardy są opracowywane z myślą o bibliotekach różnych typów, ale biblioteki publiczne są niewątpliwie jednym z głównych adresatów wielu z nich.

Spośród licznych wytycznych, zaleceń, wskazówek i raportów opracowanych i popularyzowanych przez IFLA wymienimy te, które zdają się być szczególnie istotne dla prawidłowego działania i rozwoju bibliotek publicznych:

Sekcja Polityki Gromadzenia Zbiorów (Acquisition and Collection Development Section):

⁴ <http://archive.ifla.org/VII/s8/proj/Lifelong-LearningReport.pdf>.

- *Key Issues for e-Resource Collection Development: A Guide for Libraries* (2012)⁵ – wskazówki dotyczące gromadzenia i selekcji zasobów elektronicznych, stosowanych typów licencji, propozycje strategii ewaluacji zasobów;

- *Gifts for the Collections: Guidelines for Libraries* (2008)⁶ – zalecenia dotyczące polityki i procedur przyjmowania darów;

- *Guidelines for a Collection Development Policy Using the Conspectus Model* (2001)⁷ – wytyczne tworzenia polityki gromadzenia zbiorów z użyciem modelu Conspectus. Te zalecenia, które zawierają mechanizm pozwalający określić walory i słabe punkty kolekcji bibliotecznych są stosowane w wielu bibliotekach różnych typów – narodowych (Kanada, Wielka Brytania, Czechy), akademickich (Australia), publicznych (Holandia, Szkocja, Włochy, Hiszpania).

Sekcja Bibliografii (Bibliographic Section):

- *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions* (2009)⁸ – zalecenia dotyczące organizacji rejestracji bibliograficznej i prezentacji bibliografii, standardów metadanych i formatów. Wytyczne są skierowane przede wszystkim do narodowych agencji bibliograficznych, ale zawierają materiał cenny dla wszystkich bibliotek organizujących prace bibliograficzne i udostępniających bibliografie.

- *Sharing of Bibliographic information and resources: IFLA Bibliographic Standards and Interoperability* (2005)⁹ – standard wymiany danych bibliograficznych.

Sekcja Katalogowania (Cataloging Section):

- *ISBD: International Standard Bibliographic Description – Consolidated Edition* (2011)¹⁰. Dokument, który zastąpił dotychczas funkcjonujące odrębnie zalecenia odnośnie opisu poszczególnych typów zasobów, ma dla bibliotek polskich, w tym również publicznych, znaczenie szczególne. *Międzynarodowy Znormalizowany Opis Bibliograficzny* jest od kilkadziesiąt już lat jedynym standardem wykorzystywanym w Polsce w pracach bibliograficznych i katalogowych. Na jego podstawie opracowano wszystkie arkusze Polskiej Normy PN 01152 – *Opis bibliograficzny*. Nowe wydanie

⁵ <http://www.ifla.org/files/assets/acquisition-collection-development/publications/Electronic-resource-guide.pdf>

⁶ *Gifts for the Collections: Guidelines for Libraries* by Kay Ann Cassell, Sharon Johnson, Judith Mansfield and Sha Li Zhang. The Hague: IFLA Headquarters, 2008.

⁷ *Guidelines for a Collection Development Policy Using the Conspectus Model* by Dora Biblarz with the assistance of other members of the A&CD Standing Committee: Marie-Joelle Tarin, Jim Vickery and Trix Bakker. Standing Committee of the IFLA Acquisition and Collection Development Section, March 2001.

⁸ *National Bibliographies in the Digital Age : Guidance and New Directions* edited by Maja Žumer. München: Saur, 2009.

⁹ *Sharing of Bibliographic information and resources: IFLA Bibliographic Standards and Interoperability* <http://archive.ifla.org/VII/d4/pub/InteroperabilityStandards.pdf>

¹⁰ *ISBD: International Standard Bibliographic Description – Consolidated Edition* Edited by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2011.

ISBD, poprawione, uzupełnione i ujednolicone zastępuje dotychczas stosowane standardy cząstkowe. (Na temat polskich norm powstałych na bazie ISBD zob. poniżej)

- *IFLA Cataloguing Principles: Statement of International Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary (2009)*¹¹ – ogólne międzynarodowe zasady katalogowania zasobów bibliotecznych oraz kilkanaście publikacji dotyczących modeli rodziny FRBR, zasad doboru i budowy haseł wzorcowych dla różnych typów podmiotów i obiektów.

- *Guidelines for Online Public Access Catalogue (OPAC) Displays (2005)*¹² – zalecenia dotyczące budowy publicznie dostępnych katalogów bibliotecznych (OPAC) i prezentacji danych.

Sekcja Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży (Libraries for Children and Young Adults Section) opracowała kilka standardów, z których najważniejsze są dwa, zawierające ogólne wytyczne działania bibliotek obsługujących młodych użytkowników. Oba dokumenty zostały przetłumaczone i udostępnione w wersji polskiej:

- *Guidelines for Library Services For Young Adults*¹³ – Wytyczne dla bibliotek publicznych obsługujących młodzież¹⁴.

- *Guidelines for Children's libraries Services*¹⁵ – Wytyczne dotyczące usług w bibliotekach dla dzieci¹⁶.

Sekcja Budownictwa i Wyposażenia Bibliotek (Library Buildings and Equipment Section) opublikowała ogólne wytyczne dotyczące budynków bibliotecznych – podstawowych wymogów projektów i niezbędnych funkcjonalności:

- *IFLA Library Building Guidelines: Developments & Reflections (2007)*¹⁷.

Zalecenia te spopularyzowano w postaci broszury *Key Issues in Building Design: How to get started in planning a project (2009)*¹⁸.

¹¹ *IFLA Cataloguing Principles: Statement of International Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary* Edited by Barbara Tillett and Ana Lupe Cristán. München: Saur, 2009.

¹² *Guidelines for Online Public Access Catalogue (OPAC) Displays Final Report May 2005*. Recommended by the Task Force on Guidelines for OPAC Displays. München: Saur, 2005.

¹³ *Guidelines for Library Services For Young Adults Standing Committee from Section Libraries for children and young adults*, 2008 <http://archive.ifla.org/VII/s10/pubs/Profrep107.pdf>.

¹⁴ <http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ya-guidelines2-pl.pdf>

¹⁵ *Guidelines for Children's libraries Services Standing Committee members of the Libraries for Children and Young Adults Section*. 2003.

<http://www.ifla.org/files/libraries-for-children-and-ya/publications/guidelines-for-childrens-libraries-services-en.pdf>

¹⁶ <http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/guidelines-for-childrens-libraries-services-pl.pdf>. Tłum. E. B. Zybert. Oba teksty opublikowano również w wydawnictwie SBP *Dzieci, młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży*, Warszawa 2009.

¹⁷ *IFLA Library Building Guidelines: Developments & Reflections*, edited on behalf of IFLA by Karen Latimer and Hellen Niegaard. Munich: K.G. Saur, 2007.

¹⁸ <http://www.ifla.org/files/library-buildings-and-equipment/Publications/key-issues-in-building-design-en.pdf>

Sekcja Obsługi Użytkowników ze Specjalnymi Potrzebami (Library Services to People with Special Needs Section) to sekcja bardzo aktywna w opracowaniu zaleceń dla bibliotek obsługujących czytelników o specyficznych potrzebach, wynikających czy to z dysfunkcji, czy to szczególnej sytuacji życiowej. Udostępniono ogólne wytyczne obsługi użytkowników niedowidzących, niedosłyszących, z demencją, z dysleksją oraz obsługi użytkowników bibliotekach szpitalnych i bibliotek w domach pomocy społecznej:

- *Guidelines for easy-to-read materials (2010)*¹⁹,
- *Guidelines for Library Services to Persons with Dementia (2007)*²⁰,
- *Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia (2001)*²¹,
- *Guidelines for Libraries Serving Hospital Patients and the Elderly and Disabled in Long-Term Care Facilities (2000)*²²,
- *Guidelines for Library Services to Deaf People (2000)*²³.

Sekcja Wypożyczania i Dzielenia Zasobów (Document Delivery and Resource Sharing Section):

- *International Resource Sharing and Document Delivery: Principles and Guidelines for Procedure (2009)*²⁴ – zalecenia dotyczące międzynarodowej wymiany zasobów i dostarczania dokumentów.

Sekcja Czytelnictwa (Literacy and Reading Section):

- *Using research to promote literacy and reading in libraries: Guidelines for librarians (2011)* – zalecenia dotyczące wykorzystania badań w popularyzacji czytania i czytelnictwa w bibliotekach²⁵.

Sekcja Edukacji Informacyjnej (Information Literacy Section):

¹⁹ *Guidelines for easy-to-read materials*, 2nd Edition. Revision by Misako Nomura, Gyda Skat Nielsen and Bror Tronbacke on behalf of the IFLA/Library Services to People with Special Needs Section. The Hague, IFLA Headquarters, 2010.

²⁰ *Guidelines for Library Services to Persons with Dementia*, Helle Arendrup Mortensen and Gyda Skat Nielsen. The Hague, IFLA Headquarters, 2007.

<http://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/Profrep104.pdf>

²¹ *Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia* by Gyda Skat Nielsen and Birgitta Irvall. Under the auspices of the Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons. The Hague: IFLA Headquarters, 2001.

<http://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-70e.pdf>

²² *Guidelines for Libraries Serving Hospital Patients and the Elderly and Disabled in Long-Term Care Facilities*, Compiled by a working group chaired by Nancy Mary Panella under the auspices of the Section of Libraries Serving Disadvantaged persons, 2000. <http://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-61e.pdf>

²³ *Guidelines for Library Services to Deaf People*, 2nd Edition. Edited by John Michael Day, 2000.

²⁴ *International Resource Sharing and Document Delivery: Principles and Guidelines for Procedure* First agreed by IFLA 1954, Major revision 1978, modified 1987; Major revision 2001 Revision February 2009.

²⁵ *Using research to promote literacy and reading in libraries: Guidelines for librarians* Prepared by Lesley Farmer and Ivanka Stricevic. The Hague, IFLA Headquarters, 2011.

- *Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning: Final Draft* (2006)²⁶ – dostępne tłumaczenie polskie *Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie. Wytyczne*²⁷.

Sekcja Usług Bibliotecznych w Środowisku Wielokulturowym (Library Services to Multicultural Populations Section):

- *Multicultural Communities: Guidelines for Library Services: An Overview* (2011)²⁸ – podstawowe zalecenia dla bibliotek, które świadczą usługi użytkownikom pochodzącym z różnych kręgów kulturowych.

Sekcja Statystyki i Ewaluacji (Statistics and Evaluation Section):

- *IFLA Library Statistics Manifesto* – przetłumaczony na język polski Manifest IFLA o statystyce bibliotecznej²⁹.

- *Library Statistics for the 21st Century World*³⁰ – praca zbiorowa nie będąca wprost standardem, ale zbiorem dobrych praktyk i krajowych rozwiązań w zakresie gromadzenia danych statystycznych, zwłaszcza dotyczących nowych produktów i usług bibliotecznych.

Sekcja ta, bardzo aktywna, jest również współautorem norm ISO z zakresu statystyki bibliotecznej, a zwłaszcza wskaźników funkcjonalności bibliotek (współpraca z ISO/TC 46 SC 8, na temat tych norm zob. poniżej).

Standardy IFLA mogą rozczarowywać. Większość z nich jest bardzo ogólnikowa, przypomina raczej manifesty niż rzeczywiste wskazówki, wiele zaleceń ma charakter życzeniowy. Od najważniejszej światowej organizacji bibliotekarskiej oczekivalibyśmy więcej, a przede wszystkim bardziej jednoznacznych, konkretnych i użytecznych wskazówek. Musimy jednak pamiętać, że dokumenty te powstają we współpracy bibliotekarzy reprezentujących kraje o różnym poziomie cywilizacyjnym i różnych tradycjach kulturowych, a adresatem są środowiska bibliotekarskie na całym świecie, ogromnie zróżnicowane, tak pod względem tradycji, jak i otoczenia organizacyjnego i ekonomicznego. Sekcje IFLA starają się uwzględnić w swej pracy to zróżnicowanie, nie oferują sztywnych wzorów, ustalają zalecenia na dużym stopniu ogólności i pozostawiają możliwość wyboru spośród opcjonalnych rozwiązań. Są bazą, na której można budować lokalne, bardziej adekwatne do realiów i potrzeb, szczegółowe zalecenia, wytyczne, instrukcje.

²⁶ *Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning: Final Draft* By Jesús Lau Chair, Information Literacy Section, Reviewed July 39 [sic], 2006.

²⁷ <http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-pl.pdf>. Tłumaczenie zbiorowe Komisji SBP ds. Edukacji Informacyjnej koordynowała Zuza Wiorogórska.

²⁸ *Multicultural Communities: Guidelines for Library Services 3rd edition*. Working group of the IFLA Section on Library Services to Multicultural Populations, chaired by Robert Pestell. 2009.

<http://www.ifla.org/files/library-services-to-multicultural-populations/publications/multicultural-communities-en.pdf>.

²⁹ <http://www.ifla.org/files/assets/statistics-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-en.pdf>, tłumaczenie polskie <http://www.ifla.org/files/assets/statistics-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-pl.pdf>

³⁰ *Library Statistics for the 21st Century World*, ed. by Michael Heaney München: K.G. Saur, 2009.

W 2012 r., w celu usprawnienia prac standaryzacyjnych i przepływu informacji między podmiotami działającymi w tym obszarze, IFLA powołała Komitet ds. Standardów (Standards Committee)³¹. W skład Komitetu wchodzi reprezentanci wszystkich wydziałów IFLA, komitetu ds. formatu Unimarc oraz Konferencji Dyrektorów Bibliotek Narodowych. Do jego głównych zadań będzie należeć:

- koordynacja współpracy z innymi ciałami standaryzacyjnymi (jak ISO i krajowe organizacje normalizacyjne, np. NISO, AFNOR i DIN)³²,
- zapewnienie ciągłości prac standaryzacyjnych przez inicjowanie, tworzenie, weryfikację standardów oraz utrzymanie spójności ich kolejnych wersji,
- zarządzanie publikacją standardów w ramach polityki Open Access,
- promowanie i popularyzacja standardów, m.in. poprzez zachęcanie podmiotów zrzeszonych w IFLA do współtworzenia, tłumaczenia i/lub adaptacji standardów.

Za wcześniej ocenianą działalność podejmowaną przez ten zespół, ale jego powołanie należy uznać za ważny krok. Koordynacja prac różnych podmiotów tworzących standardy pozostawiała wiele do życzenia (np. wzajemnie sprzeczne zalecenia, niespójna terminologia). Ważna dla środowiska bibliotekarskiego jest inicjatywa zmierzająca do zmiany polityki udostępniania dokumentów standaryzacyjnych. Dotychczas większość opracowywanych przez IFLA tekstów wytycznych, instrukcji, wskazówek była publikowana elektronicznie na etapie opracowywania wersji roboczej (draft), którą przedstawiano do konsultacji i publicznej oceny, potem wersję ostateczną przekazywano do wydawcy i ogłaszano drukiem (zwykle w jednej z serii wydawniczych, np. IFLA Publications Series, IFLA Series on Bibliographic Control, IFLA Professional Report). Od tej chwili część standardów była dostępna wyłącznie w postaci książkowej, a elektroniczne wersje albo całkiem usuwano z witryny IFLA, albo pozostawiano tam jedynie wersje robocze, niejednokrotnie znacznie różniące się od wersji końcowej. Polityka wolnego, bezpłatnego i stałego dostępu to ważny krok na drodze popularyzacji dokumentów standaryzacyjnych.

Pierwszą inicjatywą Komitetu ds. Standardów IFLA było sporządzenie i udostępnienie pełnego ich wykazu³³. Wykaz obejmuje około 100 dokumentów różnego typu (zaleceń, instrukcji, formatów), opracowanych przez wszystkie sekcje IFLA w ciągu ostatnich kilkadziesiąt lat. Z tych standardów mniej niż 10% zostało przetłumaczonych na polski, opublikowanych i spopularyzowanych w naszym środowisku bibliotekarskim. Wydaje się, że to zbyt skromna reprezentacja, nie odpowiadająca potrzebom, aspiracjom i potencjałowi polskiego bibliotekarstwa.

³¹ <http://www.ifla.org/standards-committee>

³² NISO National Information Standards Organization, amerykańska Narodowa Organizacja Standardów Informacyjnych, AFNOR – Association Française de Normalisation – Francuskie Stowarzyszenie Normalizacyjne, DIN – Deutsches Institut für Normung – Niemiecki Instytut Normalizacyjny.

³³ <http://www.ifla.org/files/assets/standards/documents/ifla-standards-version-20-june-2012-2.pdf>

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich jako reprezentacja bibliotekarzy z placówek wszelkich typów i obsługujących wszelkie grupy użytkowników, ma tu duże pole do popisu. Jeśli nie możemy aktywnie uczestniczyć w tworzeniu standardów, wykorzystujemy chociaż dorobek największej organizacji bibliotekarskiej jako podstawę i punkt odniesienia dla lokalnych, krajowych zaleceń.

Organizacją normalizacyjną o globalnym zasięgu i autorytecie jest Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna – ISO (International Organization for Standardization), która zrzesza krajowe organizacje normalizacyjne i koordynuje prace nad międzynarodowymi standardami. ISO stanowi normy z zakresu wszelkich obszarów działalności, ze szczególnym jednak naciskiem na zagadnienia techniczne (w tym parametry i wymogi jakości towarów i usług, bezpieczeństwa wyrobów, inżynierii i ochrony środowiska) i biznesowe (organizacja i monitorowanie produkcji, systemy zarządzania). Stosowanie norm ISO nie jest obligatoryjne, ich popularność wynika ze świadomości znaczenia międzynarodowo akceptowanych zaleceń, dzięki którym oferowane produkty i usługi są bezpieczne, godne zaufania i wysokiej jakości.

Polskim partnerem ISO jest Polski Komitet Normalizacyjny (PKN), który jest zarazem krajową jednostką normalizacyjną i jednocześnie państwową budżetową jednostką organizacyjną³⁴. Zarówno dla ISO, jak i PKN, działalność bibliotek i świadczone przez nie usługi są zagadnieniem marginalnym. Tylko nieliczne aspekty tych działań są przedmiotem międzynarodowych, a co za tym idzie, również polskich norm. Obszarem tym zajmuje się jeden z blisko 300 komitetów technicznych ISO – Technical Committee 46 – Information and Documentation³⁵, w którego zakresie działania zapisano standaryzację działalności bibliotek, archiwów, ośrodków informacji oraz zagadnień dokumentacji i indeksacji zasobów bibliotek, archiwów i muzeów. Standardy opracowywane przez ten komitet, a następnie stanowiące przez ISO, regulują te obszary działania, które dają się ująć w jasne, jednoznaczne reguły, zmierzyć, takie jak systemy kodowania danych, nadawania międzynarodowych identyfikatorów, wskaźniki efektywności działania. Standardy z zakresu podstawowych zadań bibliotecznych, do których należą wskazówki i zalecenia odnośnie budowania zbiorów i zarządzania nimi, opracowania dokumentów i ich udostępniania, organizacji służb informacyjnych czy pracy z użytkownikiem nie są przedmiotem zainteresowania ISO.

Polskim odpowiednikiem TC 46 jest Komitet Techniczny 242 ds. Informacji i Dokumentacji³⁶, który działa w ramach Zespołu Zagadnień Ogólnych, Ochro-

³⁴ PKN działa na podstawie ustawy z 12 września 2002 r. o normalizacji (Dz. U. Nr 169 z 2002 r., poz. 1386 z późn. zm.).

³⁵ http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/other_bodies/iso_technical_committee.htm?commid=48750

³⁶ <http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/nfs/normalizacja/komitet-techniczny-242>. W pracach KT 242 biorą obecnie udział przedstawiciele 10 instytucji i organizacji, sekretariat prowadzi, na mocy umowy z PjN, Biblioteka Narodowa.

ny Zdrowia i Środowiska PKN. Zakres tematyczny działania tego komitetu, to przede wszystkim: terminologia, kompozycja dokumentów, identyfikacja i opis dokumentów, kodowanie, konwersja pism, języki informacyjno-wyszukiwawcze, przechowywanie i konserwacja dokumentów, zastosowanie komputerów oraz usługi edukacyjne.

Z zasobu norm opracowywanych przez ISO/TC 46 i jego polski odpowiednik PKN/KT 242 szczególne znaczenie mają normy dotyczące statystyki bibliotecznej, wskaźników funkcjonalności bibliotek i metod badania oddziaływania bibliotek na otoczenie. Są to następujące normy, opracowane, jak wyżej wspomniano, w ścisłej współpracy z Sekcją Statystyki i Ewaluacji IFLA (Statistics and Evaluation Section):

- ISO 2789 *International Library Statistics*,
- ISO 11620 *Library performance indicators*,
- ISO 16439 *Methods and procedures for assessing the impact of libraries*.

Zawierają wytyczne dla bibliotek w zakresie gromadzenia danych ilościowych i jakościowych niezbędnych w planowaniu i monitorowaniu działań placówek, a także do celów sprawozdawczości międzynarodowej oraz promują dobre praktyki w stosowaniu statystyki przez biblioteki. Normy te są często przez ISO aktualizowane, między innymi w związku ze stałymi zmianami środowiska technologicznego, w jakim funkcjonują biblioteki i rozwojem społeczeństwa informacyjnego. Niezwykle więc ważne jest śledzenie zmian standardów i podążanie za wprowadzanymi przez ISO nowelizacjami. Z wymienionych wyżej norm jedna została ostatnio zaktualizowana: na zlecenie SBP, które sfinansowało zadanie z grantu FRSI, KT 242 opracował, a PKN ustanowił PN-ISO 11620:2012 *Informacja i dokumentacja – Wskaźniki funkcjonalności bibliotek*, która zastąpiła nieaktualną już Polską Normę ustanowioną w 2006 r. Opracowanie i ustanowienie dwóch pozostałych norm ISO z tego zakresu byłoby ze wszech miar wskazane.

Normą najbardziej chyba znaną i powszechnie stosowaną w polskich bibliotekach jest PN-N-01152 *Opis bibliograficzny*, norma arkuszowa zawierająca adaptację i interpretację standardu ISBD w odniesieniu do poszczególnych typów dokumentów. Norma ta do dziś jest podstawą instrukcji i zaleceń bibliograficznych oraz adaptacji formatu MARC21, które w pewien sposób zastępują w polskiej praktyce bibliotecznej przepisy katalogowania. W związku z opracowaniem i udostępnieniem przez IFLA nowego dokumentu ISBD, ujednoczonego dla wszystkich rodzajów zasobów³⁷, norma PN-N-01152 powinna również być aktualizowana. Jednak zgodnie z obecną polityką PKN nie będą już stanowione Polskie Normy własne, to znaczy nie będące tłumaczeniem i adaptacją

³⁷ *ISBD: International standard bibliographic description* / recommended by the ISBD Review Group; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. – Consolidated ed. – Berlin; München: De Gruyter Saur, 2011.

norm międzynarodowych ISO lub norm europejskich. Oznacza to, że kolejne arkusze normy PN-N-01152 *Opis bibliograficzny* będą wycofywane bez zastąpienia³⁸. Polskie środowisko bibliotekarskie stoi więc przed koniecznością opracowania innych niż normy standardów opracowania dokumentów, w przeciwnym razie ryzykujemy, że tworzone w bibliotekach katalogi i bibliografie będą zawierać dane niespójne, co utrudni, jeśli nie uniemożliwi współdziałanie i wymianę danych. Problem dotyczy w znacznym stopniu bibliotek publicznych, zwłaszcza tych, które pełnią rolę ośrodków instrukcyjno-metodycznych dla placówek swego regionu oraz tworzą bazy danych bibliograficznych, np. bibliografie regionalne.

Pewne aspekty działań bibliotek, w tym również publicznych, są przedmiotem prac kilku innych Komitetów Technicznych PKN, np. KT 170 ds. Terminologii Informatycznej, Kodowania Informacji i Techniki Biurowej, KT 171 ds. Sieci Komputerowych i Oprogramowania i KT 311 ds. Konserwacji Dóbr Kultury. Do wszystkich typów instytucji i organizacji są adresowane normy z zakresu zarządzania jakością, znane jako normy ISO 9000³⁹, które zawierają wymagania i wytyczne dotyczące wprowadzania, doskonalenia i kontrolowania systemu zarządzania jakością (za ich adaptację i stałą aktualizację w Polsce odpowiada KT 6 ds. Systemów Zarządzania).

W ostatnich latach działalność normalizacyjna na rzecz bibliotek przeżywa kryzys, przede wszystkim ze względu na brak stabilnego finansowania. Zgodnie z polityką PKN „normy tworzą zainteresowani, na własne potrzeby i z własnych środków”. Opracowanie norm (tłumaczenie normy ISO, redakcja, weryfikacja, kontrola i ustanowienie przez PKN) jest bardzo kosztowne⁴⁰, a pozyskiwanie środków, zwłaszcza w obecnych, kryzysowych czasach, trudne. Z całego zasobu norm opracowanych przez ISO/TC 46 wprowadzono do zasobu Polskich Norm (PN-ISO) mniej niż 20%, a od lat kilkunastu utrzymuje się tendencja spadkowa⁴¹. Z pewnością nie wszystkie normy międzynarodowe są niezbędne polskim bibliotekarzom, trudno jednak uznać ten kierunek za właściwy. Skoro jednak nie jesteśmy w stanie znaleźć odpowiednich funduszy na przeprowadzenie pełnych

³⁸ Zgodnie z procedurą PKN w ramach przeglądów norm wycofano już arkusz dotyczący dokumentów dźwiękowych, skierowano do wycofania postanowienia ogólne oraz normę opisu bibliograficznego książek.

³⁹ Rodzina norm ISO serii 9000 składa się z 4 podstawowych norm: PN-EN ISO 9000:2006(U) *System zarządzania jakością – Podstawy i terminologia*, PN-EN ISO 9001:2009 *System zarządzania jakością – Wymagania*, PN-EN ISO 9004:2010 *Zarządzanie mające na celu osiągnięcie trwałego sukcesu organizacji – Podejście przez zarządzanie jakością*; PN-EN ISO 19011:2012 (U) *Wytyczne dotyczące auditowania systemów zarządzania*.

⁴⁰ Zasady i przykładowe stawki zob. prezentacja Grażyny Jaroszewicz i Wandy Klenczon „Standardy biblioteczne i bibliograficzne. Nowe zasady prowadzenia i finansowania działalności normalizacyjnej” pod adresem <http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/nfs/normalizacja>.

⁴¹ W latach 1990-2000 ustanowiono jako Polskie Normy ponad 50% ówczesnych norm ISO z zakresu działania TC 46.

procedur normalizacyjnych, pozostaje nam droga alternatywna: pozyskiwać normy międzynarodowe w wersji oryginalnej, analizować i popularyzować te zalecenia, które uznamy za ważne i przydatne dla efektywnego funkcjonowania bibliotek publicznych.

Bardziej efektywny model normalizacji w obszarze bibliotekarstwa i szeroko rozumianej informacji funkcjonuje w Stanach Zjednoczonych: standaryzacja w dziedzinie usług informacyjnych, zarówno tradycyjnych, jak i związanych z nowymi technologiami leży w zakresie działania Narodowej Organizacji Standardów Informacyjnych – National Information Standards Organization (NISO)⁴². NISO współpracuje z Amerykańskim Narodowym Instytutem Normalizacji i z jego upoważnienia jest partnerem ISO/TC 46, ale jej zakres działania jest szerszy, opracowuje bowiem własne standardy na potrzeby bibliotek i innych placówek świadczących usługi informacyjne, kulturalne i edukacyjne⁴³. Taki model umożliwia szybkie i kompetentne reagowanie na istotne potrzeby i problemy bibliotek, nie wydaje się możliwy do wprowadzenia w warunkach polskich, przede wszystkim ze względów finansowych, ale i brak instytucji zainteresowanych rozwojem standaryzacji w tym obszarze.

Wpływ na rodzaj i zawartość standardów międzynarodowych można mieć tylko będąc aktywnym uczestnikiem odpowiednich ciał standaryzacyjnych. Czynne uczestnictwo w pracach ISO jest możliwe jedynie za pośrednictwem odpowiednich komitetów technicznych PKN, natomiast analizować normy międzynarodowe i popularyzować te, które uznamy za ważne i potrzebne dla polskiego środowiska bibliotek publicznych, może każdy zainteresowany podmiot. Wydaje się, że Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich jest do tego szczególnie predestynowane i warto, by inicjowało takie prace. Standardy IFLA, najważniejszej i obdarzonej największym autorytetem organizacji bibliotekarskiej, są udostępniane wszystkim zainteresowanym do tłumaczenia i adaptacji. Zdecydowanie warto te zalecenia i raporty analizować i udostępniać polskim bibliotekarzom. I tu również rola SBP wydaje się nie do przecenienia. Wytyczne i raporty IFLA prezentują co prawda pewien stan idealny, postulowany, raczej ogólny model niż praktyczny wzór, ale mogą być cennym materiałem wyjściowym do opracowania zaleceń bardziej konkretnych, dostosowanych do lokalnej tradycji, potrzeb i możliwości. Trudno bowiem wyobrazić sobie stabilny rozwój, wzmacnianie kultury organizacyjnej, podnoszenie jakości usług i produktów oraz efektywną współpracę bibliotek na rzecz budowania społeczeństwa informacyjnego bez wspólnie wypracowanych, wysokiej jakości standardów.

⁴² <http://www.niso.org/home/>

⁴³ Standardy opracowywane przez NISO są oznaczane jako „ANSI/NISO Z...”. Powszechnie znanym i stosowanym w bibliotekach, również polskich, jest np. standard Z39.50.

NUKAT – AUTOSTRADA INFORMACJI CYFROWEJ: ROLA STANDARDÓW W TWORZENIU KATALOGÓW BIBLIOTECZNYCH

Wprowadzenie

Rok 2012 jest rokiem jubileuszowym dla Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT. Dziesięć lat temu polskie biblioteki naukowe zaczęły tworzyć wspólny katalog¹. 5 lipca 2002 r. do katalogu NUKAT został wprowadzony pierwszy rekord bibliograficzny, wcześniej w dniach 24 maja – 9 czerwca przeprowadzona została migracja bazy CKHW² do bazy NUKAT. Po dekadzie funkcjonowania NUKAT katalog liczy³:

- 2 377 192 rekordy bibliograficzne,
- 8 201 521 symboli lokalizacji,
- 3 270 242 rekordy kartoteki haseł wzorcowych.

Obecnie NUKAT współtworzony jest przez 117⁴ bibliotek, w tym 87 aktywnie⁵ współkatalogujących i 30 pracujących biernie⁶.

Budowanie katalogu centralnego NUKAT zaczęto od pustej bazy rekordów bibliograficznych. Dzięki temu baza od początku była tworzona w oparciu o standardy a biblioteki wprowadzały rekordy wg jednolitych zasad. Największym minusem takiego rozwiązania jest fakt, że w katalogach bibliotek współtworzących NUKAT jest wiele rekordów wprowadzonych jedynie lokalnie, gdyż w momencie utworzenia katalogu większość polskich bibliotek akademickich, naukowych od wielu lat prowadziła swoje katalogi automatyczne⁷. Maria Burchard, kierownik Centrum NUKAT, w 2003 r. tak pisała o scalaniu danych:

¹ *Jak powstał NUKAT*, Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT, 2012, [dostęp: 24.09.2011], <http://centrum.nukat.edu.pl>.

² Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych.

³ Stan na 28.09.2012.

⁴ Stan na 27.09.2012.

⁵ Pełna współpraca.

⁶ Pobieranie rekordów oraz dodawanie symboli lokalizacji.

⁷ Jacquesson, A. *Automatyzacja bibliotek*. Warszawa 1999, s. 14.

W projekcie katalogu centralnego przewidywano scalenie w jego bazie rekordów bibliograficznych, utworzonych w katalogach lokalnych przed zapoczątkowaniem współkatalogowania. Wysokie ryzyko utraty spójności danych, przy realizowaniu tej operacji automatycznie, lub bardzo wysokie koszty prowadzenia jej pod kontrolą gwarantującą spełnienie przez NUKAT funkcji bezpiecznego źródła gotowych rekordów i prawidłowej informacji o zasobach bibliotek, powodują, że Centrum NUKAT skłania się do rezygnacji z realizowania tego projektu. Opowiada się raczej za realizowaną przez poszczególne biblioteki stopniową wymianą danych w katalogach lokalnych na dane z katalogu centralnego⁸.

Stopniowe, ręczne przenoszenie rekordów z katalogów lokalnych do katalogu centralnego miało miejsce, ale nie były to działania, które pozwoliłyby na wyrównanie zawartości katalogów lokalnych i katalogu NUKAT. Po kilku latach funkcjonowania katalogu centralnego powrócono do idei automatycznego scalania danych. Było to możliwe dzięki dynamicznemu rozwojowi katalogu, postępom technologicznym oraz perspektywie finansowania prac ze środków Unii Europejskiej. Założono także, że automatycznie scalane będą tylko te rekordy, które w sposób bezpieczny można poddać działaniom automatycznym. Powstał projekt NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej.

NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej – podstawowe informacje⁹

NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej jest projektem realizowanym przez Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie w latach 2009-2013. Projekt jest finansowany z Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka¹⁰.

Projekt NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej ma na celu rozbudowę i modernizację wytypowanych narzędzi informacyjnych:

- katalogu NUKAT¹¹,
- katalogu rozproszonego KaRo – m.in. umożliwienie wyszukiwania w bibliotekach cyfrowych, modernizacja interfejsu, zmiana serwera,
- katalogu online bibliotek Uniwersytetu Warszawskiego – retrokonwersja

⁸ Burchard, M. Katalog Centralny NUKAT – system wymiany danych w procesie opracowywania zbiorów polskich bibliotek [online] *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, 2003, nr 9 (49); [dostęp: 24.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/49/burchard.php#1>.

⁹ <http://autostrada.buw.uw.edu.pl/>

¹⁰ „Program Innowacyjna Gospodarka adresowany jest do przedsiębiorców (w tym zwłaszcza mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, tzw. MSP), jednostek badawczo-rozwojowych, uczelni, sieci naukowych, inkubatorów przedsiębiorczości akademickiej, parków naukowo-technologicznych. Wsparcie kierowane jest również do jednostek administracji publicznej oraz instytucji otoczenia biznesu. Siedziba podmiotów uprawnionych do ubiegania się o dotacje musi znajdować się na terenie Polski”. *Program Innowacyjna Gospodarka*, 2012, [dostęp: 24.09.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.poig.gov.pl/>.

¹¹ Szerszy opis zadania w dalszej części referatu.

zbiorów; uwzględniono najcenniejsze czasopisma ze zbiorów BUW (około 900 ukazujących się w latach 1801-1939) oraz tytuły współczesne ze zbiorów bibliotek wydziałowych, łącznie prawie dwa tysiące tytułów czasopism,

- biblioteki cyfrowej e-BUW - digitaliacją zostały objęte czasopisma wydawane od końca XVIII wieku do początku wieku XX.

NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej – scalanie danych

Scalanie danych jest dużym zadaniem projektu. Już w fazie pisania założeń projektu wytypowanych zostało 30 bibliotek, których katalogi będą scalane. Wybór bibliotek był niezwykle istotny, ponieważ w ramach projektu przewidziano nie tylko wymianę danych, ale także przejście do katalogu centralnego oryginalnych rekordów bibliograficznych.

Scalanie danych przeprowadzane jest przede wszystkim automatycznie. Rekordy z katalogu lokalnego, wybrane wg określonych założeń¹², porównywane są z wytypowanymi rekordami z katalogu NUKAT. W wyniku porównania danych otrzymujemy:

- rekordy, które mają swoje odpowiedniki w katalogu NUKAT,
- rekordy oryginalne, których w NUKAT nie ma,
- rekordy do dalszej oceny przez administratorów i/lub bibliotekarzy uczestniczących w scalaniu.

Całość prac została podzielona na kilka etapów:

- Etap wstępny – testowe przekazanie rekordów przez bibliotekę i sprawdzenie ich poprawności przez Centrum NUKAT.

Dzięki temu etapowi biblioteka ma możliwość przetestowania wybierania rekordów ze swojej bazy, a po otrzymaniu wyników kontroli poprawności rekordów, może je zmodyfikować przed właściwym scalaniem danych. Centrum NUKAT oraz biblioteka uzyskują pewność, że scalanie danych z biblioteki technicznie będzie możliwe do przeprowadzenia.

- Etap I – podmiana rekordów w katalogu lokalnym na rekordy z katalogu NUKAT.

W ramach tego etapu biblioteka przekazuje Centrum NUKAT pulę rekordów wybranych z katalogu lokalnego wg ustalonych kryteriów. Centrum NUKAT przeprowadza kontrolę poprawności przesłanych w pliku rekordów a następnie rekordy prawidłowe porównuje z określonymi rekordami z katalogu centralnego. Rekordy błędne są raportowane bibliotece. W wyniku porównania rekordów wytypowane zostają rekordy z katalogu lokalnego posiadające swoje odpowiedniki w katalogu NUKAT. Centrum NUKAT przekazuje je bibliotece wraz z plikami i rekordami khw w nich zastosowanymi. Do rekordów w NUKAT automatycznie dodawany jest symbol biblioteki. Dodatkowo, jeżeli w rekordach NUKAT brak haseł przedmiotowych,

¹² O kryteriach wyboru mowa będzie w dalszej części referatu.

a są one w rekordach z biblioteki, to automatycznie dodawana jest charakterystyka przedmiotowa z rekordu lokalnego. Biblioteka na podstawie jednoznacznego identyfikatora rekordu zastępuje rekordy w katalogu lokalnym rekordami z NUKAT. Ponadto koordynator Centrum NUKAT analizuje raporty szczegółowe ze scalenia i w razie potrzeby modyfikuje rekordy w NUKAT lub wyjaśnia z koordynatorem scalania z ramienia biblioteki ewentualne nieprawidłowości.

- Etap II – scalanie właściwe.

W tym etapie powtarzane są czynności z etapu I w nieco rozszerzonej wersji, a następnie przejmowane są do NUKAT oryginalne dane. Powtórzenie etapu I jest konieczne, ponieważ prace przeprowadzane są w pewnym odstępie czasu, a katalog NUKAT dynamicznie się rozwija i każdego dnia powiększa swoją wartość. Rekordy nowe przed załadowaniem do katalogu NUKAT są odpowiednio modyfikowane. Poprawiane są takie elementy rekordu, jak wytypowane pola stałej długości (np. 008/28 kod publikacji urzędowej), wskaźniki w określonych polach, itp. Rekordy, w których w określonych polach występują inne podpola niż dopuszczalne, są raportowane. Efektem działań w ramach tego etapu są pliki dla biblioteki zawierające rekordy scalone i dołączone do nich pliki z rekordami khw oraz plik z rekordami przejętymi do NUKAT jako nowe. Do rekordów w katalogu NUKAT zostają dodane symbole biblioteki oraz w razie konieczności przejmowane są hasła przedmiotowe. W wyniku automatycznych porównań powstaje pula rekordów, które trafiają do administratorów w celu ręcznego scalania danych.

- Etap III – prace administratorów Centrum NUKAT.

W ramach tego etapu administratorzy Centrum NUKAT ręcznie ustalają, czy rekord z katalogu lokalnego ma swój odpowiednik w katalogu NUKAT, czy też jest rekordem oryginalnym. Przypadki dyskusyjne przekazywane są danej bibliotece do weryfikacji z dokumentem. Po zakończeniu prac administratorów przeprowadzana jest kontrola poprawności przez koordynatora Centrum NUKAT. Pliki zawierające rekordy bibliograficzne i zastosowane w nich hasła khw przekazywane są danej bibliotece.

- Etap IV – ręczne scalanie przez bibliotekarzy z danej biblioteki.

Ponieważ w ramach scalania automatycznego mogły być rozpatrywane tylko rekordy spełniające określone kryteria, część pozostałych rekordów z katalogu lokalnego do katalogu NUKAT wprowadzają bibliotekarze ręcznie. Rekordy wprowadzane są do NUKAT po uprzedniej modyfikacji, gdyż muszą być zgodne z obecnie obowiązującymi zasadami katalogowania a po zatwierdzeniu w NUKAT zastępują rekordy w katalogu lokalnym.

Dzięki przyjętym rozwiązaniom zminimalizowane zostało ryzyko błędnie scalonych rekordów. **Przy scalaniu automatycznym ważna była identyczność porównywanych danych (pojedyncza data wydania + ISBN + tytuł właściwy + oznaczenie wydania).** Ze scalania automatycznego odrzucane były rekordy

zduplowane w pliku z biblioteki oraz rekordy, które miały więcej niż jeden analogiczny rekord w bazie NUKAT. Oznacza to, że scalane rekordy musiały mieć identyczne dane i tylko jeden rekord w bazie NUKAT mógł zostać wskazany. Jeżeli więcej niż jeden rekord w bazie NUKAT stanowił odpowiedź, takie rekordy były przekazywane do ewentualnego ręcznego scalania.

Taka jednoznaczność ma też swoje wady, każda literówka eliminowała rekord ze scalania automatycznego, bo dane przestawały być identyczne.

NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej – rola standardów

Aby prowadzić automatyczne działania na puli rekordów, niezwykle ważne jest dokładne wytypowanie elementów obowiązkowych w tychże rekordach. Priorytetem działań jest całkowita ochrona danych w katalogu centralnym oraz w katalogach lokalnych. Odrzucono rekordy, których porównywanie automatyczne dawałoby niepewne, niejednoznaczne wyniki. Ustalono, że w scalaniu automatycznym mogą wziąć udział rekordy spełniające następujące kryteria:

1. Format wymienny.

Wszystkie rekordy podlegające scaleniu muszą być przekazane Centrum NUKAT w formacie wymiennym w **standardzie ISO 2709** (Information and documentation – Format for Information Exchange).

Format MARC (**M**Achine-**R**eable **C**ataloging) – przeznaczony jest do zapisu i wymiany danych¹³. Dane zapisane w formacie są odpowiednio uporządkowane, ujednolicone i oznaczone, dzięki czemu są czytelne dla komputera. Format MARC jest formatem wymiennym, co oznacza, że umożliwia prawidłową wymianę danych pomiędzy różnymi systemami¹⁴. Rekordy w formacie wymiennym MARC cechuje:

- zmienna długość (całego rekordu oraz jego elementów),
- podział na jednoznacznie identyfikowane pola,
- obecność wskaźników na początku pola,
- powtarzalność pól i podpól,
- podział pól na jednoznacznie identyfikowane części – podpola¹⁵.

Ponadto niezwykle ważna jest prawidłowa obsługa formatu przez system biblioteczny stosowany w danej bibliotece. System musi umożliwiać:

- import danych,
- eksport danych,
- prawidłową interpretację danych i obsługę powiązań¹⁶.

¹³ <http://www.loc.gov/marc/faq.html#definition>

¹⁴ Padziński, A. *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*. Warszawa 2000, s. 41.

¹⁵ Paluszkiwicz, A. Rola formatu i kartotek wzorcowych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych. W: Paluszkiwicz, A. *Prace wybrane*. Warszawa 2008, s. 14.

¹⁶ Padziński, A. tamże s. 41.

Wybór formatu ma dla bibliotek fundamentalne znaczenie. Przy stosowaniu różnych formatów można dane konwertować, jednakże znacznie utrudnia to proces przekazywania danych online¹⁷. W katalogu NUKAT stosowany jest standard MARC 21.

2. Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych.

Warunkiem koniecznym do udziału danej biblioteki w projekcie NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej było stosowanie CKHW NUKAT. Kartoteka haseł wzorcowych służy kontroli poprawności haseł zastosowanych w rekordach bibliograficznych¹⁸, gwarantuje spójność danych. CKHW została utworzona w 1993 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. Bazę utworzyły i konsekwentnie budowały biblioteki akademickie. W 2002 r., przed uruchomieniem współkatalogowania książek, baza została przeniesiona do pustej bazy NUKAT¹⁹.

Kartoteki wzorcowe wykorzystywane są przy wprowadzaniu danych do bazy oraz przy wyszukiwaniu²⁰. Tworzy się je dla elementów stanowiących podstawowe czynniki wyszukiwania, tj. nazwy osobowe i ciał zbiorowych, tytuły ujednoczone, tytuły serii wydawniczych, hasła przedmiotowe.

Hasła ujednoczone wykorzystywane są w polach rekordu bibliograficznego. Można je podzielić na następujące grupy:

- hasła opisu bibliograficznego – wykorzystywane w rekordzie bibliograficznym w polach: 100, 110, 111, 130, 240, 700, 710, 711, 730,
- hasła dodatkowe dla serii i dokumentu wieloczęściowego wymienianego w strefie serii opisu bibliograficznego – wykorzystywane w rekordzie bibliograficznym w polach: 440, 800, 810, 811, 830,
- hasła przedmiotowe – wykorzystywane w rekordzie bibliograficznym w polach: 600, 610, 611, 630, 650, 651, 655²¹.

Hasła kartoteki haseł wzorcowych zastosowane w rekordach bibliograficznych są ujednoczone i indeksowane jako punkty dostępu do danych. Ponieważ w ramach projektu NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej przewidziano przejmowanie nowych, oryginalnych rekordów z katalogu lokalnego do katalogu centralnego, katalog danej biblioteki musiał być tworzony w oparciu o CKHW NUKAT. Sama wymiana rekordów z katalogu danej biblioteki na rekordy NUKAT mogłaby odbywać się nawet wówczas, gdyby biblioteka miała pewne braki w konsekwentnym wykorzystywaniu CKHW, ponieważ do rekordów scalanych dołącza się pliki z zastosowanymi w nich rekordami khw. Dzięki czemu biblioteka uzyskuje kontrolowane punkty dostępu.

¹⁷ Paluszkiwicz, A. Trudne decyzje i ich efekty. W: Paluszkiwicz, A. *Prace wybrane*. Warszawa 2008, s. 32.

¹⁸ *Informacje o katalogu*, Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT, 2012, [dostęp: 24.09.2011], <http://centrum.nukat.edu.pl>.

¹⁹ Burchard, M. Katalog centralny NUKAT – pięć lat współkatalogowania i co dalej? W: *Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce*. Warszawa 2010, s. 25.

²⁰ Paluszkiwicz, A. Rola formatu i kartotek wzorcowych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych. W: Paluszkiwicz, A. *Prace wybrane*. Warszawa 2008, s. 16.

²¹ Paluszkiwicz, A. *Format MARC 21 rekordu kartoteki haseł wzorcowych*. Wyd. II, zm. Warszawa 2009, s. 10.

Tabela 1

Pole rekordu bibliograficznego	Powtarzalność	Kontrolowane khw
100	NP	TAK
110	NP	TAK
111	NP	TAK
130	NP	TAK
240	NP	TAK
600	P	TAK
610	P	TAK
611	P	TAK
630	P	TAK
650	P	TAK
651	P	TAK
655	P	TAK
700	P	TAK
710	P	TAK
711	P	TAK
730	P	TAK
800	P	TAK
810	P	TAK
811	P	TAK

Kontrola haseł khw

P – powtarzalne

NP – niepowtarzalne

Pominięte zostały pola 440/830 – tytuł serii ze względu na tytuły serii wielotomowych, dla których rekord kartoteki haseł wzorcowych tworzony jest tylko w określonych sytuacjach²².

²² Rekord dla tytułu dokumentu wieloczęściowego sporządza się w kartotece haseł wzorcowych, jeśli:

- istnieje w bazie rekord dla tytułu serii o identycznym tytule,
- istnieje w bazie automatycznie tworzony przez system rekord szczytkowy dla innych dokumentów, np. wydawanych przez innego wydawcę,
- dokument wieloczęściowy zawiera warianty tytułu,

3. Zawartość rekordu bibliograficznego oraz zasady katalogowania.

Automatyczne scalanie danych uniemożliwia merytoryczną kontrolę opisu bibliograficznego. Przejmowane rekordy były tworzone już w latach dziewięćdziesiątych minionego stulecia. Od tamtej pory zasady katalogowania, przyjęte wewnętrzne rozwiązania zmieniały się. Ustalono więc, że istotne jest wskazanie niezbędnych elementów rekordów bibliograficznych, które pozwolą na zakwalifikowanie ich do dalszych prac (automatycznych). Założono, że znaczna część danych z bibliotek będzie podlegała wymianie, gdyż już 31 grudnia 2009 r. stan rekordów bibliograficznych to 1 376 136²³ rekordy a katalog dynamicznie się rozwija.

Do automatycznego scalania kwalifikują się rekordy spełniające następujące kryteria:

a) dokumenty zwarte piśmiennicze

Rekord dla dokumentu zwanego piśmienniczego zawiera następujące kody na przeznaczonych dla nich pozycjach etykiety rekordy: LDR/06 – a (dokument piśmienniczy) oraz LDR/07 – m (poziom monograficzny)²⁴. Zdecydowano, że automatycznie scalane będą wyłącznie rekordy dla książek, gdyż praktycznie przed powstaniem NUKAT biblioteki katalogowały przede wszystkim książki i czasopisma, a co za tym idzie zasady katalogowania tych dokumentów były najlepiej wdrożone. Inne dokumenty opracowywane były w katalogach automatycznych w ograniczonym stopniu. Ponadto uznano, że zbiory specjalne są trudne do bezpiecznego automatycznego scalania. Wydawnictwa ciągle były katalogowane w jednej bazie – CKTCz²⁵, która we wrześniu 2002 r. została przeładowana do Centrum NUKAT i tym samym przestała istnieć²⁶. W związku z tym uznano, że automatycznie scalane będą wyłącznie rekordy dla książek.

b) pojedyncza data wydania

Typ daty publikacji kodowany jest w polu stałej długości 008/06. Dla dokumentów z pojedynczą datą wydania stosuje się kod „s”²⁷. W polu 008/07-10²⁸ podaje się datę wydania. Przy automatycznym scalaniu niezwykle ważna

– tytuł znajdujący się na dokumencie zapisany jest według archaicznej pisowni, a hasło stanowi tytuł w formie uwzględniającej aktualne zasady ortograficzne danego języka.

W pozostałych przypadkach nie ma obowiązku tworzenia rekordów khw (Ustalenie Centrum NUKAT z 1.01.2006 r. *Pole 830 rekordu bibliograficznego dla książki – zasady tworzenia rekordu tytułu ujednoczonego*).

²³ Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: *Raport roczny z wykonania zadania Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT* (www.nukat.edu.pl). *Prowadzenie katalogu oraz koordynacja współpracy naukowych bibliotek polskich w zakresie jego budowania w 2009 r.*, s. 15 [dostęp: 24.09.2011], <http://centrum.nukat.edu.pl>.

²⁴ *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki*. Warszawa 2012, Etykieta, s. 3.

²⁵ Centralna Kartoteka Tytułów Czasopism.

²⁶ *Jak powstał NUKAT*, Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT, 2012, [dostęp: 24.09.2011], <http://centrum.nukat.edu.pl>.

²⁷ *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki*. Warszawa 2012, p. 008, s. 1-2.

²⁸ Oraz w strefie adresu wydawniczego – pole 260 podpole \$c. W przeciwieństwie do pola 008/07-10 zawartość podpola \$c pola 260 nie musi składać się wyłącznie z czterech, np. data cop. Itp.

jest data pewna (pojedyncza, prawdopodobna), ponieważ data jest jednym z podstawowych kryteriów porównania danych. Daty niepewne zapisywane są w polach 008/07-10 oraz 008/11-14 i podawane są w sposób przybliżony. Ponadto data podana w polu 008/07-10 musi zostać podana w postaci ujednoliconej.

c) unikatowy dla bazy lokalnej numer systemowy

W formacie MARC 21 numer kontrolny identyfikujący rekord we wszystkich katalogach zawierających kopie tego rekordu podawany jest w polu 001²⁹. W systemie Virtua pole 001 zawiera numer automatycznie nadawany przez system (numer systemowy), natomiast numer kontrolny podawany jest w polu 035. Rekordy podlegające automatycznej wymianie muszą posiadać unikatowy dla bazy lokalnej numer systemowy. Jest to niezwykle ważny element rekordu, ponieważ jednoznacznie identyfikuje dany rekord i na jego podstawie zgrywany jest rekord w katalogu lokalnym.

d) ISBN

Rekordy zakwalifikowane do automatycznego scalania w ramach projektu muszą zawierać przynajmniej jedno pole 020, w którym prawidłowo zostało podane oznaczenie cyfrowe – międzynarodowy znormalizowany numer książki ISBN³⁰. Dodatkowo ISBN musi zostać podany w prawidłowym podpolu – w podpolu \$a numer musi być poprawny, a w podpolu \$z błędny.

ISBN w powiązaniu z innymi elementami – **data, tytuł właściwy, oznaczenie wydania** (lub jego brak) – jest elementem, który pozwala na jednoznaczne scalenie dokumentów, bądź uznanie rekordu za rekord oryginalny.

Nie brano pod uwagę słownych uzupełnień dodanych przez wydawcę i podawanych po numerze ISBN w rekordzie bibliograficznym.

e) dokumenty wielotomowe

Z automatycznego scalania wyeliminowano rekordy dla dokumentów wielotomowych z hierarchiczną budową tytułu właściwego – 245 \$n i/lub \$p. Dokumenty wieloczęściowe o wyróżniającym tytule części mogą być opracowywane na dwa sposoby³¹:

- tytuł całości podaje się w strefie serii – pola 490/8xx, w polu 245 podaje się tytuł części,
- tytuł całości podaje się w podpolu \$a pola 245, oznaczenie części w podpolu \$n, a tytuł części w podpolu \$p³² (hierarchiczna budowa tytułu właściwego).

Ponieważ przy dwóch różnych podejściach rekord bibliograficzny ma inną postać, uznano, że rekordy te będą podlegały scalaniu ręcznemu. Ważnym argumentem była jednolitość przyjętej zasady opracowania, którą trudno byłoby zachować przy scalaniu automatycznym.

²⁹ *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki*. Warszawa 2012, p. 001, s. 1.

³⁰ Tamże, p. 020, s. 1.

³¹ W katalogu NUKAT częściej tytuł całości podawany jest w strefie serii.

³² Tamże, p. 245.

f) pola obowiązkowe

Oprócz pola 020 w scalanych rekordach muszą znaleźć się obowiązkowe i niepowtarzalne pola:

- 040 – instytucja sporządzająca opis³³,
- 245 – strefa tytułu i oznaczenia odpowiedzialności,
- 260 – strefa adresu wydawniczego,
- 300 – strefa opisu fizycznego.

Rekordy bibliograficzne przejmowane w ramach projektu muszą spełniać następujące podstawowe kryteria:

Tabela 2

Pole/ podpole	Powtarzalność	Wartość	Inne warunki	Kontrolowane khw	Obowiązkowe
Etykieta/06	NP	a		NIE	TAK
Etykieta/07	NP	m		NIE	TAK
008/06	NP	s		NIE	TAK
008/07-10	NP	1900<x<2010		NIE	TAK
001	NP		unikatowy dla bazy lokalnej numer systemowy	NIE	TAK
020	P		§a prawidłowy ISBN §z nieprawidłowy ISBN	NIE	TAK
035			prefiks różny od xx lub zz,	NIE	NIE
040	NP			NIE	TAK
245	NP		§n – brak §p - brak	NIE	TAK
260	NP			NIE	TAK
300 i/lub 256	NP			NIE	TAK

Kryteria typowania rekordów

Wprowadzona została także kontrola scalonych rekordów przez koordynatora Centrum NUKAT. Analizowane były raporty szczegółowe z przeprowadzanych prac. W wyniku podjętych działań część rekordów została zmodyfikowana, część konsultowana z koordynatorem z biblioteki, której katalog był scalany.

³³ W rekordach wprowadzonych do katalogu NUKAT w ramach projektu podpole §a pola 040 zawiera nazwę katalogu „NUKAT”.

Rekordy scalane automatycznie kontrolowane były m.in. pod kątem:

- obecności pola 240 w rekordzie z katalogu lokalnego, gdy w rekordzie w NUKAT tego pola nie było (konieczne dodanie pola 240 do rekordu w NUKAT),
- rozbieżności w podpolach \$b pól 245 – podtytułu, dodatku do tytułu (przy scalaniu automatycznym tytuły właściwe musiały być identyczne, był to warunek konieczny scalania),
- rozbieżności w liczbowaniu stron (podpole \$a pola 300) oraz w dodatkach (podpole \$e pola 300).

W rekordach przejętych jako oryginalne sprawdzano:

- kodowanie (zgodność z zestawem znaków unicode),
- komunikaty o hasłach niepermanentnych³⁴.

Zrezygnowano z porównywania pól 1xx, 440, 7xx, 8xx³⁵. Na specjalne życzenie biblioteki, której katalog był scalany, możliwe było wygenerowanie dodatkowych raportów.

Przyjęte zostały dosyć rygorystyczne zasady scalania rekordów, ponieważ założono, że prowadzone działania mają gwarantować pełną ochronę danych w katalogu centralnym i w katalogach lokalnych. Należy jednak pamiętać, że działania automatyczne mogą się wiązać z pewnym ryzykiem, które starano się minimalizować.

Podsumowanie

Ostatnie rekordy w ramach projektu NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej zostaną scalone w listopadzie 2012 r. Przygotowane narzędzia informatyczne i wypracowane procedury scalania danych powinny być wykorzystywane do scalania katalogów pozostałych bibliotek współtworzących NUKAT³⁶. Tym samym nadal zwiększana będzie centralna informacja o zbiorach polskich bibliotek oraz podniesie się jakość katalogów lokalnych.

Najważniejsze efekty prac prowadzonych w ramach projektu:

- wzrost centralnej informacji o zbiorach polskich bibliotek,
- uporządkowanie danych w katalogach lokalnych,
- ograniczenie dublowania pracy w zakresie tworzenia rekordów nowych i modyfikacji,

³⁴ Takich, do których nie ma rekordu khw w NUKAT.

³⁵ Przy scalaniu automatycznym kontrola tych pól wyeliminowałaby wiele rekordów dla tych samych publikacji tylko dlatego, że inaczej zostało wybrane hasło główne lub hasła dodatkowe. Przepisy katalogowania w tym zakresie ewoluowały i często zależały od danej biblioteki, ponadto mamy wiele przypadków dyskusyjnych, gdzie dopuszczalne są różne rozwiązania, np. w wydawnictwach bogato ilustrowanych fotografiami za autora dzieła można uznać autora tekstu lub autora fotografii. Ponadto uznano, że rekordem wzorcowym jest rekord w NUKAT. Jeżeli rekordy scalone miały identyczną zawartość pól 020, 245 \$a, 250 oraz 008/07-10 i dodatkowo ręcznie kontrolowane były \$b w polach 245 oraz liczba stron, to daje to gwarancję prawidłowego scalenia rekordów.

³⁶ Wymiana danych z katalogu lokalnego na dane z NUKAT bez przejmowania do NUKAT rekordów oryginalnych.

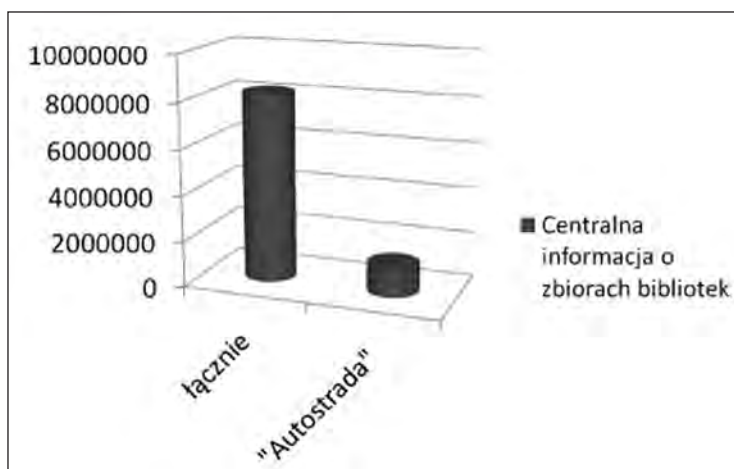
- wypracowanie narzędzi i procedur umożliwiających dalsze scalanie katalogów w ramach rutynowych działań,

- ułatwienia w prowadzeniu dalszej retrokonwersji zbiorów.

Dane z sierpnia 2012 r. przedstawiają następujące wyniki prowadzonych prac:

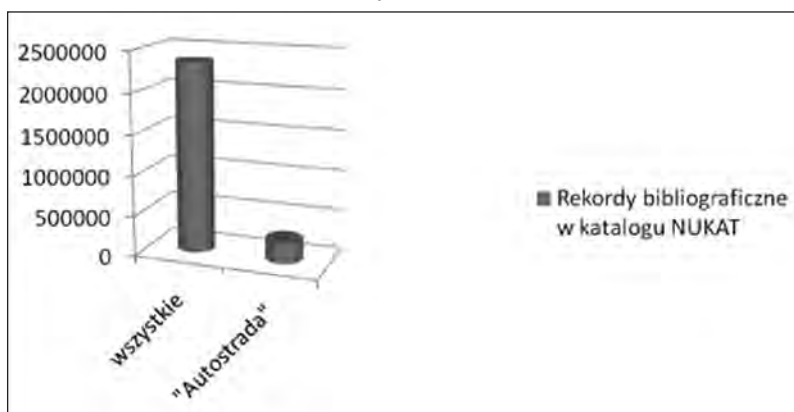
- 2 270 496 – ogólna liczba rekordów weryfikowanych,
- 964 819 – dodanych symboli lokalizacji do rekordów bibliograficznych w NUKAT,

Wykres 1

Centralna informacja o zbiorach bibliotek³⁷

Wykres 2

Rekordy bibliograficzne w katalogu NUKAT³⁸

³⁷ Stan na 31.08.2012.

³⁸ Stan na 31.08.2012.

- 261 671 – nowych rekordów wprowadzonych do NUKAT,
- 1 226 490 – łączna liczba rekordów scalonych = wzrost centralnej informacji o zbiorach polskich bibliotek,
- 198 201 – rekordów zweryfikowanych przez administratorów NUKAT,
- 31 408 – rekordów bibliograficznych uzupełnionych hasłami przedmiotowymi.

Scalanie jest także kolejnym dowodem na to, jak ważne są standardy przy tworzeniu katalogów bibliotecznych. Zasady katalogowania w czasie funkcjonowania katalogów automatycznych wielokrotnie się zmieniały i na pewno w przyszłości też będą się zmieniać. W środowisku bibliotecznym trwa dyskusja dotycząca nowego standardu katalogowania RDA³⁹. Ważne jest katalogowanie wg określonych zasad i konsekwentne się ich trzymanie. Ważny jest stosowany format. Wszystkie biblioteki NUKAT stosują format MARC 21, dzięki temu możliwa jest współpraca, wymienianie danych, itp.

Dane muszą być zapisywane zgodnie z określonym zestawem znaków. Unicode jest w katalogu centralnym obowiązującym standardem kodowania znaków i rekordy podlegające scalaniu musiały być przekazane Centrum NUKAT w takim systemie kodowania. Ważna jest świadomość bibliotekarzy odpowiedzialnych za dany katalog, z jakiego zestawu znaków korzystają oraz możliwość konwertowania danych.

Systemy biblioteczne stosowane przez biblioteki powinny pozwalać na pewne operacje konieczne dla rozwoju katalogu. W przypadku scalania danych mowa jest o możliwości wygenerowania z bazy określonych rekordów, a także załadowanie rekordów z pliku do katalogu, z zachowaniem danych lokalnych, powiązań z rekordami egzemplarzy, holdingami. Wszystkie czynności automatyczne musiały być wykonane z zapewnieniem normalnego przebiegu rutynowych działań w danym katalogu.

Katalog biblioteczny nawet małej biblioteki musi być tworzony zgodnie ze standardami. Zachowanie norm gwarantuje nie tylko dobry dostęp do informacji, co jest priorytetem każdej biblioteki, ale jest również działaniem ekonomicznym, gdyż od razu tworzy się wysoką jakość i nie ma potrzeby prowadzenia prac dodatkowych. Stosowanie standardów w tworzeniu katalogów bibliotecznych umożliwia współpracę oraz przeprowadzanie trudnych, nietypowych działań, takich jak wymiana danych, zmiana systemu. Zapewnia bezpieczną przeszłość.

³⁹ Resource Description and Access.

Bibliografia:

Autostrada Informacji Cyfrowej, www.autostrada.buw.uw.edu.pl.

Burchard, M. *Katalog Centralny NUKAT – system wymiany danych w procesie opracowywania zbiorów polskich bibliotek* [online] EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy, 2003, nr 9 (49). [dostęp: 24.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/49/burchard.php#1>.

Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: *Raport roczny z wykonania zadania Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT (www.nukat.edu.pl). Prowadzenie katalogu oraz koordynacja współpracy naukowych bibliotek polskich w zakresie jego budowania w 2009 r.* [dostęp: 24.09.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://centrum.nukat.edu.pl>.

Jacquesson, A. *Automatyzacja bibliotek*, Warszawa 1999.

Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki. Red. K. Grzędzińska. Wyd. III zm. i popr. Warszawa 2012.

Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny, www.nukat.edu.pl.

Paluszkiewicz, A. *Format MARC 21 rekordu kartoteki hasel wzorcowych*. Wyd. II, zm. Warszawa 2009.

Paluszkiewicz, A. *Prace wybrane*. Warszawa 2008.

Padziński, A. *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*. Warszawa 2000.

Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce. Red. M. Burchard, K. Grzędzińska, A. Kasprzyk. Warszawa 2010.

Program Innowacyjna Gospodarka, www.poig.gov.pl. <http://www.poig.gov.pl/>.

Lidia Derfert-Wolf

Biblioteka Główna Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy

BADANIE EFEKTYWNOŚCI BIBLIOTEK PUBLICZNYCH I PEDAGOGICZNYCH

Wprowadzenie

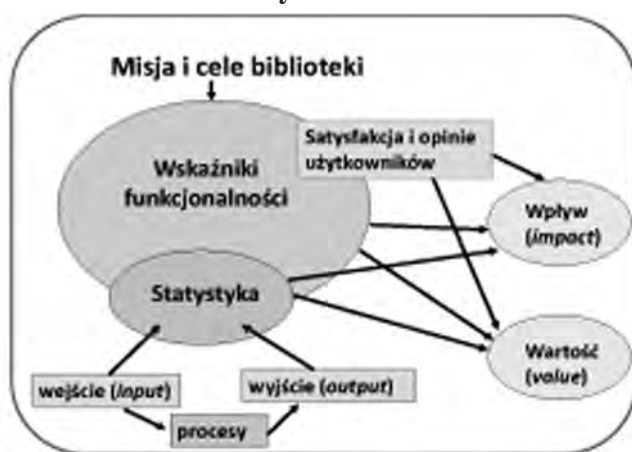
Konieczność przemian w działaniu bibliotek wynikająca ze zmieniającego się otaczającego je środowiska może stanowić zarówno szanse, jak i zagrożenia dla tych placówek. Zmiany technologiczne, nowe metody uczenia się oraz nowe metody komunikowania w nauce i nauczaniu spowodują z jednej strony odpływ użytkowników. Natomiast kreatywne zarządzanie biblioteką może przyczynić się do oferowania usług wykorzystujących nowe technologie, przyciągając tym samym nowych odbiorców. Do czynników stwarzających niemal wyłącznie zagrożenie należy oczywiście kryzys finansowy. Z drugiej strony mamy wiele możliwości podejmowania wspólnych przedsięwzięć, udziału w ciekawych projektach, w tym szkoleniach, finansowanych ze źródeł zewnętrznych. Szanse i zagrożenia niosą za sobą potrzebę demonstrowania wartości bibliotek, a ogólniej rzecz ujmując – wszechstronnej oceny ich działania. Ma to bezpośredni związek ze statystyką, obrazującą stan posiadania biblioteki i realizację zadań za pomocą surowych danych. Statystyka biblioteczna została doskonale scharakteryzowana w manifeście IFLA¹ oraz ujednolicona w międzynarodowej normie ISO 2789². Pozostaje nadal miernikiem pewnych dokonań biblioteki, ale jest również jednym z elementów badań efektywności, badań potrzeb i satysfakcji użytkowników oraz badań wpływu biblioteki na indywidualnych użytkowników i całe społeczeństwo. Wskaźniki funkcjonalności – kombinacje danych ilościowych i jakościowych oraz relacje między danymi wejściowymi i wyjściowymi – włączając w to badania satysfakcji użytkowników, świadczą o tym, jak biblioteka spełnia swoje cele, jak jest postrzegana i czy jest atrakcyjna dla obsługiwanej populacji. Podstawą standaryzacji

¹ *IFLA. Manifest IFLA o statystyce bibliotecznej*. Tłum. Hanna Grabowska [online]. [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/statistics-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-pl.pdf>.

² ISO 2789:2006 Information and Documentation – International library statistics. W 2013 r. zapowiadane jest wydanie kolejnej edycji tej normy.

badania tych wskaźników jest norma ISO 11620³. Ostatni z elementów oceny bibliotek – badania rezultatów – wskazuje na to, jaki biblioteka wywiera wpływ na otoczenie i ile jest warta. Norma wspierająca metodologicznie tego rodzaju badania jest w opracowaniu (ISO/AWI 16439⁴). Na rysunku 1 przedstawiono graficznie elementy oceny jakości i funkcjonalności bibliotek, ich związki i zależności oraz powiązania ze statystyką biblioteczną. Wszystkie te działania nabierają w ostatnich latach coraz większego znaczenia mając związek ze wspomnianym demonstrowaniem wartości i rzecznicstwem w sprawie bibliotek, których przykłady znajdujemy już w Polsce, np. w raportach Programu Rozwoju Bibliotek⁵.

Rysunek 1

Koncepcja oceny jakości i funkcjonalności bibliotek. Źródło: Opracowanie własne.

Projekt SBP „Badanie efektywności bibliotek publicznych i pedagogicznych” – geneza i zakładane efekty

W opisane działania i potrzeby bibliotek wpisuje się inicjatywa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, zapisana w Strategii SBP na lata 2010-2021 jako cel „Inicjowanie opracowania i upowszechniania istniejących standardów w dziedzinie bibliotekarstwa”, a w nim zadanie „Badanie efektywności bibliotek publicznych i pedagogicznych”⁶. Do realizacji zadania powołano w 2010 r. Zespół

³ PN-ISO 11620:2012 Informacja i dokumentacja – Wskaźniki funkcjonalności bibliotek.

⁴ ISO/AWI 16439 Methods and procedures for assessing the impact of libraries.

⁵ Po co Polakom biblioteki? Raport po trzech latach działania Programu Rozwoju Bibliotek [online]. [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.biblioteki.org/maszap/>.

⁶ Strategia Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich na lata 2010-2021. W: *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich* [online]. [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.sbp.pl/repository/SBP/ZarządGłówny/strategia2010-2021a.pdf>.

składający się ze specjalistów w tym zakresie z różnych typów bibliotek⁷, w tym członków zespołu realizującego projekt „Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce”⁸. Do poszczególnych etapów działań powołuje się ekspertów. Projekt SBP jest współfinansowany z dotacji Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego (FRSI).

Po analizie oczekiwań pomysłodawców projektu oraz propozycji zespołu roboczego, przyjęto zakładane efekty prac:

- opracowanie propozycji wskaźników funkcjonalności bibliotek publicznych,
- opracowanie propozycji wskaźników funkcjonalności bibliotek pedagogicznych,
- określenie i opisanie danych statystycznych do obliczania wskaźników funkcjonalności,
- przygotowanie narzędzia do automatycznego obliczania wskaźników.

Etapy, cele i założenia realizacji projektu SBP

Ze względu na to, że badanie efektywności bibliotek nie jest tematem nowatorskim, a wręcz z powodzeniem podejmowanym na całym świecie, na wstępie realizacji projektu SBP zebrano szereg materiałów na temat stanu badań w Polsce⁹ i na świecie¹⁰. Z przykładów zagranicznych wynikało wiele ciekawych wniosków, jak również kierunków dalszych prac w Polsce, z których najważniejsze to:

- ścisła współpraca bibliotek narodowych, stowarzyszeń bibliotekarskich oraz urzędów statystycznych,
- statystyki zbierane w oparciu o normę ISO 2789,
- dane i analizy publicznie dostępne w Internecie.

Kolejnym krokiem było sformułowanie celów, założeń i obszarów wyznaczania wskaźników funkcjonalności, co na następnym etapie doprowadziło do przyjęcia krajowych zestawów wskaźników – w pierwszym roku dla bibliotek publicznych (2010 r.), w drugim dla bibliotek pedagogicznych (2011 r.). Obliczanie

⁷ Projekt SBP „Badania efektywności bibliotek publicznych i pedagogicznych” realizuje aktualnie Zespół: Lidia Derfert-Wolf – kierownik (Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy), Joanna Burska (Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie), Artur Jazdon (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu), Małgorzata Jezierska (Biblioteka Narodowa), Danuta Kaczmarek (Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy), Grażyna Leonowicz (Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. KEN w Warszawie), Agnieszka Pietryka (Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie), Aldona Zawalkiewicz (Biblioteka Pedagogiczna w Toruniu). Z ramienia ZG SBP opiekę sprawuje Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska.

⁸ Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce: <http://ssk2.bu.amu.edu.pl/standaryzacja/>

⁹ Wskaźniki funkcjonalności i badania efektywności bibliotek polskich. W: *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich* [online]. [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.sbp.pl/repository/dokumenty/strategia/2010/seminarium_SBP_wskazniki_wybor_polskie.pdf.

¹⁰ Wskaźniki funkcjonalności i badania efektywności bibliotek w różnych krajach – wybór. W: *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich* [online]. [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.sbp.pl/repository/dokumenty/strategia/2010/seminarium_SBP_wskazniki_wybor_zagraniczne-3.pdf.

wskaźników poddane zostało testom, w trakcie których badano również dane statystyczne niezbędne do ich skompletowania.

Na wstępie wyznaczono cele realizacji projektu, które w znacznym stopniu zdeterminowały dalsze etapy prac:

- dostarczenie kierującym bibliotekami narzędzia do zarządzania,
- wsparcie dla tworzenia strategicznych planów rozwoju bibliotek,
- dostarczenie władzom nadrzędnym i organizatorom narzędzia do monitoringu postępów działania oraz oceny wykonania zadań przez biblioteki,
- dostarczenie narzędzia do badań porównawczych bibliotek (benchmarking),
- dostarczenie materiałów do działań promocyjnych na rzecz bibliotek (w skali lokalnej i ponadlokalnej),
- dostarczenie materiałów do pozyskiwania grantów, dotacji, itp.

Do wyznaczenia zestawów wskaźników funkcjonalności niezbędne było również przyjęcie pewnych założeń, określających krąg odbiorców, dane do obliczania wskaźników oraz ich dalszy rozwój. Określono następujące warunki:

- wskaźniki będą dobierane z punktów widzenia zarówno zarządzającego biblioteką, jak również organizatora i użytkownika, a w przypadku bibliotek pedagogicznych dodatkowo organu sprawującego nadzór pedagogiczny,
- uwzględnienie perspektywy dalszego rozwoju bibliotek, w tym światowych trendów bibliotekarskich, technologicznych, czy demograficznych,
- możliwość rozwoju zestawów wskaźników w kolejnych latach, np. o satysfakcję użytkowników,
- bazą obliczania wskaźników powinny być łatwo dostępne dane statystyczne, w największym stopniu skorelowane z danymi wymaganymi przez GUS,
- gromadzenie danych z bibliotek powinno się odbywać według ujednoliconego formularza elektronicznego i automatyczne obliczanie wskaźników,
- analiza i porównywanie wskaźników może być prowadzone wyłącznie w zależności od wielkości obsługiwanej populacji i/lub typu biblioteki.

Przy doborze wskaźników starano się zachować zgodność z ważnymi projektami krajowymi i zagranicznymi oraz normami i zaleceniami międzynarodowymi dotyczącymi jakości i efektywności bibliotek, a w szczególności:

- międzynarodową normą ISO 11620:2008 *Information and documentation – Library performance indicators*, przetłumaczoną i ustanowioną przez Polski Komitet Normalizacyjny w ramach zadania SBP i dofinansowania FRSI: PN-ISO 11620:2012 *Informacja i dokumentacja – Wskaźniki funkcjonalności bibliotek*,
- zaleceniami IFLA *Measuring Quality. Performance Measurement in Libraries*¹¹,

¹¹ Poll R., te Boekhorst P.: *Measuring Quality. Performance Measurement in Libraries – 2nd revised edition*. W: *IFLA Publications 127*. Munich: K.G. Saur, 2007.

- projektem AFBN,
- Global Library Statistic (IFLA/SEC)¹²,
- niemieckim projektem BIX¹³,
- norweskimi wskaźnikami dla bibliotek publicznych¹⁴.

Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek publicznych i pedagogicznych – krajowe zestawy

Wyborów wskaźników funkcjonalności poprzedzono określeniem kluczowych obszarów działania biblioteki: zbiory, infrastruktura (dostęp, wyposażenie, godziny otwarcia, lokale, miejsca), pracownicy, finanse, usługi i użytkownicy. Do wszystkich obszarów dobrano w trybie roboczym wskaźniki. Następnie usystematyzowano je w czterech grupach, zgodnie z założeniami Zrównoważonej Karty Wyników i perspektywami oceny z normy PN-ISO 11620:2012:

1. Zasoby (pracownicy, zbiory, infrastruktura) – wskaźniki informujące o ofercie usług, jakie oferuje biblioteka.
2. Korzystanie z biblioteki – wskaźniki dostarczające informacji o wykorzystaniu oferty biblioteki.
3. Wydajność – wskaźniki pozwalające ocenić efektywność działalności biblioteki.
4. Potencjał i rozwój – wskaźniki wskazujące czy biblioteka posiada potencjał do dalszego rozwoju.

W ramach każdej perspektywy wskaźniki grupowano dalej według zagadnień: kolekcja, dostęp, wyposażenie, personel, ogólne.

Końcowym efektem doboru wskaźników było sporządzenie wykazów, zaopatrzonych w szczegółowe opisy, metody badania oraz bardzo dokładnie skomentowane zestawy danych statystycznych niezbędnych do obliczania wskaźników:

1. Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek publicznych w Polsce¹⁵.
2. Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek pedagogicznych w Polsce¹⁶.

¹² Ellis S. i in.: Global Library Statistics, IFLA Journal [on-line]. 2009, Vol. 35, No. 2, s. 123-130 [Dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ifla.org/files/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-35-2_2009.pdf.

¹³ BIX – der Bibliotheksindex <http://www.bix-bibliotheksindex.de/>.

¹⁴ Redse T.: Indicators for public Libraries [online]. 2010 [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.biblioteki.org/repository/PROJEKT%2018/Indicators_-_presentation_of_Torill_Redse.ppsx.

¹⁵ Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek publicznych w Polsce. W: *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich* [online]. [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.sbp.pl/repository/dokumenty/strategia/2011/wykaz_wskaznikow_publiczne_portal_SBP_04_2012.pdf.

¹⁶ Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek pedagogicznych w Polsce. W: *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich* [online]. [dostęp 10.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.sbp.pl/repository/dokumenty/strategia/2011/Wskazniki_pedagogiczne_maj_2012.pdf.

Dla bibliotek publicznych wyznaczono 32 dane statystyczne, a dla bibliotek pedagogicznych – 34. Należy podkreślić, że są one w ok. 90% skorelowane z danymi wymaganymi przez GUS (formularz K-03 dla danych z 2011 r.). Wszystkie zostały szczegółowo omówione, skonsultowane z bibliotekami, biorącymi udział w badaniach pilotażowych oraz są na bieżąco uzupełniane, w zależności od potrzeb.

Badania pilotażowe w bibliotekach publicznych

Na początku 2011 r. przesłano propozycje udziału w badaniach pilotażowych wraz z pakietami materiałów informacyjnych do siedmiu publicznych bibliotek wojewódzkich i dwóch bibliotek miejskich:

- Książnicy Podlaskiej w Białymstoku,
- Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy,
- Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gorzowie Wielkopolskim,
- Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rzeszowie,
- Książnicy Pomorskiej w Szczecinie,
- Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu,
- Dolnośląskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu,
- Miejskiej Biblioteki Publicznej w Szczecinie,
- Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu.

Biblioteki wojewódzkie koordynują gromadzenie danych w podległych placówkach (po trzech z gminy miejskiej, gminy miejsko-wiejskiej oraz gminy wiejskiej) i zbierają własne dane. W badaniach pilotażowych wzięły udział łącznie 63 biblioteki. Zespół roboczy SBP sprawował na bieżąco kontrolę oraz służył pomocą w gromadzeniu danych. Dla przedstawicieli bibliotek testujących zorganizowano seminarium „Badanie efektywności bibliotek publicznych”, w trakcie którego omówiono projekt oraz przedyskutowano dane statystyczne wymagane do obliczania wskaźników. W lutym 2012 r. bibliotekom przekazano specjalnie przygotowane formularze do wprowadzania podstawowych informacji o placówce oraz danych statystycznych, zawierające szczegółowe komentarze. Formularz zawierał też listę wskaźników funkcjonalności, których wartości obliczane były automatycznie po wprowadzeniu podstawowych danych. Dzięki temu każda z bibliotek dysponowała od razu wskaźnikami dla swojej placówki. Formularze zbierano od połowy marca 2012 r., a do końca czerwca tego samego roku korygowano dane w porozumieniu z wojewódzkimi bibliotekami koordynującymi.

W kwietniu 2012 r. zorganizowano kolejne seminarium dla bibliotek testujących, tym razem przy udziale również przedstawicieli bibliotek pedagogicznych, przygotowujących się do testów w kolejnym roku. Na spotkaniu

przedstawiono przebieg badań pilotażowych i wstępną analizę danych, prezentując przede wszystkim formę wyników, które wszystkie biblioteki otrzymają po zakończeniu testów. Szczególnie skupiono się na błędach i wątpliwościach powstałych w czasie gromadzenia danych statystycznych. Błędy wynikały głównie z niedokładnych obliczeń, mylnej interpretacji objaśnień albo wręcz braku zapoznania się z nimi. Na warsztatach wspólnie dokonano korekty objaśnień do danych statystycznych, starając się w największym stopniu korzystać z formularza K-03 GUS.

Biblioteki publiczne biorące udział w badaniach pilotażowych otrzymały komplety materiałów, w tym szczegółowe porównanie danych statystycznych gromadzonych w projekcie SBP i wymaganych przez GUS oraz zbiorczą analizę wskaźników funkcjonalności.

Działania towarzyszące projektowi i dalsze plany

Realizacja głównych zadań projektu SBP – wybór wskaźników funkcjonalności bibliotek publicznych i pedagogicznych – uwidoczniała potrzebę podjęcia działań wspierających pełne wdrożenie badań efektywności. Dotyczyło to głównie:

- stworzenia programu komputerowego do gromadzenia, analizy i prezentacji wskaźników funkcjonalności bibliotek,
- stworzenia standardowego kwestionariusza do badań satysfakcji użytkowników bibliotek.

Obecnie trwają prace nad projektowaniem systemu do gromadzenia, analizy i prezentacji wskaźników funkcjonalności, który będzie obsługiwał podstawowe typy bibliotek: publiczne, naukowe (w tym szkół wyższych), pedagogiczne. Podstawą aplikacji będzie baza danych, która umożliwi łatwe obliczanie i analizowanie wskaźników funkcjonalności na podstawie danych statystycznych dostarczonych przez uprawnione biblioteki, zgodnie z ujednoliconymi zestawami danych uzgodnionymi w skali kraju dla każdego typu bibliotek. Planuje się testowanie programu na podstawie danych zgromadzonych przez biblioteki publiczne i pedagogiczne w 2013 r.

Prace nad standardowym kwestionariuszem do badań satysfakcji użytkowników bibliotek umożliwią dodanie kolejnego wskaźnika – satysfakcja użytkowników – do opracowanych zestawów wskaźników funkcjonalności dla wszystkich typów bibliotek. Metoda przejęta z normy ISO 11620 pozwala na przedstawienie wartości tego wskaźnika w postaci liczby z przedziału 1-5. W roboczych założeniach przyjęto pytanie użytkowników zarówno o ocenę biblioteki jako całości, jak również ocenę jej poszczególnych usług. Do końca 2012 r. przedstawiona zostanie propozycja kwestionariusza zaopiniowana przez eksperta.

W 2013 r. Zespół SBP będzie nadal prowadził badania pilotażowe w wybranych bibliotekach publicznych, do których dołączyła Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie, a Dolnośląska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu zdecydowała zebrać dane za rok 2012 nie tylko z wybranych placówek, ale ze wszystkich podległych jej bibliotek. Ponadto po raz pierwszy zostaną zebrane i przeanalizowane dane z 12 bibliotek pedagogicznych biorących udział w badaniach pilotażowych.

Podsumowanie

Wyniki badań efektywności prowadzonych w ramach projektu SBP będzie można wykorzystywać do wielu celów, a przede wszystkim będą przydatne dla dyrektorów bibliotek do bieżącego zarządzania, podejmowania działań naprawczych, pisania planów rozwojowych, wniosków o granty, porównania swoich wyników z innymi bibliotekami oraz wskazywania organizatorom słabych i mocnych stron biblioteki. Stowarzyszenia i organizacje bibliotekarskie otrzymają doskonały materiał do prezentowania społeczeństwu wartości i znaczenia biblioteki. Liczymy również na to, że w dalszej perspektywie wyniki badań będą przydatne dla organizatorów bibliotek, instytucji finansujących i sponsorów oraz badaczy i wszystkich zainteresowanych wynikami pracy bibliotek. Pozostaje mieć nadzieję, że rozpoczęte badania pilotażowe zaowocują systematycznie prowadzonymi badaniami efektywności bibliotek w skali całego kraju. Zaznaczyć jednak należy, że wskaźniki funkcjonalności – koniecznie zestawione z misją i celami danej biblioteki – nie pokazują pełnego potencjału biblioteki i nie mogą stanowić jedyne narzędzia jej oceny. Narzędzia wypracowywane w ramach projektu SBP mają jedynie stanowić wsparcie dla zarządzających bibliotekami oraz materiał dla rzeczników w sprawach bibliotek.

Załącznik 1

Wskaźniki funkcjonalności dla bibliotek publicznych i pedagogicznych

1. Liczba zbiorów bibliotecznych w przeliczeniu na 1000 osób obsługiwanej populacji / *na użytkownika*¹⁷.
2. Liczba tytułów czasopism bieżących w przeliczeniu na 1000 osób obsługiwanej populacji / *na użytkownika*^{*}.
3. Liczba zakupionych książek w przeliczeniu na 1000 osób obsługiwanej populacji / *na użytkownika*^{*}.
4. Liczba nabytków w stosunku do liczby zbiorów bibliotecznych.
5. Liczba ubytków w stosunku do liczby zbiorów bibliotecznych.
6. Zbiory opracowane komputerowo w stosunku do ogólnej liczby zbiorów.
7. **Przestrzeń dostępna dla użytkowników w przeliczeniu na osobę obsługiwanej populacji / *na użytkownika*^{*}.**
8. Liczba publicznie dostępnych stanowisk komputerowych z dostępem do internetu w przeliczeniu na 1000 osób obsługiwanej populacji / *Liczba użytkowników przypadająca na jedno stanowisko komputerowe z dostępem do Internetu*^{*}.
9. Liczba godzin w tygodniu, w których dostępne są usługi biblioteczne.
10. Personel w przeliczeniu na 1000 osób obsługiwanej populacji / *Użytkownicy w przeliczeniu na pracownika biblioteki*^{*}.
11. Wypożyczenia w przeliczeniu na osobę obsługiwanej populacji / *na użytkownika*^{*}.
12. Wykorzystanie zbiorów w bibliotece w przeliczeniu na osobę obsługiwanej populacji / *na użytkownika*^{*}.
13. Aktywność wykorzystania zbiorów (obrót).
14. Odwiedziny fizyczne w bibliotece w przeliczeniu na osobę obsługiwanej populacji / *na użytkownika*^{*}.
15. Odwiedziny wirtualne w przeliczeniu na osobę obsługiwanej populacji / *na użytkownika*^{*}.
16. Udział użytkowników w imprezach bibliotecznych w przeliczeniu na 1000 osób obsługiwanej populacji / *Średnia liczba osób uczestniczących w imprezach bibliotecznych*^{*}.
17. Liczba uczestników szkoleń dla użytkowników w przeliczeniu na 1000 osób obsługiwanej populacji / *Średnia liczba osób uczestniczących w szkoleniach organizowanych przez bibliotekę*^{*}.
18. Procent populacji docelowej objętej usługami / *Nauczyciele – użytkownicy jako procent nauczycieli w rejonie objętym działalnością biblioteki*^{*}.
19. Koszt w przeliczeniu na odwiedzinę w bibliotece.
20. Stosunek wydatków na gromadzenie i obsługę zbiorów do kosztów personelu.
21. Wydatki biblioteki w przeliczeniu na użytkownika.

¹⁷ Wskaźniki i sformułowania oznaczone gwiazdką (*) dotyczą bibliotek pedagogicznych.

22. Wydatki na zbiory elektroniczne jako procent wydatków na gromadzenie zbiorów.
23. Wydatki na zbiory biblioteczne w przeliczeniu na osobę obsługiwaną populacji / *na użytkownika**.
24. Usługi sieciowe i/lub interaktywne:
 - udostępnianie katalogów w Internecie,
 - elektroniczne zamawianie / rezerwacja poprzez katalog online,
 - elektroniczna prolongata poprzez katalog online,
 - elektroniczne powiadamianie czytelników o terminie zwrotów (e-mail, sms),
 - witryna www,
 - tematyczne zbiory linków,
 - elektroniczna informacja, np. formularz e-mail, komunikatory,
 - interaktywne szkolenia online,
 - blogi,
 - kanał RSS,
 - biuletyny, newslettery,
 - biblioteka cyfrowa (samodzielna albo udział).
25. Liczba godzin udziału w szkoleniach zawodowych w przeliczeniu na pracownika biblioteki.
26. Wykwalifikowani pracownicy biblioteki jako procent wszystkich pracowników [*tylko biblioteki publiczne*].
27. Procent budżetu organizatora przeznaczony na bibliotekę.
28. Procent budżetu biblioteki uzyskany z grantów specjalnych lub dochodów własnych.

BIBLIOTEKI CYFROWE

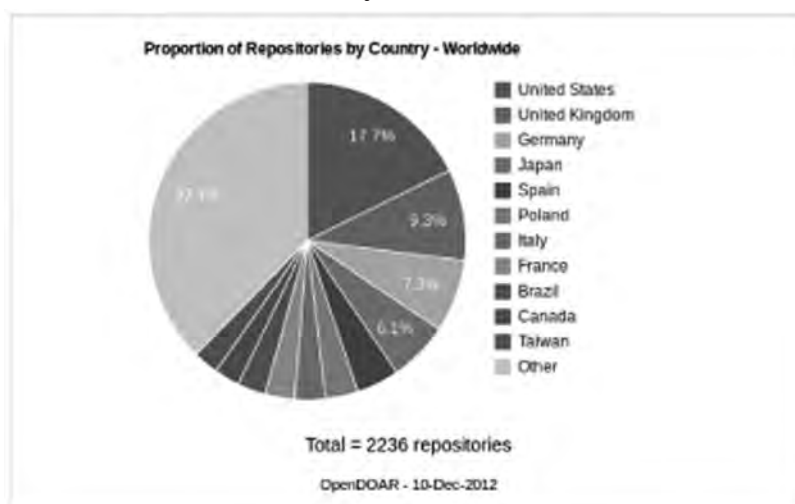
Henryk Hollender

Biblioteka Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Łazarskiego, Warszawa

POLSKA SPECJALNOŚĆ – BIBLIOTEKI CYFROWE. JAK SIĘ PRZYŁĄCZYĆ? JAK SKORZYSTAĆ?

Obfitość bibliotek cyfrowych w Polsce jest faktem nie mającym chyba precedensu w skali światowej. Jak wynika z powierzchownych skądinąd statystyk OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories), Polska z 75 zarejestrowanymi „repozytoriami” zajmuje 6 miejsce w świecie, pomiędzy Hiszpanią i Włochami, przed Francją, Brazylią, Kanadą... (Rysunek 1). Jeśli uwzględnić parametry gospodarcze i demograficzne kraju, jest to bardzo dobry wynik.

Rysunek 1

Podział 2236 repozytoriów rejestrowanych przez OpenDOAR na kraje świata¹

¹ University of Nottingham: *OpenDOAR, proportion of repositories by country – Worldwide* [online], <http://www.opendoar.org/onechart.php?cID=&ctID=&rtID=&clID=&IID=&potID=&rSoftWareName=&search=&groupby=c.cCountry&orderby=Tally%20DESC&charttype=pie&width=600&height=300&caption=Proportion%20of%20Repositories%20by%20Country%20-%20Worldwide>, dostęp 10 XII 2012.

Można szukać pogłębienia tych danych, badając liczbę opublikowanych dokumentów cyfrowych i ich jakość. Można zastanawiać się nad osobliwościami polskiej szkoły bibliotek cyfrowych, twierdząc na przykład, że stworzyliśmy kilkadziesiąt podobnych do siebie serwisów o słabo określonym profilu, a brakuje nam wielkich przedsięwzięć i wyrazistych kolekcji dziedzicznych. Że wśród naszych 89 bibliotek zarejestrowanych w Federacji Bibliotek Cyfrowych, które udostępniają razem ponad 1,2 mln jednostek, przeważają przedsięwzięcia bardzo małe – mediana to niespełna 2300 jednostek w zbiorze². Trudno jednak zaprzeczyć, że pozyskany i udostępniony materiał cyfrowy służy użytkownikom i już nie zniknie. Wykorzystanie bibliotek cyfrowych wydaje się wysokie. Pewnego poranka zanotowaliśmy liczbę otwartych sesji w wyszukiwarce FBC – było ich 86. Ponadto 686 osób było zalogowanych bezpośrednio w bibliotekach cyfrowych: e-buw, Jagiellońskiej i Wielkopolskiej. Biblioteki te reprezentowały tego dnia 45% wszystkich zbiorów FBC. Jeśli liczba sesji otwartych w tych zbiorach to też 40% całości, to z polskich bibliotek cyfrowych korzystało równoległe 2001 ludzi, w większości – choć nie tylko – logujących się z Polski. Może być ich jednak o wiele więcej, skoro – jak wiemy z doświadczenia – sama Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona podaje zwykle, że korzysta z niej kilkaset osób; wieczorami liczba ta z łatwością przekracza tysiąc. Czy to jest miara popularności, przydatności i funkcjonalności tych serwisów? Jak ją oceniać?³

Okoliczności i przesłanki

Dlaczego biblioteki cyfrowe są istotne? Wydaje się, że pytając o to, pytamy o istotę przemiany, polegającej na porzuceniu pewnego paradygmatu technicznego. W tym przypadku – przejście z nośników analogowych na cyfrowe. Zasadnicze znaczenie w początkach digitalizacji miała oszczędność miejsca, następnie – łatwość dostępu, co pozwalało przypuszczać, że materiał cyfrowy będzie szerzej wykorzystywany. Nie bez znaczenia była też ekonomika przechowywania zapisów: zabierały one mniej przestrzeni, mniej kosztowały, i zachowywały zgodność z otoczeniem technicznym, a więc także – z kształtującymi się równoległe, ćwiczonymi na innych urządzeniach komputerowych nawykami użytkowników. Doceńmy też strefę obyczajową: wobec powszechnej dostępności rozmaitych odtwarzaczy oraz przeglądark i wyszukiwarek, odtwarzanie plików tekstowych, graficznych, audio czy wideo staje się zabawą, a łatwa manipulacja wynikami wyszukiwania daje dodatkową przyjemność o charakterze twórczym. Lubimy skanować, znajdować w Internecie informacje, ilustracje, muzykę i filmy, przetwarzać obraz. Choć analogowe utrwalanie i transmisja zapisów mają swoje nisze kulturowe, upieranie się przy niecyfrowości bibliotek byłoby anachronizmem.

² Dane ze stycznia 2012 r.

³ Dane z 6 XI 2012 r.

A w takim razie dlaczego mamy to wszystko nazywać jeszcze bibliotekami? Ponieważ biblioteki stanowią wzorzec „instytucji wiedzy” (i pamięci!) i ponieważ posługujemy się nimi, czytając, oglądając lub słuchając – intensywne obcowanie z zawartością przekazu pozwala wszak abstrahować od jego techniki. Dalej, biblioteki tworzą zorganizowane zbiory, dzielące się na jednostki; nakłada to na zarząd biblioteki cyfrowej, podobne jak w bibliotece konwencjonalnej, obowiązki związane z określeniem wzajemnych zależności między jednostkami oraz stworzenie i udostępnienie algorytmicznych, przejrzystych metod ich wyszukiwania. Jednostki są reprezentowane przez punkty dostępu o charakterze formalnym i rzeczowym. Praca ta wynika z przyjętych założeń dotyczących społeczności odbiorców i jest modyfikowana w trakcie poznawania ich oczekiwań. Na koniec, biblioteka mówi więcej niż suma zgromadzonych w niej tekstów: sama jest komunikatem o skomplikowanej strukturze i tym samym – także tekstem, pozostającym w ciągłym dialogu z poszczególnymi tekstami, składającymi się na zbiór.

Czemu chcemy zakładać biblioteki cyfrowe? Po co nam właśnie ta, kolejna? Decyduje widzialność i dostępność materiału cyfrowego. Cokolwiek pomieścimy w bibliotece cyfrowej – nie wypadnie z obiegu, pomoże zbudować nowe audytorium, które przerodzi się w społeczność. Dynamika tych społeczności sprzyja dokonywaniu przetasowań w obrębie zasiedziałych instytucji, inspirowane nowe przedsięwzięcia badawcze, prowadzi do emancypacji nowych metodologii i prądów umysłowych.

Mogą być zatem biblioteki cyfrowe organizatorkami dyskursu. Ale w Polsce, jeśli cokolwiek, to wzmocniły raczej popularny dyskurs komemoratywno-historyczny niż przyczyniły się do jego zróżnicowania i wysubtelnienia, choć publikowane materiały nie przestają stwarzać takiej możliwości. Ogląd świata, jaki narzucają użytkownikowi, skupia się wobec takich pojęć i terminów jak kultura (rozumiana w dychotomii: zagrożenie i ochrona), dziedzictwo kultury i dobra kultury, utrwalenie, regionalia oraz nauka i informacja naukowa. Tak w każdym razie przedstawiają swoją zawartość. Ich deklaracje programowe są zdawkowe i posługują się typowymi sformułowaniami o ogólnym charakterze. Można je w większość zakwalifikować jako „varia”, choć niektóre deklarują – lub faktycznie mają – charakter dziedzinowy; liczne też publikują oryginalne piśmiennictwo naukowe, spełniając w dużym stopniu rolę repozytoriów uczelnianych⁴. Z kolei

⁴ Oto kilka deklaracji ze stron internetowych trzech wielkich bibliotek cyfrowych:

Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa:

Naczelnym założeniem WBC jest stworzenie dostępu poprzez Internet do czterech typów zasobów: zasób edukacyjny (skrypty, podręczniki i monografie naukowe); zasób dziedzictwa kulturowego (wybrane zabytki piśmiennictwa znajdujące się w bibliotekach poznańskich); regionalia (piśmiennictwo dotyczące Poznania i Wielkopolski); muzykalia (nuty i piśmiennictwo związane z muzyką).

Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa:

Celem tworzenia regionalnej biblioteki cyfrowej jest wspieranie edukacji i nauki, turystyki oraz potencjału intelektualnego i innowacyjnego społeczeństwa. Bibliotekarze realizują ten zamiar przez umożliwienie wszystkim zainteresowanym dotarcia do zasobów wiedzy oraz cennych zabytków kultury piśmienniczej.

biblioteki instytucjonalne, zakładane przez biblioteki największych uczelni, z reguły akcentują też swoje zadania w zakresie obiegu informacji naukowej, potrzebę pobudzania inicjatywności, a nawet – ułatwienie dostępu do zbiorów dla niepełnosprawnych.

Do dzieła

Przed założycielem biblioteki cyfrowej stają zasadnicze dylematy, związane z nadaniem bibliotece określonej postaci. Czy ma to być serwis o określonych zadaniach, strukturze, zawartości i odbiorcy, czy może odwzorowanie biblioteki „narodowej” – czyli uniwersalnej kolekcji, archiwizującej rzeczy reprezentatywne, lecz bez szczegółowego definiowania kryteriów reprezentatywności? Czasem mamy wrażenie, że założyciele przejawiają właśnie „narodowe” ambicje, tyle że realizują je na skromną skalę, już to dlatego, że takie mają zasoby do publikacji, już to dlatego, że dobór dokumentów w ogóle puszczają na żywioł – ważność Biblioteki Narodowej polega wszak na tym, że wszystko z definicji jest w niej cenne.

Przedsięwzięcia digitalizacyjne mają swoje zasadnicze konsekwencje. Digitalizacja jest postrzegana jako sposób na ochronę dokumentu, ale faktycznie chronimy tylko cyfrowy wtórnik i tylko on jest bezpośrednim beneficjentem – a nawet produktem – tych zabiegów. Niemniej jednak oryginał (jeśli nie mamy do czynienia z dokumentem narodziłym cyfrowo) też często zyskuje na przedsięwzięciu, bowiem zdarzają się projekty, gdzie nie wytwarza się wtórника bez poprawienia kondycji oryginału, zawłaszcza poprzez poddanie go zabiegom konserwatorskim. Bez względu na to, czy „digitalizacja” obejmuje także konserwację, samo uwolnienie oryginału od służby w czytelni powinno przedłużyć jego

Kujawsko Pomorska Biblioteka Cyfrowa ma przede wszystkim służyć naukowcom, studentom, uczniom oraz wszystkim mieszkańcom regionu kujawsko-pomorskiego.

Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona:

Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona tworzona jest z myślą o wszystkich użytkownikach bibliotek i Internetu. Pragniemy udostępnić w postaci cyfrowej najważniejsze wydania tekstów literackich i naukowych, dokumentów historycznych, czasopisma, grafikę, fotografię, nuty oraz mapy. Chcemy w ten sposób zaprezentować dziedzictwo kulturalne Polski, jej wielowiekowe tradycje i dokonania, a jednocześnie pokazać bogactwo zbiorów Biblioteki Narodowej i wirtualnie otworzyć przed Państwem nasze magazyny i skarbcze.

Zasoby CBN Polona kształtowane są według kryteriów:

- realizacja założeń tematycznych poszczególnych kolekcji,
- zabezpieczanie cennych, szczególnie chronionych oraz będących w złym stanie zachowania zbiorów Biblioteki Narodowej,
- udostępnianie materiałów katalogowanych w ramach prowadzonej w BN retrokonwersji katalogów kartkowych,
- realizacja postulatów naszych użytkowników.

Autor przeprasza uczestników konferencji za podanie fałszywej informacji, iż CBN Polona nie publikuje żadnych informacji o swoim programie i wartości, i dziękuje Agnieszce Leszyńskiej za natychmiastowe sprostowanie.

żywość. Ale można sobie wyobrazić przypadek skrajny, w którym skuteczna digitalizacja i otwarcie nowej drogi obiegu dla tekstu zamkniętego odtąd w cyfrowym nośniku odwraca uwagę od oryginału i skłania do objęcia go zapomnieniem. Tym bardziej, że – tak jak się stało z zawartością katalogów kartkowych – niejedynemu użytkownikowi nie będzie już chciało sięgać po tekst, który nie otwiera się wygodnie na ekranie. Przesłanie na cyfrowość jest zatem na razie płytkie, drukujemy na potęgę. Rezygnując z niedogodnego odbioru analogowego oryginału, użytkownik doń niejako wraca, pytając o możliwość wydruku, czyli domagając się analogowego wtórnika, powstającego z wtórnika cyfrowego. Niejednokrotnie użytkownik rezygnuje z korzystania z materiału cyfrowego, jeżeli może się ono zakończyć wydrukiem dokumentu.

Obserwacja ta skłania do pytania, co właściwie chcemy udostępnić w postaci wtórnika cyfrowego – facsimile egzemplarza czy reedycję tekstu? Choć narzucająca się dziś odpowiedź brzmi – dzięki postępowi technik optycznego rozpoznawania tekstu (OCR)⁵ – jedno i drugie, wiele przedsięwzięć digitalizacyjnych zrealizowano z myślą o jednym albo o drugim, i każde z nich może mieć swoje określone zadania, które uzasadniają jego sens. W każdym razie warto pamiętać, że nawet w „bibliofilskich”, pedantycznych rekonstrukcjach dawnych obiektów OCR jest dziś na ogół wykonalny i praktykowany, a udostępnienie tekstowej (w odróżnieniu od graficznej) warstwy dokumentu daje czytelnikowi nowe możliwości, zwłaszcza w wypadku, gdy zabrał się on do szczegółowej, krytycznej lektury. Tym samym należy go wyraźnie poinformować o możliwości pełnotekstowej penetracji tekstu, najlepiej – deklarując, jaki poziom niezawodności osiąga zastosowana technika OCR.

Dalej bibliotekarz powinien zapytać, czy użytkownik widzi zbiory jako całość o określonej strukturze i stopniu kompletności. Tym samym – czy uczymy go szukać dalszego ciągu lub pogłębienia informacji? Można oczekiwać, że pytanie to, „co jeszcze” zostało do wyszukania (lub digitalizacji) będzie zadawane przez nielicznych użytkowników, ale przecież do nich także się zwracamy, zwłaszcza jeśli na serio oczekujemy, że obcowanie z naszym serwisem wyostri innowacyjność, umiejętność krytycznego myślenia czy – konkretnie zdolność do prowadzenia przedsięwzięć naukowych.

Zakładanie biblioteki wymaga przemyślenia naszego docelowego zasobu, nawet jeśli przedsięwzięcie chcemy w sposób racjonalny „wyskalować”, określając mniej szczegółowo jego dalsze fazy. Widzielibyśmy tutaj cztery zasadnicze grupy problemów.

1. Kto będzie organizatorem? Kto nada bibliotece osobowość?
2. Czy „to” było dostępne wcześniej? W jakim zakresie? Co poprawi digitalizacja i udostępnienie?

⁵ Dosłownie: optyczne rozpoznawanie kroju pisma [drukarskiego].

3. Jakie treści pragniemy udostępnić, komu, na jakich warunkach?

4. Co wchodzi w skład naszego warsztatu pracy: czy tworzymy „plan wydawniczy” i określamy tok pracy, jakiej chcemy struktury zbiorów, jak je zaprezentujemy, jakie przewidujemy mechanizmy i ergonomię udostępniania, metadane i relację z innymi źródłami informacji, a także marketing.

Ad. 1 – W ten sposób zapewnimy przedsięwzięciu lidera i damy mu możliwość zabrania się do dzieła z prawdziwym zaangażowaniem.

Ad. 2 – Tak ustalimy relacje między zbiorem „fizycznym” a cyfrowym oraz rozwiążemy na własne potrzeby problem ochrony i konserwacji.

Ad. 3 – Tak określimy zasady doboru dokumentów i odbiorców oraz techniki udostępniania.

Ad. 4 – W ten sposób zbliżymy się do osiągnięcia pożądanego szybkości działania, zapewnimy sobie kontakt z użytkownikiem / interesariuszem oraz zatroszczymy o wytworzenie wartości naddanej.

Kryteria jakościowe

Obserwując biblioteki cyfrowe, możemy dojść do wniosku, że wiele z nich nie stawia sobie za zadanie osiągnięcia określonego poziomu jakościowego. Wydaje się jednak, że jest to możliwe przy spełnieniu kilku zasadniczych postulatów. Nie są one wywiedzione z piśmiennictwa, narzucają się jednak, ilekroć zżyjemy się, jak łatwo poszczególne serwisy powtarzają błędy poprzedników, tak jakby zmuszało je do tego stosowanie tego samego oprogramowania (najczęściej dLibry) i przejmowanie analogicznej, zazwyczaj wielce sztamkowej struktury „kolekcji”⁶.

1. Przyjmij plan według propozycji zawartych powyżej. Stwórz bibliotekę cyfrową o wyrazistej odrębności oraz orientacji na zawartość i audytorium. Zarządzaj nią codziennie! Lider projektu musi panować nad całością i znaleźć sposób, żeby tego dokonać bez wchodzenia w szczegóły, nie może wyłączyć cokolwiek spod swojej kontroli pod uspokajającym hasłem „delegowania”.

2. Włącz bibliotekę do światowych rejestrów repozytoriów cyfrowych, zwłaszcza do OpenDOAR – każda większa spośród istniejących bibliotek wie, jak to zrobić, a ścisłej informacji udzieli ci też dostawca oprogramowania.

3. Zadbaj o stworzenie mechanizmu wyszukiwania i linkowania, który nawiązywałoby do nawyków użytkownika, wzbogacałby jego wiedzę i umiejętności.

4. Daj użytkownikowi pewność, że opublikowane dokumenty elektroniczne odzwierciedlają pełne teksty i mogą być przeszukiwane według dowolnych ciągów znaków z tych tekstów.

⁶ O kolekcjach w polskich bibliotekach cyfrowych zob.: Por. Derfert-Wolf, L. Jak posługiwać się biblioteką cyfrową. W: *Cyfrowy świat dokumentu: wydawnictwa, biblioteki, muzea, archiwa*. Red. H. Hollender. Warszawa: Centrum Promocji Informatyki, 2011, s. 200-201.

5. Oddziel informacje o dokumencie cyfrowym od informacji o źródle (dokumencie pierwotnym), zwłaszcza jeśli dokument cyfrowy nie jest facsimile oryginału, lecz zawiera elementy przetworzenia, redakcji, montażu⁷.

6. Linkuj od zapisu w katalogu do zapisu w bibliotece cyfrowej i odwrotnie – niech użytkownik skorzysta z dobrodziejstw prawdziwego katalogowania, a bibliotekarz cyfrowy uwolni się od obowiązku, dla realizacji którego nie ma na ogół kwalifikacji. No i niech użytkownik katalogu ma możliwość wniknięcia w pełny tekst wyszukanego dokumentu. Typowe niedociągnięcia związane z tą kwestią przedstawione są przykładowo na Rys 2., zawierającym materiał z Mazowieckiej Biblioteki Cyfrowej, skądinąd imponującej jako przedsięwzięcie digitalizacyjne, ale powtarzającej niektóre złe praktyki, zakorzenione głównie w wyniku niekonsekwentnego wdrożenia w Polsce schematu Dublin Core⁸.

Książka mimo digitalizacji i tego, że stanowi interesujące bibliothecovianum, nie została skatalogowana komputerowo. Wytworzono opis, ale nie skierowano go do kompetentnego pracownika katalogującego celem weryfikacji, redakcji, zapisu w formacie MARC i wykorzystania w katalogu. Tam, gdzie obiekt cyfrowy ma swój opis w katalogu online (to znaczy zdigitalizowano materiał wcześniej skatalogowany), podlega on linkowaniu, ale użytkownik katalogu nie dowiaduje się, że może obejrzeć wtórnik wyszukanej książki w bibliotece cyfrowej. Dla materiałów z biblioteki cyfrowej niereprezentowanych w katalogu brak również, naturalnie, odpowiedniego zapisu w katalogu NUKAT; znajdujemy go wprawdzie w katalogu światowym WorldCat, ale to dlatego, że WorldCat importuje zawartość bazy OAIster. W ten sposób opis w katalogu powtarza wszystkie błędy amatorskiego opisu w bibliotece cyfrowej⁹.

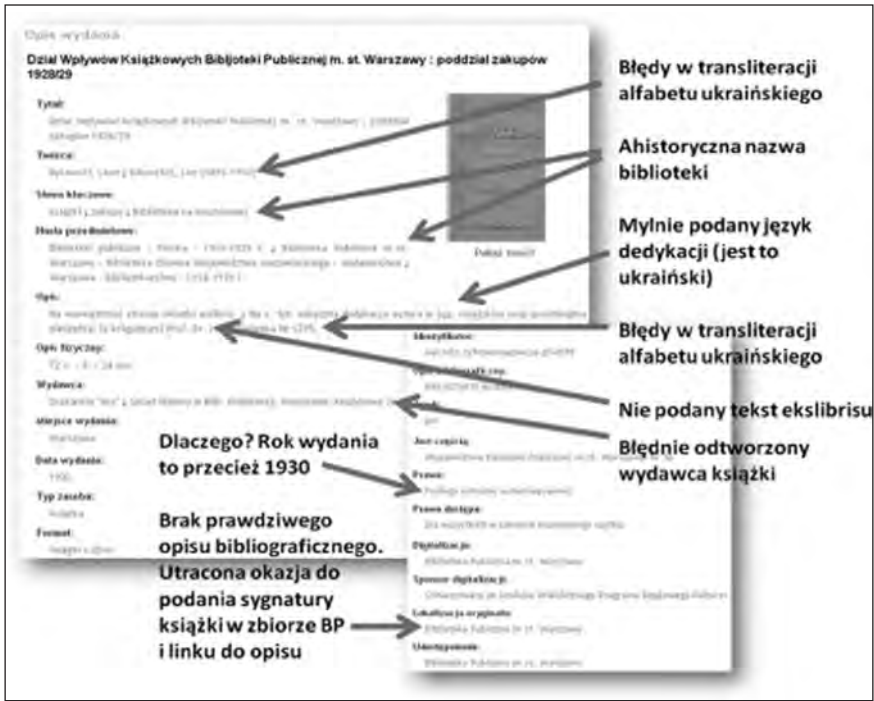
7. Dobieraj sprzęt do etapu przedsięwzięcia. Skanowanie wymaga sprzętu o bardzo różnych parametrach. Jeśli nie masz potrzeby skanowania formatów większych niż A3 lub unikania dotykania powierzchni skanowanych dokumentów, to może się okazać, że wystarczy ci skaner książkowy (nie biurowy) za tysiąc złotych (Rys. 3.). Zwłaszcza zaś trzeba pamiętać, że skanowanie można zastąpić fotografowaniem i dla potrzeb wielu bibliotek optymalnym rozwiązaniem będzie dobra kamera cyfrowa zamocowana na kolumnie reprodukcyjnej.

⁷ Postulat ten jest trudny do spełnienia i w rezultacie nigdzie nie spełniony, choć zasadniczo standard Dublin Core określa zasady opisu dokumentu elektronicznego, a nie oryginału. Specjaliści wdrażający schemat DC w Polsce nie byli świadomi, że powstał on zwłaszcza dla opisywania dokumentów digital born i nie ma sensu zmuszanie go, by opisywał oryginał. Jeśli oryginał trzeba opisać, bo to jest „to, o co naprawdę chodzi użytkownikowi”, to nie było powodów, aby nie stosować zwykłego formatu MARC. Sprawa ta wydaje się już jednak zamknięta, ponieważ nigdy nie wzbudziła większej dyskusji. Por. też przypis następnny.

⁸ Por. Derfert-Wolf, L. dzieło cyt., s. 202 i następnne.

⁹ http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=4595&from=&dirids=1&ver_id=&lp=3&QI=, notowane 12 XII 2012 r.

Rysunek 2

„Opis wydania” w Mazowieckiej Bibliotece Cyfrowej ze wskazanymi błędami

Rysunek 3

Prosty skaner książkowy umożliwiającący stosunkowo szybkie i nieinwazyjne wytworzenie cyfrowego wtórника. Prosimy o traktowanie tej ilustracji jako cytatu – motyw powszechnie występuje w Internecie, a my nie chcemy wskazywać na konkretnego dostawcę sprzętu

8. Źródła finansowania przesądają w dużym stopniu o zawartości projektu/wniosku, ale podstawowe ramy organizacyjne musisz mieć postanowione na początku. Robimy wszystko sami? A może powołamy konsorcjum, posłużymy się outsourcingiem lub ogłosimy wspólne ruszenie, czyli zastosujemy crowdsourcing?

9. Metody i procedury przychodzą wraz z oprogramowaniem, ale nie oddajemy biblioteki informatykom, oni naprawdę są w 100% obłożeni zadaniami informatycznymi i nie ma powodu, żeby wyręczali nas w bibliotekarskich.

10. Oprogramowanie? Większość polskich bibliotek cyfrowych wydaje się uszczęśliwiona dLibrą ze względu nie tylko na cenę, ale i to, że Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe może być naszym przewodnikiem i opiekunem – do tego stopnia, że może nam się wydawać, że ustawi nam bibliotekę za nas (co nie jest prawdą). Warto być świadomym, że kilka bibliotek w Polsce stosuje jednak inne programy.

11. Konieczny dobór formatu do archiwizacji i formatu do prezentacji, przy ogólnym założeniu, że archiwizacja to nie jest *backup* tego co publiczne, lecz odrębny zbiór podlegający szczególnej ochronie i umożliwiający przetwarzanie zgodne ze zmieniającymi się standardami technicznymi. Generalnie obowiązuje zasada, że – w uproszczeniu – pliki archiwalne muszą być bardziej szczegółowe (o większej rozdzielczości) niż pliki publiczne, a tym samym – że mogą być „cięższe”. Istnieje w tej sprawie instruktywne opracowanie¹⁰.

Założenie biblioteki cyfrowej wymaga też rozstrzygnięcia podstawowych problemów prawnych, związanych z określeniem granic dozwolonego użytku, brakiem jednoznacznych rozstrzygnięć dotyczących utworów „osieroconych” (tzn. takich, dla których istnieje prawdopodobieństwo istnienia posiadacza praw majątkowych, ale nie udaje się go odnaleźć), zasad publikowania rozpraw doktorskich, legalności stosowania zabezpieczeń technicznych (i omijania ich!). W ramach nowelizacji prawa autorskiego bibliotekarze w Polsce uporządkują swoje poglądy i oczekiwania – stosowne opracowanie jest w przygotowaniu jako wynik niedawno zakończonych warsztatów, sfinansowanych przez fundację Electronic Information for Libraries¹¹.

Trzeba też pamiętać, że zakładanie bibliotek cyfrowych ma w Polsce bogatą literaturę. Zamiast szukać nowszych opracowań, lepiej sięgnąć do swoistej klasyki gatunku, jaką są relacje i rady Bożeny Bednarek Michalskiej, twórczyni Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej. W jednym ze swoich opracowań podaje ona tok czynności związanych z wyborem, skanowaniem, opracowaniem i udostępnieniem obiektu do biblioteki. Jest ono szczególnie wartościowe ze względu na zawarty w nim projekt stworzenia i nazwania stanowisk pracy, niezbędnych dla realizacji kolejnych czynności¹².

Mimo swoich niedociągnięć, wynikających z niedostatecznej standaryzacji oraz braku respektowanych dobrych praktyk w bibliotekarstwie, biblioteki cyfrowe stanowią polskie osiągnięcie kulturalne. I są w tej roli widoczne. Federacja

¹⁰ *Standardy w procesie digitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego*. Red. G. Płoszajski. Warszawa: Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej, 2008, także w Bibliotece Cyfrowej Politechniki Warszawskiej, http://bcpw.bg.pw.edu.pl/publication/1113_.

¹¹ Por. Reforma prawa autorskiego, *Nowy EBIB*, <http://www.nowyebib.info/wiadomosci/1147-reforma-prawa-autorskiego>, dostęp 12 XII 2012.

¹² Bednarek-Michalska, B. KPBC – pragmatyka tworzenia biblioteki cyfrowej. W: *Konsorcjum Bibliotek Naukowych Regionu Kujawsko-Pomorskiego* [online], <http://www.kbnrkp.edu.pl/publ.html>, dostęp 12 XII 2012.

Bibliotek Cyfrowych jest jednym z większych źródeł Europeana. Proste oprogramowanie dLibra oraz oczywista, porywająca wielu bibliotekarzy – a także wolontariuszy, partnerów bibliotek regionalnych – radość tworzenia cyfrowych wtórników i udostępniania ich w Internecie to początek wielkiej niskokosztowej cyfryzacji, rozpoczętej na kilka lat przed wejściem tego terminu w modę. Biblioteki publiczne intensywnie uczestniczą już w tym procesie.

Rysunek 4

The screenshot shows the Europeana website interface. At the top left is the Europeana logo with the tagline 'think culture'. To the right is the header 'Explore Europe's cultural collections' and a search bar containing the word 'photography'. Below the search bar is a link 'Return to search results'. The main content area displays a search result for 'Kaszuby - ludzie [693]'. On the left is a thumbnail of a black and white photograph showing a group of people, with one person riding a bicycle. To the right of the thumbnail is the title and detailed metadata: 'Creator: Baranowski, Władysław | >', 'Coverage: Lata 20.-50. | >', 'Type: Fotografia | > fotografia | > stykówka | > photography | >', and 'Subject: Kaszuby (woj. pomorskie; okręg) - historia | > Chmielno (woj. pomorskie, pow. Kartuszy, okręg) - historia | > Kartuszy (woj. pomorskie, okręg) - etnografia | > Kartuszy (woj. pomorskie, okręg) - życie codzienne - 20 w | > Chmielno (woj. pomorskie, pow. Kartuszy; okręg) - etnografia | > Stykówka | > Chmielno (woj. pomorskie, pow. Kartuszy; okręg) - życie codzienne - 20 w | > Fotografia - historia | >'. Below the metadata are links for 'View item at Bałtycka Biblioteka Cyfrowa', 'Rights: Licencja instytucjonalna', 'Identifier: oai:bibliotekacyfrowa.eu:20629', 'Format: imagek djvu', and 'Source: Bałtycka Biblioteka Cyfrowa | > Muzeum - Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izidora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich | > Oprac.'. To the right of the metadata is a 'Relation: oai:bibliotekacyfrowa.eu:publikation/22653' and 'Data provider: Bałtycka Biblioteka Cyfrowa | >'. Below this is a 'Provider: Federacja Bibliotek Cyfrowych | > Poland | >' and an 'Explore further!' section with a 'Similar content' header and a row of five thumbnail images.

Jedna z fotografii Władysława Baranowskiego ze zbiorów Kaszubskiego parku Etnograficznego im. Teodory i Izidora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich, w opracowaniu Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku, opublikowana na łamach Bałtyckiej Biblioteki Cyfrowej. Fotografia – dobry przykład współpracy muzealników i bibliotekarzy przy cyfryzacji dóbr kultury – została wyszukana poprzez przeglądanie w Europeanie materiału fotograficznego, dostarczonego przez Federację Bibliotek Cyfrowych¹³

¹³ <http://www.europeana.eu/portal/record/09404/8FBD6457B1B9447A0B9325D7294E047B864289CC.html?start=1025&query=photography&startPage=1021&qf=TYPE:IMAGE&qf=PROVIDER:Federacja%20Bibliotek%20Cyfrowych>, notowane 12 XII 2012 r.

FEDERACJA BIBLIOTEK CYFROWYCH: STAN OBECNY I KIERUNKI ROZWOJU

Wstęp

Federacja Bibliotek Cyfrowych¹ to funkcjonujący od 2007 r. portal mający na celu ułatwienie korzystania ze zbiorów bibliotek cyfrowych prowadzonych przez polskie instytucje nauki i kultury oraz dalszy rozwój tych bibliotek [1]. Przez pierwsze pięć lat działania Federacja odnotowała pięciokrotny wzrost liczby współpracujących źródeł danych oraz trzynastokrotny wzrost liczby dostępnych obiektów cyfrowych (por. Rysunek 1). Pod koniec 2012 r. w serwisie FBC znaleźć można było ponad 1 150 000 takich obiektów z kolekcji kilkuset instytucji kultury: przede wszystkim bibliotek, ale również archiwów, muzeów czy organizacji pozarządowych. Początkowo podstawowym zadaniem realizowanym przez FBC było ułatwienie przeszukiwania kolekcji udostępnianych online. Z czasem następował nie tylko wzrost bazy danych FBC, ale też pojawiały się nowe funkcje i zadania. Istotnym kamieniem milowym w rozwoju Federacji był grudzień 2009 r., kiedy to FBC stało się głównym dostawcą informacji na temat zbiorów polskich instytucji do Europejskiej Biblioteki Cyfrowej „Europeana”² [2]. Od 2011 r. przy FBC funkcjonuje bezpłatny, certyfikowany kurs e-learningowy kompleksowo obejmujący tematykę digitalizacji i udostępniania online obiektów dziedzictwa kulturowego (<http://fbc.pionier.net.pl/elearning>) opracowany pierwotnie przez PCSS w ramach projektów Access IT oraz Access IT Plus, na potrzeby instytucji kultury państw takich jak Grecja, Serbia, Turcja, Chorwacja, Albania czy Bośnia i Hercegowina [3].

Stopniowo FBC z portalu integrującego zbiory bibliotek cyfrowych funkcjonujących w sieci PIONIER przekształca się w naturalne środowisko współpracy instytucji kultury i platformę oferującą szereg innowacyjnych usług. Usługi te

¹ Portal FBC dostępny jest pod adresem <http://fbc.pionier.net.pl/>.

² Portal Europeana dostępny jest pod adresem <http://europeana.eu/>.

z jednej strony oparte są na agregowanych danych dotyczących dziedzictwa kulturowego, z drugiej zaś mają przyczyniać się do wzrostu ilości i jakości kolekcji cyfrowych dostępnych dla wszystkich w Internecie. W dalszej części niniejszego artykułu opisano stan obecny Federacji Bibliotek Cyfrowych, a następnie przedstawiono najważniejsze kierunki jej rozwoju.

Rysunek 1

Zmiana łącznej liczby publikacji w Federacji Bibliotek Cyfrowych
(źródło: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/owoc-stats>)

Federacja Bibliotek Cyfrowych AD 2012

Serwis WWW Federacji to dla użytkowników końcowych przede wszystkim punkt dostępu do zbiorów polskich instytucji kultury i nauki. Dwie naturalne funkcje takiej usługi to oczywiście przeszukiwanie i przeglądanie zbiorów. Przeszukiwanie dostępne jest zarówno w postaci prostej, jak i zaawansowanej. Wariant podstawowy umożliwia pełnotekstowe przeszukiwanie rekordów całych metadanych obiektów cyfrowych lub też zawężenie zakresu wyszukiwania do pojedynczego elementu schematu Dublin Core, będącego obecnie podstawą interfejsu użytkownika FBC. Wyszukiwanie zaawansowane pozwala na zapytania wielokryterialne, gdzie każde z kryteriów może dotyczyć innego elementu opisu. Wyniki wyszukiwania zawierają zarówno informacje o obiektach już

dostępnych, jak i obiektach przeznaczonych do digitalizacji w najbliższym czasie i dodatkowo wzbogacone są wynikami wyszukiwania w portalu Europeana, ułatwiając tym samym użytkownikom dotarcie do europejskiego dziedzictwa kulturowego (por. Rysunek 2). Dodatkowy kontekst informacyjny dostarczany dzięki interfejsowi API portalu Europeana cieszy się bardzo dużym zainteresowaniem wśród użytkowników, powodując że portal FBC jest największym użytkownikiem API Europeany, a Polacy są trzecią co do wielkości (po Francuzach i Niemcach) grupą użytkowników tego portalu (wg opublikowanego na koniec 2012 r. zestawienia Europeana Factsheet).

Rysunek 2

Przykładowe wyniki wyszukiwania w portalu FBC dla zapytania Mozart
(źródło: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/results?query=Mozart&action=DistributedSearchAction>)

Druga grupa funkcjonalna – przeglądanie metadanych – pozwala na dostęp do metadanych ostatnio dodanych obiektów w formie przyjaznej „ściany miniaturowej”. Możliwe jest też obserwowanie aktualizowanej praktycznie na bieżąco listy ostatnio oglądanych publikacji w FBC oraz listy publikacji najpopularniejszych w ciągu ostatnich 30 dni. Ponadto administratorzy bibliotek cyfrowych mogą zgłaszać w FBC rekomendowane publikacje, które również prezentowane są użytkownikom końcowym.

Dla osób bardziej dogłębnie zainteresowanych FBC czy też tematyką polskich bibliotek cyfrowych, przygotowano dwa specjalne serwisy informacyjne. Pierwszy z nich to baza polskich bibliotek cyfrowych³ zawierająca dla każdej z zarejestrowanych w FBC bibliotek informacje takie jak adres WWW, liczba obiektów cyfrowych, opis, nazwy i adres instytucji współtworzących bibliotekę cyfrową itp. Drugi to serwis informacyjny FBC⁴ skierowany do trzech głównych grup użytkowników:

- użytkowników końcowych, zainteresowanych zbiorami polskich instytucji kultury⁵;
- dostawców danych, czyli instytucji, których zbiory są dostępne poprzez FBC;
- dostawców usług, którzy są zainteresowani wykorzystaniem danych dostępnych w FBC oraz opartych na nich usług do wzbogacenia własnych serwisów internetowych.

Przykładem tej ostatniej grupy może być serwis KaRo⁶, który poza możliwością przeszukiwania katalogów elektronicznych kilkudziesięciu polskich bibliotek, od początku 2012 r. oferuje również możliwość przeszukiwania FBC, wykorzystując w tym celu interfejs API FBC oparty na standardzie Open Search. Innym przykładem jest wspomniana wcześniej Europeana.

W ramach wspierania rozwoju polskich bibliotek cyfrowych i zwiększania dynamiki przyrostu ich zbiorów udostępnione zostały też certyfikowane kursy e-learningowe dotyczące digitalizacji i tworzenia bibliotek cyfrowych⁷. Kursy te od drugiej połowy 2012 r. uruchamiane są w kilkumiesięcznych cyklach, a ich pozytywne ukończenie poparte zdaniem końcowego elektronicznego testu owocuje uzyskaniem stosownego świadectwa. Innym sposobem wspierania polskich instytucji kultury jest opracowanie i udostępnienie przenośnego laboratorium digitalizacyjnego na pendrive⁸. DigitLab to specjalnie przystosowany system operacyjny oparty o Linux Ubuntu. Głównym celem jego powstania było stworzenie przy użyciu darmowych i ogólnodostępnych narzędzi kompletnego systemu, który może zostać wykorzystany w procesie cyfryzacji zbiorów. Jego publiczne udostępnienie we wrześniu 2012 r. spotkało się z pozytywnym odzewem zarówno ze strony środowiska bibliotekarzy cyfrowych, jak i osób zajmujących się rozwojem oprogramowania Open Source [5].

³ Baza ta dostępna jest pod adresem <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-lib/>.

⁴ Serwis ten dostępny jest pod adresem <http://fbc.pionier.net.pl/pro/>.

⁵ Ciekawe informacje na temat charakterystyki użytkowników polskich bibliotek cyfrowych można znaleźć w artykule [4].

⁶ KaRo – Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich – <http://karo.umk.pl/>.

⁷ Strona główna kursów dostępna jest pod adresem fbc.pionier.net.pl/elearning/pl/.

⁸ DigitLab dostępny jest pod adresem <https://dl.psnc.pl/activities/projekty/access-it-plus/digitlab/>, na pierwszą połowę 2013 r. planowane jest też uruchomienie dedykowanej strony <http://digitlab.psnc.pl/>.

Najważniejsze kierunki rozwoju FBC

Opisana we wcześniejszych punktach krótka historia rozwoju Federacji i jej stan obecny pokazują, że jest to inicjatywa odgrywająca istotną rolę w infrastrukturze polskich bibliotek cyfrowych. Ruch odnotowywany w serwisie WWW FBC pokazuje też niezbicie, że jest to serwis bardzo potrzebny użytkownikom końcowym. W 2012 r., wg statystyk gromadzonych przy pomocy narzędzia Google Analytics, w portalu FBC odnotowano 1 014 288 odwiedzin, a liczba unikalnych użytkowników wyniosła 462 526. Jest to 35% wzrost liczby odwiedzin i 41% wzrost liczby użytkowników w stosunku do roku 2011 oraz około 50% (dla obydwóch parametrów) w stosunku do roku 2010. Przyrost liczby obiektów w FBC był w ostatnich dwóch latach porównywalny i wyniósł około 300 000 obiektów rocznie.

Wskaźniki te silnie motywują twórców FBC do kontynuowania prac rozwojowych i oferowania wszystkim grupom użytkowników FBC nowych możliwości. Kluczowym zadaniem na rok 2013 jest wdrożenie nowej wydajnej i skalowalnej architektury agregacji, przetwarzania i udostępniania różnych reprezentacji obiektów cyfrowych (np. rekordów metadanych czy miniatur). Prace te, czerpiące z prowadzonych przez PCSS etapów badawczych projektu SYNAT, powinny pozwolić na zwiększenie wydajności głównych komponentów technicznych FBC, poprawę jakości danych oraz rozszerzenie możliwości wyszukiwawczych. Merytorycznym wsparciem tych zmian ma być też kontynuacja prac nad schematem PLMET⁹. Ponadto, dzięki podniesieniu wydajności komponentów agregujących i przetwarzających dane, na rok 2013 planowane jest uruchomienie usługi OCR i w efekcie udostępnienie możliwości pełnotekstowego przeszukiwania treści publikacji. Wstępna ocena jakości wyników oferowanych przez opracowaną usługę przedstawiona została w artykule [6].

Ponieważ jedną z najważniejszych grup użytkowników FBC są naukowcy – humaniści, w ramach projektu SYNAT PCSS opracował Wirtualne Laboratorium Transkrypcji¹⁰, które umożliwi tworzenie i realizację projektów mających na celu grupowe opracowywanie transkrypcji zdigitalizowanych dokumentów tekstowych [7]. Planowana jest silna integracja WLT i FBC, pozwalająca m.in. na import obiektów cyfrowych wprost z FBC do WLT, bez konieczności zapisywania ich lokalnie na dysku użytkownika.

Rosnąca liczba źródeł danych FBC oraz ich różnorodność stały się przyczyną do poszukiwania lepszej płaszczyzny agregacji metadanych niż tylko podstawowy schemat Dublin Core. Poza opracowaniem pierwszej wersji

⁹ Rozwojowa wersja schematu dostępna jest pod adresem <https://confluence.man.poznan.pl/community/display/FBCMETGUIDE/Dokumentacja+schematu+metadanych+PLMET/>.

¹⁰ Serwis WLT dostępny jest pod adresem <http://wlt.synat.pcss.pl/>.

wcześniej wspomnianego schematu PLMET, rozpoczęto prace badawcze mające na celu opracowanie metodyki budowania bazy wiedzy wykorzystującej ontologię FRBRoo do integrowania i prezentowania heterogenicznych danych [8]. Prototyp takiej bazy wiedzy powstał w ramach projektu SYNAT, a pilotażowy interfejs dostępowy do tej bazy ma być również zintegrowany z portalem FBC.

Poza opisanymi powyżej pracami, realizowanymi głównie w ramach projektu SYNAT, na lata 2013-2016 planowane są też działania skojarzone z udziałem PCSS w trzech projektach europejskich: Europeana Cloud, LoCloud oraz SUCCEED. Pierwszy z tych projektów ma na celu zbudowanie paneuropejskiej chmury danych dziedzictwa kulturowego i opracowanie innowacyjnych usług dla naukowców zainteresowanych wykorzystaniem tych danych. Z kolei celem projektu LoCloud jest m.in. opracowanie i udostępnienie chmurowej usługi biblioteki cyfrowej, która pozwoli zaistnieć w sieci małym i bardzo małym instytucjom pamięci nie posiadającym obecnie niezbędnej do tego infrastruktury informatycznej, ani znacznych środków finansowych niezbędnych na wynajem takiej infrastruktury. Trzeci ze wspomnianych projektów, SUCCEED, ma na celu dalszy rozwój europejskiego Centrum Kompetencji IMPACT¹¹, którego głównym obszarem działania jest masowa digitalizacja historycznych dokumentów tekstowych. PCSS jest jednym z członków założycieli tego centrum, obok instytucji takich jak Bibliothèque nationale de France, British Library, Koninklijke Bibliotheek czy Fundación Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu było przedstawienie aktualnego stanu rozwoju Federacji Bibliotek Cyfrowych oraz planów prac na najbliższe lata związanych z rozwojem FBC. Federacja stała się w ciągu pięciu lat swojego istnienia bardzo ważnym elementem krajowej infrastruktury bibliotek cyfrowych, znacznie wspomagającym polskie instytucje kultury w udostępnianiu zbiorów online. Analiza logów serwera WWW Federacji pokazała, że w ciągu 2012 r. FBC skierowało swoich użytkowników w sumie 3 590 162 razy do obiektów cyfrowych polskiego dziedzictwa kulturowego. Oznacza to, że przez cały rok średnio co około 9 sekund ktoś był przez portal FBC kierowany do jednego spośród ponad miliona dostępnych obiektów.

Tak istotna rola FBC wymaga utrzymania tego serwisu i skupienia się na jego dalszym intensywnym rozwoju. W roku 2013 główny nacisk położony zostanie na wdrożenie wyników badań i prac rozwojowych realizowanych w ramach

¹¹ Strona główna centrum kompetencji IMPACT dostępna jest pod adresem <http://www.digitisation.eu/>.

projektu SYNAT, w tym na przebudowaniu architektury serwisu i udostępnieniu nowych możliwości przeszukiwania FBC, przeglądania (z wykorzystaniem semantycznej bazy wiedzy) oraz zaawansowanych narzędzi takich jak Wirtualne Laboratorium Transkrypcji, skierowanych do naukowców.

Dalszy rozwój FBC związany będzie z udziałem w projektach europejskich oraz z działaniami europejskiego Centrum Kompetencji IMPACT. Planowane jest także zacieśnianie współpracy z krajowymi centrami kompetencji w zakresie digitalizacji powołanymi przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Wieloletniego Programu Ramowego Kultura+.

Bibliografia

Lewandowska, A., Mazurek, C., Stroiński, M., Werla, M., Węglarz, J. *Federacja Bibliotek Cyfrowych w sieci PIONIER. INFOBAZY 2008 Systemy-Aplikacje-Uslugi 15-17 października 2008 r., Sopot.*

Dudczak, A., Lewandowska, A., Werla, M. „Large-scale aggregation of metadata from distributed digital libraries in Poland”, *Proceedings of Transforming Culture in the Digital Age International Conference*, Tartu 14-16.04.2010, s. 268-272. ISBN 978-9949-417-59-9.

Dudczak, A., & Werla, M. Projekt ACCESS IT – Intensyfikacja obiegu kultury poprzez wymianę umiejętności z zakresu technologii informacyjnych. W: *Materiały konferencyjne IX Konferencji z cyklu: „Automatyzacja bibliotek publicznych” – Regionalne sieci współpracy: strategie, narzędzia, realizacje. Warszawa, 25-26 listopada 2010.* Warszawa: SBP, 2011, s. 131-140. ISBN 978-83-61464-61-7.

Mazurek, J. Potrzeby informacyjne kluczowych grup użytkowników polskich bibliotek cyfrowych. Raport z badania. *Biuletyn EBIB*, 7 (125), 2011.

OSNews.pl „Digitlab ułatwia cyfryzację zbiorów”. 23 września 2012 r. Dostęp online: <http://osnews.pl/digitlab-ulatwia-cyfryzacje-zbiorow/>.

Heliński, M., Kmiecik, M., Parkoła, T. *Report on the comparison of Tesseract and ABBYY FineReader OCR engines.* Dostęp online: <http://lib.psn.pl/publication/428>.

Dudczak, A., Kmiecik, M., Werla, M. *Creation of Textual Versions of Historical Documents from Polish Digital Libraries.* W: *Theory and Practice of Digital Libraries (Lecture Notes in Computer Science Volume 7489).* Springer 2012, s. 89-94.

Mazurek, C., Sielski, K., Stroiński, M., Walkowska, J., Werla, M., & Węglarz, J. Transforming a Flat Metadata Schema to a Semantic Web Ontology: The Polish Digital Libraries Federation and CIDOC CRM Case Study. W: *Intelligent Tools for Building a Scientific Information Platform (Studies in Computational Intelligence).* Springer 2012. ISBN 978-3642248085.

BIBLIOTEKA NARODOWA JAKO CENTRUM KOMPETENCJI DIGITALIZACJI ZBIORÓW BIBLIOTECZNYCH. DOKONANIA I ZAMIERZENIA

W 2009 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego powołał cztery Centra Kompetencji w zakresie digitalizacji, powierzając im funkcje wspierania procesów związanych z cyfryzacją dziedzictwa kulturalnego Polski. Są to:

- Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC) – Centrum Kompetencji w zakresie digitalizacji fotografii,
- Narodowy Instytut Audiowizualny (NINA) – Centrum Kompetencji w zakresie digitalizacji dokumentów audiowizualnych,
- Narodowy Instytut Dziedzictwa – Centrum Kompetencji w zakresie digitalizacji zabytków i muzeów,
- Biblioteka Narodowa – Centrum Kompetencji w zakresie digitalizacji materiałów bibliotecznych.

Powołanie Centrów Kompetencji jest częścią realizacji „Programu digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009-2020” Do zadań zdefiniowanych przez Ministra należy wdrażanie zmian technologicznych dotyczących digitalizacji i przechowywania danych cyfrowych, koordynacja w zakresie gromadzenia i przechowywania zasobów cyfrowych, edukacja kadr instytucji kultury prowadzących digitalizację, udostępnianie materiałów zdigitalizowanych oraz promocja zasobów cyfrowych.

Realizacja tych zadań wymaga zaangażowania i współpracy znacznej liczby specjalistów związanych bezpośrednio lub pośrednio z procesem digitalizacji; mowa tu nie tylko o osobach odpowiedzialnych za proces skanowania i opracowywania wersji cyfrowych, ale także o zespole programistów, redaktorów cyfrowych, konserwatorów zbiorów, a nade wszystko o bibliotekarzach – pracownikach merytorycznych, którzy zaangażowani są w opracowywanie standardów na różnych etapach procesu.

Działania Biblioteki Narodowej w ramach realizacji zadań Centrum Kompetencji i wdrażanie zmian technologicznych dotyczących digitalizacji i przechowywania danych cyfrowych

Biblioteka Narodowa opracowuje standardy digitalizacji i przechowywania oraz prezentacji obiektów cyfrowych. Do najważniejszych zaliczyć należy zaprojektowanie modelowej ścieżki digitalizacji zbiorów bibliotecznych – pracował nad tym zespół pracowników Biblioteki Narodowej. Wykorzystując bogate doświadczenia zdobyte podczas tworzenia i rozbudowy Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona oraz działań w ramach międzynarodowych projektów digitalizacyjnych (m.in. EDLnet: Thematic Network, Europeana, TELplus, Europeana Travel) zespół opracował wskazówki i zaprezentował dobre praktyki dotyczące następujących zagadnień: tworzenie projektu, prace przygotowawcze oraz prowadzenie digitalizacji. Rezultatem prac zespołu jest podręcznik *Digitalizacja piśmiennictwa*, opublikowany w listopadzie 2010 r.

W ramach tego zadania opracowano zalecenia dotyczące digitalizacji książek i czasopism, określające sposób digitalizacji druków o walorach historycznych (starodruków, druków opublikowanych przed 1945 r. oraz publikacji współczesnych), mających na celu ułatwienie automatyzacji procesów optycznego rozpoznawania tekstu w skali masowej. Obecnie wersje pełnotekstowe wytwarzane są w sposób automatyczny dzięki zakupionemu przez BN systemowi ABBY Recognition Server (nowa wersja została wdrożona w końcu 2011 r.) oraz przy użyciu programu ADOBE Acrobat. W szczególnych wypadkach obiekty poddawane są ręcznej korekcie. Od 2011 r. Biblioteka Narodowa jest partnerem w projekcie Europeana Newspapers Online, którego celem jest poprawa jakości automatycznie wykonywanych wersji pełnotekstowych czasopism.

Określono szczegółowo zestaw niezbędnych zabiegów konserwacyjnych i regeneracyjnych, jakim muszą zostać poddane mikrofilmy zwojowe przed masową digitalizacją na automatycznym skanerze do mikrofilmów. Wypracowano także zalecenia dotyczące obróbki graficznej skanów mikrofilmów, które są często słabej jakości i wymagają poprawy poprzez np. zmianę kolorystyki, co ułatwia zarówno czytanie materiałów, jak i przygotowanie ich wersji pełnotekstowych. Dobrą praktyką stosowaną w BN jest odwzorowywanie rzeczywistego wyglądu obiektu – w tym jednak wypadku podjęto decyzję o ingerencji na rzecz zwiększenia czytelności skanów.

Zespół informatyków pracował nad rozbudową, doprecyzowaniem i optymalizacją wymagań definiujących działanie modułów przechowywania, przetwarzania i prezentacji obiektów cyfrowych. Zasady wdrażane są w ramach systemu obsługującego proces obsługi ścieżki digitalizacyjnej, obejmującej

kroki od złożenia zamówienia, poprzez kolejne etapy drogi książki na ścieżce digitalizacji (planowanie, zamówienia, pobranie z magazynu, skanowanie, publikacja, zwrot do magazynu).

Prowadzono prace nad mapowaniem opisów z systemu MARC 21 do schematu metadanych, który zostanie wykorzystany w nowej bibliotece cyfrowej, stanowiącego rozszerzenie schematu Dublin Core. Duży nacisk położono na wykorzystanie Języka Haseł Przedmiotowych w wyszukiwaniu obiektów w POŁONIE. Prace te są wstępnym etapem budowy sieci semantycznej dla zbiorów BN i stanowią element prac badawczych Biblioteki Narodowej.

Koordinacja gromadzenia i przechowywania zasobów cyfrowych

Przedstawiciel Biblioteki Narodowej wchodzi w skład komisji, której zadaniem jest analiza i ocena wartości ogólnej i szczegółowej wniosków złożonych do Wieloletniego Programu Rządowego Kultura+, priorytet „Digitalizacja” w odniesieniu do projektów bibliotecznych. Realizacja tego zadania zakłada także kontakty z beneficjentami programu w zakresie jakości i sposobu przechowywania wytworzonych w ramach programu Kultura+ zasobów cyfrowych.

Aby ułatwić beneficjentom zorientowanie się co do minimalnych wymagań dotyczących przekazywania kopii obiektów cyfrowych do Biblioteki Narodowej opracowano i opublikowano w serwisie WWW BN (programy i usługi/Centrum Kompetencji) zalecenia co do przekazywania obiektów i metadanych dla obrazów nieruchomych kierowanych do BN w ramach programu Kultura+ z wykorzystaniem XML, NISO MIX dla metadanych technicznych oraz Dublin Core lub MODS dla metadanych opisowych oraz METS jako kontenera. Utworzenie przykładowego dokumentu xml dla metadanych przekazywanych do BN.

W ramach działań Centrum Kompetencji prowadzone są także prace nad pozyskiwaniem, archiwizacją i udostępnianiem publikacji elektronicznych (naturalnych dokumentów cyfrowych). Wszystkie wpływające do BN publikacje rozpowszechniane przez wydawców na terenie Polski tylko w postaci pliku cyfrowego są archiwizowane w Repozytorium Dokumentów Elektronicznych. Do repozytorium wydawcy przekazują dokumenty zapisywane w formacie PDF, takie jak e-booki, czasopisma elektroniczne oraz nagrania dźwiękowe (mp3). Dodatkowo do repozytorium przenoszone są w celu bezpiecznej archiwizacji publikacje wydawane na nośnikach fizycznych (płyty CD-ROM itp.). Obecnie w Repozytorium znajduje się ponad 20 000 dokumentów.

Edukacja kadr instytucji kultury prowadzących digitalizację

Od momentu stworzenia pracowni digitalizacji i powołania Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona, w Bibliotece Narodowej organizowane są kursy pod wspólnym tytułem *Projekt digitalizacyjny dla małych i średnich instytucji kultury*. Obejmują one zagadnienia związane z pozyskiwaniem środków na realizację projektów digitalizacyjnych, dostarczają wiedzy ogólnej o organizacji i prowadzeniu projektów, digitalizacji, przechowywaniu obiektów cyfrowych i prawie autorskim. Z czasem program kursów został przeformułowany i dostosowany do potrzeb beneficjentów Wieloletniego Programu Rządowego Kultura+ priorytet *Digitalizacja*. Planowana jest rozbudowa oferty szkoleniowej skierowanej do instytucji, które digitalizują i udostępniają swoje zbiory w postaci cyfrowej.

Oprócz wielomodułowych szkoleń, Biblioteka Narodowa oferuje pracownikom instytucji kultury staże w Zakładzie Digitalizacji i Reprografii oraz w cBN POLONA.

Od 2009 r. przeprowadzono 34 szkolenia, w których wzięło udział ponad 550 uczestników z bibliotek, muzeów i archiwów. Część tych szkoleń została zorganizowana we współpracy z Instytutem Książki, dla bibliotek korzystających z systemu MAK, zainteresowanych tematem cyfryzacji, pozyskiwania funduszy na realizację projektów i aspektami prawa autorskiego w pracy bibliotekarzy.

W związku z szybkimi zmianami technologicznymi, rozwojem Internetu oraz większą dostępnością środków na finansowanie projektów, pracownicy instytucji prowadzących digitalizację zaczęli zgłaszać i ponawiać pytania o rozwiązania prawne związane z tym obszarem swoich działań. Konferencje i szkolenia organizowane przez kancelarie prawne nie do końca odpowiadały na potrzeby zgłaszane przez bibliotekarzy, archiwistów i muzealników. Dlatego w czerwcu 2010 r. w ramach działań Centrum Kompetencji zorganizowano seminarium prawne, w czasie którego starano się udzielić odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania. Jako eksperci wystąpili specjaliści od digitalizacji i prawnicy. Materiały z seminarium dostępne są na stronie cBN POLONA. Ukazały się także w formie drukowanej.

Udostępnianie materiałów zdigitalizowanych; promocja zasobów cyfrowych

Zasady udostępniania dokumentów cyfrowych przygotowywane są jako część opracowania funkcjonalności nowego interfejsu graficznego biblioteki cyfrowej. Projekt obejmuje nowatorskie podejście do wyszukiwania i prezentacji obiektów cyfrowych z wykorzystaniem możliwości jakie

daje opracowanie rzeczowe materiałów za pomocą Języka Hasel Przedmiotowych i wyszukiwania pełnotekstowego. Do prezentacji obiektów wykorzystany zostanie wypracowany w projekcie zmodyfikowany viewer seadragon, umożliwiający znaczne powiększanie wybranych fragmentów obiektów, szczególnie przydatne przy prezentacji map, rękopisów, obiektów ikonograficznych.

Wypracowano także szereg funkcjonalności, które ułatwią użytkownikowi pracę na materiałach cyfrowych, takich jak porównywanie obiektów (dwóch wydań książki, rękopisu i wydania drukowanego, różnych odbitek graficznych itd.), zaznaczanie ich fragmentów niezależnie od tego czy jest to tekst czy obraz (podświetlanie, dodawanie notatek, zachowywanie ich we własnym obszarze roboczym i dzielenie się z innymi użytkownikami).

Obecnie na serwerach biblioteki przechowywanych jest ponad 120 000 obiektów cyfrowych, w tym około 20 000 dokumentów typu born digital. Po zakończeniu prac nad nowym systemem biblioteki cyfrowej wszystkie zostaną udostępnione użytkownikom.

Część prac związanych z promocją i udostępnianiem obiektów cyfrowych koncentruje się wokół zwiększenia dostępności w otwartym Internecie współczesnych publikacji. W tym celu biblioteka pozyskuje od wydawców i autorów licencje niewyłączne. Podpisywane są także umowy z instytucjami, które pozyskują od autorów licencje dla biblioteki w zamian za wykonanie kopii skanów danych publikacji.

Cyfrowe kopie zbiorów wykorzystywane są w publikacjach i na wystawach. Zwłaszcza te skierowane do odbiorców na co dzień nie związanych z nauką w żadnej formie, są znakomitą okazją do popularyzacji bibliotek cyfrowych i ich zbiorów. Wydarzeniem, które pozwoliło zaprezentować publiczności ciekawą część zbiorów Biblioteki Narodowej było EURO 2012. Z tej okazji zorganizowana została wystawa, którą przechodnie oglądać mogli na Krakowskim Przedmieściu, a w POLONIE umieszczono kolekcję *Piłka nożna 1918-1939*. Promocja kolekcji na profilu Facebook Polony i w metrze warszawskim znacznie zwiększyła liczbę wejść do biblioteki cyfrowej i zapytań ze strony użytkowników. Współpraca (nieodpłatna) z redakcją wiadomości wyświetlanych na ekranach informacyjnych w metrze została utrzymana – w ciągu tygodnia prezentowanych jest 12 wiadomości opatrzonych krótkimi podpisami i adresem WWW biblioteki cyfrowej.

Opracowano narzędzie do prezentacji zbiorów cyfrowych w formie wystaw wirtualnych (system Norblin). Pozwala on na prezentację zbiorów cyfrowych zarówno o charakterze muzealnym, takich jak rysunki, malarstwo, fotografia czy grafika, jak i obiektów bibliotecznych i archiwalnych. Narzędzie umożliwia pokazywanie zbiorów na trzy sposoby:

- jako eksponaty zawieszane na ścianach w wirtualnych pokojach, opatrzone podpisami i krótkimi opisami;
- jako katalog uzupełniony tekstami kuratorskimi;
- na „osi czasu”, która pozwala na wprowadzenie porządku zarówno czasowego, jak i tematycznego.

Osobnym elementem są teksty opracowane przez kuratora wystawy, gotowe do pobrania na dysk w formacie PDF, które mogą stanowić komentarz merytoryczny. Wystawie może towarzyszyć także komentarz dźwiękowy w postaci nagranego tekstu lub muzyki.

Obiekty prezentowane są z wykorzystaniem narzędzia, umożliwiającego ogromne powiększenia (viewer seadragon) szczególnie przydatnego przy prezentacji kartografii, rękopisów i zbiorów ikonograficznych. Zwiedzający wirtualną wystawę może w dowolnym momencie „podzielić się” całością obrazu lub jego fragmentem z użytkownikami portali społecznościowych.

Do narzędzia tego opracowano CMS, który w łatwy sposób pozwala tworzyć wystawy. Kurator decyduje o układzie obiektów w salach wystawowych, ilości podpisów i opisów, ewentualnej oprawie dźwiękowej, kolorystyce. CMS jest pomyślany tak, aby obsługa nie wymagała zaawansowanych umiejętności – jest to system intuicyjny łatwy do opanowania przez przeciętnego użytkownika powszechnie wykorzystywanych edytorów tekstów, programów graficznych i serwisów internetowych. System ma wbudowane narzędzie do generowania „kafelków” wykorzystywanych przez zoomer, co ułatwia prezentację plików graficznych w atrakcyjny sposób.

„Norblin” ma zostać udostępniony instytucjom kultury do nieodpłatnego wykorzystania do celów prezentacji własnych zbiorów, celów edukacyjnych i promocyjnych.

Przyszłość

W planach Biblioteki Narodowej jako Centrum Kompetencji, oprócz dotychczasowych działań związanych bezpośrednio z digitalizacją, jest rozbudowanie oferty usług świadczonych na rzecz bibliotek-beneficjentów WPR Kultura+, w tym zwiększenie oferty szkoleń. Do dotychczasowej oferty dodane zostaną kursy z zakresu marketingu zbiorów cyfrowych, roli portali społecznościowych w promocji zbiorów cyfrowych i prowadzenia projektów.

Planowane jest także przeprowadzenie badania użytkowników bibliotek cyfrowych – próba zdefiniowania ich oczekiwań i zachowań czytelniczych w kontekście bibliotek cyfrowych.

JAK PRZECHOWYWAĆ STO KILOGRAMÓW ŚWIEŻYCH TRUSKAWEK? O PRZECHOWYWANIU OBIEKTÓW CYFROWYCH

Wyobraźmy sobie, że jest sezon, trwają zbiory i mamy wejść w posiadanie 100 kg świeżych truskawek. Ten pyszny obiekt nie może się zmarnować, chcielibyśmy rozkoszować się nim możliwie długo. Podobnie z naszymi zbiorami, choć zakładamy, że ich nie zjemy (nie zacytamy) to wyzwanie długotrwałego przechowywania niesie ze sobą w pewnym zakresie problemy.

Planowanie

Mamy do czynienia z cennym towarem, tym bardziej nasze działanie powinno być dobrze przemyślane a w efekcie powinien powstać możliwie szczegółowy plan obejmujący nie tylko przechowywanie, ale wszystkie czynności i procesy z nim powiązane. Zastanówmy się co warto w nim uwzględnić.

Kontakt z dostawcą

Na początek musimy porozumieć się z dostawcą co do rodzaju truskawek i sposobu ich dostarczenia, nie chcielibyśmy przecież by przyjechał i wysypał je z ciężarówki, w dodatku nie ten gatunek, co lubimy. Z taką górą mielibyśmy kłopot zaczynając od tego, że owoce na spodzie byłyby zgniecione. Ustalamy więc z dostawcą jakie truskawki i jak zapakowane zostaną dostarczone. Warto też pomyśleć o ich oznaczeniu nie tylko po to, by nie szukać naszych słodkich czerwonych kuleczek wśród rzodkiewek, ale także, by wiedzieć kiedy zostały zerwane i ewentualnie, które pochodzą z plantacji ekologicznych.

Podobnie z otrzymywaniem zbiorów cyfrowych. Trzeba uzgodnić z dostawcą jakiego rodzaju obiekty chcemy przyjmować i w jakim formacie. Oczywiście inny będzie zakres porozumienia w przypadku przepływu obiektów wewnątrz instytucji a inny np. przy dostawach z wielu bibliotek do federacyjnego repozytorium. Koniecznym wymogiem jest też minimalny zestaw metadanych w konkretnym standardzie, w tym metadanych technicznych (np. jeśli przyjmowane są pliki w formacie DOC to warto zapisać w jakiej wersji, aby później nie sprawdzać czym odczytać każdy z tysięcy plików).

Dopiero taki zestaw, jako całą paczkę przyjmujemy do repozytorium. Można ją nazwać SIP (Submission Information Package).

Przyjęcie towaru (ingest)

Truskawki warto od razu posortować – wszak inaczej zapakujemy te pierwszej klasy, które chcemy zachować w całości a inaczej te, które przeznaczamy na przetwory.

Obiekty też powinniśmy pogrupować lub przyporządkować do odpowiednich klas w zależności od tego, jakie ich cechy zamierzamy zachować. Wynika to z jednego z podstawowych zagadnień digitalizacji i długotrwałego przechowywania – określenia wymagań co do zakresu cech obiektów mających ulec zachowaniu. Warto zwrócić uwagę, że często używany termin „bezstratnie”, nierzadko jest mylnie rozumiany. W każdym procesie digitalizacji tracone są informacje. „Bezstratnie” oznacza faktycznie „z zachowaniem tych informacji, które zostały uznane za ważne”. Trzeba więc dokonać wyboru istotnych cech oraz zakresu w jakim mają zostać niezmiennione. Zwykle zestaw ten będzie zależny od typu obiektów ich wieku itp. stąd podział na grupy.

Trzeba przyjrzeć się dostarczonym grupom i wymaganym do zachowania własnościom. Pierwszy pomysł, by wszystkie obiekty zamrozić może nie być najlepszy. Może część truskawek będziemy musieli przechowywać tylko po lekkim schłodzeniu. Mrożenie zaś jest dość kosztowne, więc warto sprawdzić czy niektóre przeznaczone są na kompot – można je zawekować i przechowywać w słoikach w temperaturze pokojowej.

Zbiory cyfrowe też niekoniecznie przechowujemy w tej samej postaci, w której zostały dostarczone. Jeśli nie było wymogu zachowania formy może wystarczyć wyeksportowanie tekstu, który zajmie wielokrotnie mniej miejsca. Prawdopodobnie przetworzeniu ulegną też metadane – choćby wzbogaceniu o dane o czasie przyjęcia. Paczka do

przechowywania nazywajmy ją Archiwalną Paczką Informacji (Archival Information Package, AIP) różni się więc od tej, w której informacja była dostarczona.

Magazynowanie (archival storage)

Truskawki w pudełkach znalazły się w magazynie. Czy można teraz o nich zapomnieć?

Po pierwsze trzeba sprawdzać, czy te tylko lekko schłodzone wciąż jeszcze nadają się do przechowywania. Zamrożone wydają się mniej kłopotliwe, ale ktoś musi dbać by nie uległy choćby chwilowemu rozmrożeniu. W obu przypadkach konieczne będzie ich szybkie przetworzenie i w ślad za nim aktualizacja informacji o stanie. Przyda się też zapisana wcześniej wiedza, które owoce pochodzą z upraw ekologicznych, byśmy trudów plantatora nie zniweczyli zraszając je konserwantem.

Podobnie w repozytorium, administrator nie tylko wykorzystuje szereg technologii, by jak najlepiej przechować obiekty zapewniając ich integralność i autentyczność, ale sprawdza czy przechowywane obiekty są nadal czytelne (a nawet stosuje metody pozwalające przewidzieć ewentualny spadek jakości zapisu i odpowiednio go odświeżyć). Nie chodzi jednak tylko o ewentualną utratę danych, ale o ciągłe monitorowanie postępu technologii i weryfikację czy formaty (czy szerzej nośniki) informacji nie są już przestarzałe i kłopotliwe w odczycie. Tu również konieczne będzie przetworzenie obiektów do nowej postaci. Będzie ono sensowne tylko jeśli zaznaczyliśmy jakie cechy obiektu mają zostać zachowane, zaś wykonalne, jeśli w metadanych zapisane były szczegółowe informacje o specyfice plików (np. wersji oprogramowania, standardzie zapisu, profilu kolorów). Aby nadal korzystać z dobrodziejstwa informacji w metadanych trzeba rejestrować w nich wszelkie transformacje, którym poddajemy obiekty.

A jeśli lubimy truskawki bardziej niż pieniądze, możemy pomyśleć o tym, by część zbioru umieścić w innym magazynie na wypadek katastrofy podstawowego. Podobnie z naszymi zbiorami – chciałoby się mieć je schowane w kilku miejscach, ale tu, na szczęście, nie musimy decydować, która część zasobów będzie przemieszczona, wszystkie możemy mieć skopiowane wielokrotnie, by nawet doszczętne zniszczenie (np. pożar) jednej kopii nie spowodował utraty obiektów.

Dostęp

Celem naszych trudów i starań nie jest jednak sterta skrzyń ze skamieniałymi z zimna owocami, ale zależnie od upodobań, piękne gorące owoce w pucharku z zimnym DIP'em śmietanowym lub upojnie pachnący placzek truskawkowy na talerzu, gdy za oknem zima. Trzeba więc odszukać odpowiednie gatunki zmagazynowane

we właściwej postaci, pobrać paczki z magazynu i przetworzyć zawartość do pożądanej przez konsumenta postaci. A alergikom bardzo się przyda zapisana przez nas na początku informacja o pochodzeniu wybranych zbiorów z upraw ekologicznych.

Tak jak uczulające owoce, tak nawet najlepiej zachowane zbiory bez odpowiednich metadanych będą dla odbiorcy mało użyteczne (w tym szczególną rolę pełnią informacje interpretacyjne, przesądzające czy obiekty będą czytelne – choćby czy będzie wiadomo jakiego czytnika/przeglądarki użyć). Użytkownik obiektów cyfrowych musi mieć możliwość sprawdzenia, czy w repozytorium znajdują się interesujące go obiekty i czy format, w którym mogą zostać udostępnione, jest dla niego satysfakcjonujący. Jednak na przykład książka zarchiwizowana w postaci paczki wielu ogromnych plików TIFF nie ucieszy ani studenta chcącego szybko przejrzeć tekst i zacytować fragmenty, ani badacza dawnych technik drukarskich chcącego zobaczyć tylko jedną kartę, ale w możliwie dużej rozdzielczości. Musi nastąpić przetworzenie Archiwalnej Paczki Informacji w celu wyDania Informacji w Paczce przeznaczonej dla odbiorcy nazywanej DIP (Delivery Information Package). Kluczem do właściwej organizacji archiwizacji jest zatem określenie wymagań potencjalnego użytkownika. Jego oczekiwania musimy brać pod uwagę znacznie wcześniej – zarówno definiując właściwości obiektów przyjmowanych (SIP), jak i omawiany wyżej zakres cech przechowanych bezstratnie w archiwum (AIP). Powinniśmy więc już na początku określić dla jakich (grup) konsumentów będziemy przechowywać truskawki albo obiekty cyfrowe.

Administracja i zarządzanie

Zarówno truskawkom jak obiektom prócz technologii potrzebna będzie administracja, która z jednej strony realizuje plan i realizuje zadania związane z napływającymi obiektami albo wnioskami o ich udostępnienie, a z drugiej strony napotykać różne problemy i rozpatrując ich źródła oraz potrzeby dostawców i odbiorców może sugerować zmianę obowiązującego planu działania procedur przyjęcia lub udostępnienia obiektów.

Prędzej czy później truskawki zostaną zjedzone, ale obiekty cyfrowe chcielibyśmy zostawić do delektowania się przyszłym pokoleniom, zatem te bezpośrednio, codzienne działania nie będą miały sensu bez strategicznego planowania i zapewnienia realnego długotrwałego finansowania. Wszystkie aspekty zarządzania powinny być ukierunkowane przez cel sięgający dalekiej przyszłości.

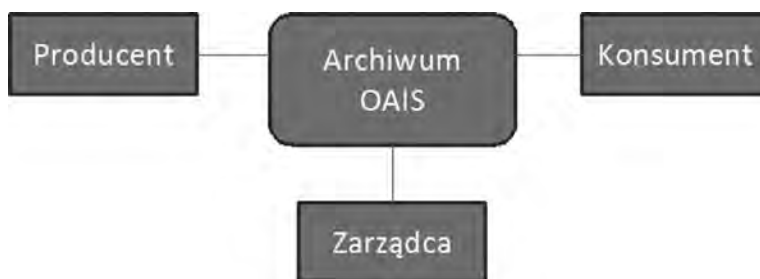
OAIS

To co w wyobraźni robiliśmy z naszymi truskawkami i obiektami cyfrowymi zostało już dawno sformalizowane i zapisane – stanowi Model Odniesienia OAIS. Bardzo prawdopodobne, że już słyszeliśmy tę nazwę już dawno – OAIS został uprawniony jako norma ISO:14721 już w 2003 r., ale okazał się tak ważny i uniwersalny, że rozwijany jest do chwili obecnej – aktualizacja normy ukazała się w 2012 r.

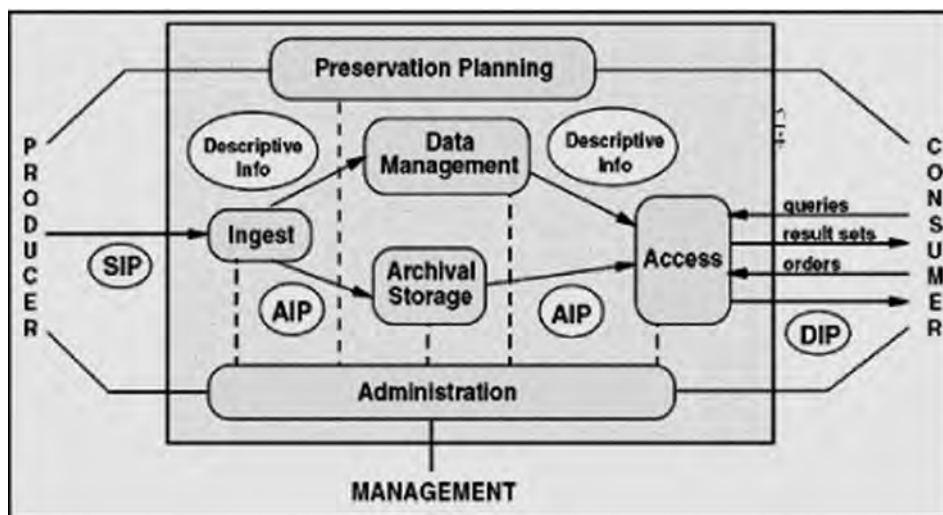
Pełna nazwa to **Reference Model for an Open Archival Information System**. Jest to podstawowy, prawdopodobnie najważniejszy dokument, który trzeba przeczytać przed przystąpieniem do budowy repozytorium.

Oczywiście zaprezentowane wyżej odniesienie do przechowywania truskawek nie wyczerpuje wszystkich aspektów modelu OAIS i traktuje je bardzo powierzchownie – nie należy budować polityki przechowywania owoców digitalizacji na podstawie doświadczeń z truskawkami. Wykorzystana tu analogia miała pokazać, że często traktowany z rezerwą model OAIS ma proste odniesienia do rzeczywistości i sprawić, że stanie się Państwu bliższy, a także pobudzić wyobraźnię do spojrzenia na zagadnienie długotrwałego przechowywania z różnych punktów widzenia.

Przechodząc do zagadnień normatywnych warto zauważyć, że zasadniczy schemat, który wprowadza do idei OAIS jest bardzo prosty, pokazuje środowisko funkcjonowania archiwum złożone z trzech uczestników: Producenta informacji (obiektów), Zarządcy archiwum i Konsumenta informacji.

Nieco więcej szczegółów ukazuje poniższy, częściej pokazywany schemat:

Pozwala on szybko zorientować się w elementarnych zależnościach między podstawowymi komponentami procesu archiwizacji definiowanymi przez OAIS. Rozpoznajemy na nim elementy wprowadzone w pierwszej części prezentacji/referatu. Więcej o każdym z tych bytów dowiemy się z pełnego tekstu normy.

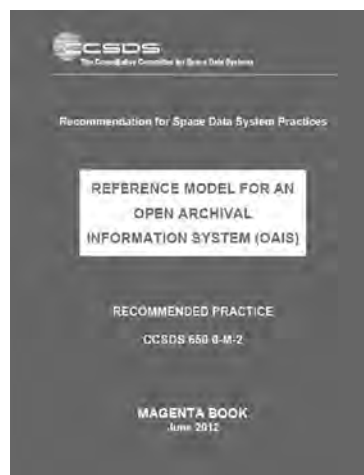
Dokument definitywny dla modelu odniesienia OAIS to 140 stron smakowitej lektury: Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS). Recommended practice. CCSDS 650.0-M-2. Magenta Book. June 2012.

Próbując streścić zakres zagadnień opisywanych przez OAIS trzeba wymienić:

- model zasobów informacji określający paczki informacji: wprowadzaną SIP, archiwizowaną AIP i dystrybuowaną/udostępnianą DIP,
- model funkcjonalny zawierający podstawowe procesy funkcjonujące w archiwum: Wpływ (Ingest), Magazynowanie (Archival Storage), Gospodarowanie danymi (Data Management), Planowanie Przechowywania (Preservation Planning), Administrację (Administration), Zarządzanie (Management) i Udostępnianie (Access),
- minimalny zestaw wymaganych odpowiedzialności (zadań uczestniczących podmiotów),
- dodatki opisujące techniki przechowywania (preservation) i międzyoperacyjność.

Jedną z ważniejszych korzyści przynoszonych przez OAIS jest uporządkowanie. W podstawowym ujęciu jest to ujednoznacznienie pojęć, dlatego warto zwracać uwagę na angielskie nazwy, gdyż tłumaczenia nieraz wprowadzają niejednoznaczność (już poszukiwanie odpowiednika dla „preservation” powoduje rozterkę: przechowywanie, zachowywanie, konserwacja, archiwizacja?).

Można by prowokacyjnie powiedzieć, że OAIS nie rozwiązuje problemów tylko je wskazuje, że głównie stwierdza co trzeba zrobić a nie jak. To oczywiście pozory, znalezienie w nim odpowiedzi jest tylko kwestią poziomu szczegółowości. OAIS pomaga właśnie zmierzyć się podstawowymi zagadnieniami, o których łatwo zapomnieć próbując bez doświadczenia tworzyć archiwum cyfrowe (kiedy pokusą jest skupianie się na aspektach technicznych czy wręcz sprzętowych). OAIS pomaga rozwiązać właśnie te najważniejsze problemy: koncepcyjno-organizacyjne pokazując wypracowane przez wiele lat wzorce. Przyjęty poziom abstrakcji z jednej strony decyduje o uniwersalności zawartych w normie zaleceń, z drugiej oznacza konieczność wykonania przed implementacją sporej pracy interpretacyjnej. Kolejne wersje są jednak coraz bardziej szczegółowe i zawierają odniesienia do technologii.

Na podstawowym poziomie bardzo łatwo uzyskać zgodność z OAIS, gdyż norma definiuje wprost bardzo elementarne wymagania choć ich konsekwencje i zalecenia są o wiele szersze. Archiwum zgodne z OAIS powinno jako minimum spełniać poniższe warunki:

- Negocjować i przyjmować odpowiednie informacje (obiekty) od Producentów.
- Osiągnąć odpowiednią kontrolę i sterowanie dostarczonymi informacjami na poziomie niezbędnym dla Długotrwałego Przechowywania.
- Określać samodzielnie lub we współpracy z innymi podmiotami, jakie społeczności powinny zostać uznane za Odbiorcę (Designated Community) i w ten sposób tworzyć swoją bazę wiedzy.
- Zapewnić by informacje, które mają być przechowywane były niezależnie zrozumiałe dla Odbiorcy. W szczególności Odbiorca powinien być w stanie zrozumieć te informacje bez potrzeby wykorzystania specjalnych zasobów takich jak asysta ekspertów, którzy wytworzyli te informacje.
- Postępować zgodnie z udokumentowanymi politykami i procedurami, które zapewnią, że przechowywane informacje są chronione przed wszelkimi racjonalnymi zagrożeniami.
- Udostępniać przechowywane informacje Odbiorcy umożliwiając ich dostarczanie jako kopii oryginalnie dostarczonych informacji lub jako informacji pochodzących z oryginalnie dostarczonych informacji, w obydwu przypadkach z możliwością udokumentowania autentyczności ich źródła.

Czy OAIS to wszystko czym można się kierować? Oczywiście nie.

Spolegliwe repozytoria (Trusted Repositories)

Przygotowując się do tworzenia cyfrowego repozytorium, równoległe do studiowania modelu odniesienia OAIS warto zainteresować się zagadnieniem odpowiedzialnych repozytoriów znanym pod angielskim terminem Trusted Repositories. Pozwoli to poszerzyć widnokrąg problemów dzięki różnym punktom widzenia i zdobyć wiele bardzo praktycznych wskazówek formułowanych przez doświadczone organizacje.

Jedną z istotnych dróg osiągnięcia zawartego w nazwie zaufania jest ujednoczona weryfikacja i certyfikacja. Wśród metod są zarówno krótkie listy do samodzielnego sprawdzenia (patrz i.) jak i sformalizowane (nawet jako normy ISO) bardzo rozwinięte zasady będące przedmiotem instytucjonalnej weryfikacji (patrz iv.). Warto tu wymienić:

- I. Dataset of approval.
- II. Digital Repository Audit Method Based on Risk Assessment DRAMBORA.
- III. Digital Preservation Management (DPM) framework 2.0.
- IV. TRAC Trustworthy Repositories Audit & Certification (Criteria and Checklist). Standard ISO/DIS 16363 2012.

Organizacje i społeczności

Wsparcia można też szukać wśród zajmujących się tematyką przechowywania organizacji, projektów i społeczności. Choć niektóre cechuje niezbyt długi czas funkcjonowania związany z konkretną dotacją, to często pozostawiają wartościowy dorobek. Warto zapoznać się m.in. z:

<http://www.crl.edu>

<http://www.openplanetsfoundation.org>

<http://www.casparpreserves.eu/caspar-project.html>

<http://www.alliancepermanentaccess.org/current-projects/aparsen>

http://www.langzeitarchivierung.de/Subsites/nestor/DE/Home/home_node.html

<http://shaman-ip.eu>

<http://www.digitalpreservationeurope.eu>

<http://www.dc-net.org>

Wyszukiwarki

Oczywiście nikt nie zapomina o samodzielnym wyszukiwaniu, zdarza się jednak, że nietrafnie dobrany termin (wraz z podpowiadającymi mechanizmami wyszukiwarki) potrafi doprowadzić do konfundujących wyników, dlatego początkującym warto zaproponować wyszukiwanie fraz takich jak: „OAIS model”, „Long time digital preservation”, „Trusted Digital Repositories”, „Digital Curation”.

MAZOWIECKA BIBLIOTEKA CYFROWA

Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa to projekt rozpoczęty w 2010 r. Jest on realizowany przez Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy we współpracy z bibliotekami dzielnicowymi (z Pragi Północ, Włoch, Śródmieścia, Żoliborza, Targówka, Mokotowa, Bielan), bibliotekami z terenu Mazowsza (Pruszkowa, Książnica Płocka, Ożarowa, Rzeczniowa). Naszym partnerem jest także Muzeum Niepodległości w Warszawie i wydawnictwo Bauer.

Początki tworzenia MBC wyglądały bardzo skromnie. Dysponowaliśmy skanerem formatu A4 i programem dLibra. Ciągłe w myślach mieliśmy jednak wizję stworzenia biblioteki cyfrowej na miarę istniejących już od kilkunastu lat regionalnych bibliotek cyfrowych, takich jak: Małopolska Biblioteka Cyfrowa, Wielkopolska, Śląska czy Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa. Województwo Mazowieckie nie posiadało jeszcze biblioteki cyfrowej, która gromadziłaby głównie zasoby dotyczące naszego regionu. Istniały już oczywiście na Mazowszu inne biblioteki cyfrowe – jak np. POLONA czy Biblioteka Cyfrowa Politechniki Warszawskiej, ale ich priorytety z uwagi na charakter działalności były inne. Jako biblioteka wojewódzka wiedzieliśmy, że to naszym zadaniem jest propagowanie materiałów dotyczących regionu. Ograniczały nas jednak fundusze, bez których szansa na zakup sprzętu do digitalizacji była zerowa. W 2011 r. pojawiła się możliwość pozyskania funduszy w ramach projektu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Narodowego Instytutu Audiowizualnego – Kultura+. Jako, że jesteśmy biblioteką wojewódzką i naszym zamiarem było stworzenie regionalnej biblioteki cyfrowej zaprosiliśmy do współpracy biblioteki i instytucje kultury z terenu Mazowsza. Z chwilą składania wniosku na stworzenie pracowni digitalizacji oraz rozwój zasobów MBC było nas 13 instytucji. Ogłoszenie wyników naboru do projektu Kultura+ okazało się dla nas szczęśliwe – otrzymaliśmy ponad milion złotych z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz prawie ćwierć miliona złotych z Urzędu Marszałkowskiego. To umożliwiło nam zakup

skanerów, stołu z kolumną reprograficzną i aparatem, komputerów, sprzętu do archiwizacji danych cyfrowych oraz oprogramowania, które wspomaga działanie biblioteki cyfrowej. W ten sposób udało nam się stworzyć pracownię digitalizacji i miejsce do archiwizacji danych cyfrowych powstałych w wyniku digitalizacji. Przy wyborze sprzętu oraz oprogramowania czerpaliśmy z doświadczeń naszych kolegów ze Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego oraz Biblioteki Narodowej. Przygotowanie Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia na zakup sprzętu i oprogramowania za tak duże pieniądze było dla nas nie lada wyzwaniem. Realizacja zamówień publicznych to był czas dużego napięcia, ale kiedy sprzęt został zainstalowany i zaczęliśmy na nim pracować spowodował, że szybko o tym zapomnieliśmy.

Część funduszy przeznaczaliśmy na sam proces digitalizacji oraz opracowania zbiorów. Instytucje, które weszły we współpracę w zakresie tworzenia zasobów MBC przekazywały do pracowni digitalizacji wytypowane przez siebie publikacje, które poddawaliśmy cyfryzacji. Pracownicy tych instytucji po wcześniejszych szkoleniach z zakresu tworzenia opisów w formacie DublinCore i obsługi oprogramowania dLibra zajęli się opracowaniem swoich zbiorów. Początki były trudne. Pojawiały się problemy natury technicznej związanej z instalacją oprogramowania, ale przede wszystkim ze sposobem opisów. Ustalone na początku zasady opisu nie do końca przystawały do rzeczywistości – różne nietypowe rodzaje publikacji, jak dokumenty archiwalne czy stare druki lub dokumenty życia społecznego, spowodowały w trakcie pracy szereg zmian. Dodatkowo dochodził problem dostosowania nawyków bibliotekarzy opracowujących dokumenty z wykorzystaniem MARC 21 do schematu DublinCore. Im więcej osób zajmujących się opracowaniem zbiorów w MBC tym więcej pomysłów na opis – choćby sztandarowy przykład związany z wypełnieniem pola Format. Pole to wypełniane jest automatycznie z chwilą dodania skanów publikacji do opisu wykonanego przez bibliotekarza. W polu tym określony jest formatem zapisu danych – jak PDF czy DjVu. Osoby opracowujące wypełniali je jednak sami wpisując wymiary opracowywanego właśnie dokumentu, np. 17x25 cm. W celu szybszego rozwiązywania problemów związanych z opracowaniem zbiorów stworzyliśmy dla bibliotekarzy Forum Cyfrowe Mazowsze – miejsce, w którym każdy opracowujący może zadać pytanie, znaleźć gotową odpowiedź na nurtujący problem czy zaproponować jakiś pomysł.

Jednym z najpoważniejszych problemów z jakimi się borykaliśmy to kwestia ustalania praw autorskich. Jest to kłopot, z którym nie tylko MBC ma do czynienia, ale problem, z którym spotykają się wszyscy bibliotekarze cyfrowi. Niestety wyjaśnienia związane z ustaleniem właścicieli praw autorskich zajmują dużo czasu i znacznie ograniczają możliwości publikowania cennych zbiorów w bibliotekach cyfrowych. Tak jest też w naszym przypadku. Spora

część materiałów, co do których kwestia praw autorskich jest niewyjaśniona znajduje się w kiepskim stanie – wymaga konserwacji. Koszty tych zabiegów są niezwykle wysokie i często jedyną metodą jej ochrony i zabezpieczenia przed częstym korzystaniem przez czytelników jest digitalizacja i udostępnianie w wersji cyfrowej. Stanęliśmy przed wyborem – czekać na ustalenie właściciela praw autorskich i patrzeć na niszczące, często wypożyczone zbiory czy cyfryzować je i udostępniać użytkownikom bibliotek mimo niewyjaśnionych kwestii prawn-autorskich. Wybraliśmy metodę pośrednią polegającą na digitalizacji niszczących cennych zasobów i udostępnianiu ich w wersji cyfrowej na komputerach znajdujących się w instytucjach, z których pochodzą. Nie wchodzimy w ten sposób w konflikt z prawem – Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych daje nam tę furtkę. Zgodnie z zapisem z ustawy „biblioteki mogą sporządzać lub zlecać sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów”¹. W wielu przypadkach udało się nam i naszym partnerom pozyskać prawa do publikowania materiałów w zasobach MBC. Przykładem jest Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy w Dzielnicy Włochy czy w Dzielnicy Praga Północ. Pierwsza z nich uzyskała prawa do publikacji, które tematycznie dotyczą dzielnicy – podpisała umowy licencyjne z autorami, Urzędem Miasta Dzielnicy Włochy czy stowarzyszeniami działającymi na terenie dzielnicy. Z kolei Biblioteka z Pragi Północ uzyskała prawa do publikowania unikalnych materiałów pochodzących z kolekcji poświęconej Stefanowi „Wiechowi” Wiecheckiemu – fotografie czy legitymacje.

Sporym problemem, który napotkaliśmy była baza danych systemu dLibra. Nie ma ogólnie dostępnego schematu bazy – co powodowało problemy z realizacją czynności administracyjnych, np. z hurtową zmianą określonych wartości w opisach publikacji czy uzyskaniem bardziej szczegółowych statystyk. Aby móc sprawnie zrealizować zadania ułatwiające pracę w systemie dLibra czy uzyskać z niego więcej informacji wymagana jest znajomość języka SQL. Często ułatwia ona pracę przy rozbudowie zasobów cyfrowych. Z poziomu aplikacji redaktora czy administratora wielu czynności nie da się wykonać, co stanowiło dla nas na początku spory kłopot – oczywiście pewne zadania można wykonywać ręcznie, ale możliwość wykorzystania języka SQL znacznie ułatwiła wiele procesów. W związku z tym, że dLibra jest najpopularniejszym programem do budowy bibliotek cyfrowych w Polsce w razie problemów z jej użytkowaniem możemy uzyskać pomoc od naszych bardziej doświadczonych kolegów – zgodnie z hasłem przewodnim tegorocznej konferencji razem możemy więcej, szybciej, lepiej, ale też twórcy systemu dLibra nie zostawiali nas bez odpowiedzi na postawione przez nas pytania.

¹ Dz.U. z 1994 r., Nr 24, poz. 83. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Od lutego tego roku nasze szeregi zasilają wolontariusze. Zajmują się oni skanowaniem oraz obróbką cyfrowych materiałów. My dajemy im dostęp do nowych technologii, uczymy jak skanować, pokazujemy jak wykorzystać programy do obróbki graficznej, oni wykonując te zadania wspomagają rozwój zasobów Mazowieckiej Biblioteki Cyfrowej. Podobnie praktykanci. W naszej pracowni digitalizacji dajemy studentom możliwość odbycia swoich praktyk. Część z nich po zakończeniu praktyk została u nas do tej pory i swoje zadania wykonują w ramach wolontariatu.

Przez ten krótki czas, mimo różnych problemów i przeciwności, udało nam się osiągnąć bardzo dużo. Udostępniamy w tej chwili ponad 8 tys. publikacji ze szczególnym naciskiem na Mazoviana i Varsaviana. Odwiedziło nas ponad 300 tys. użytkowników. A przede wszystkim zdobyliśmy doświadczenie w tworzeniu regionalnej biblioteki cyfrowej, której zadaniem jest dotarcie ze swoimi cyfrowymi zasobami do jak największego grona odbiorców – studentów, badaczy regionu i wszystkich tych, którzy cenią sobie wygodę w dostępie do zbiorów. W MBC udostępniamy: książki, czasopisma, stare druki, dokumenty życia społecznego, ikonografię, archiwalia, muzykalia, fotografie. Wśród najcenniejszych i najciekawszych należy tu wymienić rękopisy Teofila Lenartowicza, Gabrieli Zapolskiej, spisy rękopisów Bolesława Prusa ofiarowanych Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy przez Oktawię Głowacką, listy do Bolesława Prusa, spuścizna po Stefanie „Wiechu” Wiecheckim, fotografie archiwalne z lat 20-30. XX w. przedstawiające Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy, Akta Sekcji Czyteln Bezpłatnych przy Warszawskim Towarzystwie Dobroczynności i wiele innych. Z naszych cyfrowych zasobów wyodrębniliśmy kilka kolekcji tematycznych: jest to m.in. bogata kolekcja Prasy Powstania Warszawskiego, która liczy 1445 numerów czasopism. Naszym celem jest zebranie w jednym miejscu jak najpełniejszego zbioru prasy powstańczej. Do tej pory kolekcja ta składa się z czasopism pochodzących z naszych zasobów oraz ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie.

W naszych planach jest nawiązanie współpracy z kolejnymi instytucjami kultury z terenu Mazowsza – głównie muzeami i bibliotekami. Znajdują się w nich cenne, często unikalne zbiory, które dokumentują historię i rozwój Mazowsza. Przed nami dużo pracy i wysiłku, ale owoce dobre, choć czasem żeby je zebrać trzeba sprostać wielu przeciwnościom.

PARTNERZY I SPONSORZY

FRSI FUNDACJA
ROZWOJU
SPOŁECZEŃSTWA
INFORMACYJNEGO

 Aleph Polska

SOKRATES
software

MPLC
Motion Picture Licensing Company

 FASTBIND

 CoLibri
COVER SYSTEM

prolib

qulto
discovering collections

Tomaco[®]
I N T R O

toktutok
tłumacz języka migowego on-line

mobitoki

MOL
budujemy przyszłość bibliotek

The power to do more

IBUK
libra

Dziesiąta konferencja z cyklu „Automatyzacja bibliotek publicznych” była poświęcona sprawom komputeryzacji i cyfryzacji bibliotek.

Cykliczne konferencje pozwalają na kontynuację problematyki podjętej w latach ubiegłych i pozwalają zaprezentować ciekawe oraz nowatorskie rozwiązania przyjęte w celu kompleksowej komputeryzacji bibliotek, a także tworzenia regionalnych, krajowych i zagranicznych modeli współpracy, przyjętych dla budowy wspólnych kolekcji elektronicznych (bibliotek cyfrowych), katalogów centralnych i regionalnych, w celu usprawnienia pracy oraz zapewnienia użytkownikom bibliotek szerokiego wachlarza usług bibliotecznych. Konferencja ukazała korzyści dla bibliotek i ich użytkowników, które osiągamy dzięki wspólnie podejmowanym inicjatywom współpracy.

Dorobek ze wszystkich dotychczasowych konferencji został opublikowany przez Wydawnictwo SBP i ukazał się w serii „Propozycje i Materiały”. Od roku 2012, dzięki Porozumieniu podpisanemu przez ZG SBP z Książnicą Pomorską, referaty dostępne są również w wersji elektronicznej w Zachodniopomorskiej Bibliotece Cyfrowej „Pomerania”. Materiały te dostępne są w specjalnie wydzielonej kolekcji pod nazwą *Zbiory Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich* (adres kolekcji: <http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=43>).

Mamy nadzieję, że bardzo ciekawe treści zgromadzone w tej książce dobrze będą służyły całemu środowisku bibliotekarskiemu.

Wydawnictwo SBP

Cena 35,00 zł

ISBN 978-83-61464-75-4